

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ОБЛІКУ ТА АУДИТУ**

КАФЕДРА ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ В ГАЛУЗЯХ ЕКОНОМІКИ

ГУР'ЄВА Юлія Емільвна

**ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАНКРУТСТВА
КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇХ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ**

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Галузь знань 07 «Управління та адміністрування»

Спеціальність 071 «Облік і оподаткування»

Науковий керівник:

кандидат економічних наук,

доцент кафедри обліку та оподаткування

в галузях економіки

Гудзенко Наталія Миколаївна

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження комплекс теоретичних і практичних питань бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту реорганізації, санації та ліквідації комерційних банків.

Об'єктом дослідження є комерційні банки України, в тому числі ті, що знаходяться в стадії погіршення фінансового стану і банкрутства.

Мета і завдання дослідження полягає в комплексному дослідженні теоретико-методичних і практичних питань бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту санації комерційних банків на стадії банкрутства, розробці напрямів їх вдосконалення, методики аналізу кредитоспроможності.

Завданнями роботи є: уточнення основних економічних категорій, що характеризують процес банкрутства комерційних банків та їх платоспроможність; дослідження облікових аспектів процедури реорганізації та банкрутства комерційного банку, розробка пропозицій по удосконаленню організації обліку з метою формування інформації для прогнозування ризиків та можливості банкрутства; вивчення існуючої методики обліку господарських операцій з банкрутства та санації та її удосконалення; розгляд особливостей управлінського обліку в банку та його використання для попередження банкрутства; розробка пропозицій по впровадженню контролінгу в комерційних банках; розгляд особливостей автоматизації формування звітності комерційного банку як основи оцінки його платоспроможності та фінансової стійкості та розробка рекомендацій по удосконаленню контролю за збереженням інформації з метою попередження зловживань; виявлення напрямів удосконалення методики бухгалтерського обліку, аналізу та контролю в процесі реорганізації або ліквідації банка-банкрута

За результатами дослідження обґрунтовано економічну сутність проміжного ліквідаційного балансу: проміжний ліквідаційний баланс визначено обов'язковою формою проміжної звітності та запропоновано таку форму проміжного ліквідаційного балансу, за допомогою якого можна відобразити порядок розрахунків з кредиторами та оцінювати реальний майновий стан банку, перспективи погашення зобов'язань; запропоновано системний підхід до кількісно-якісної оцінки фінансового стану, стабільності та банкрутства комерційних банків; удосконалено методику аналізу діяльності банків на стадії банкрутства через розширення переліку об'єктів аналізу, більш повного охоплення банківських ризиків; поглиблено розглянуто класифікацію

факторів, що призводять до санації, які дозволяють вчасно оцінити стратегію банку та запобігти його банкрутству;

Обґрунтованість положень та рекомендацій, викладених в магістерській роботі, забезпечується використанням праць вітчизняних і закордонних учених, які займаються аналогічними проблемами, охопленням значного статистичного матеріалу, який використовувався для оцінки існуючої системи обліково-аналітичного забезпечення.

Викладені в роботі положення та запропоновані рекомендації можуть бути використані в практиці роботи вітчизняних комерційних банків для моделювання діагностики їх банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, реорганізація, платоспроможність, ліквідність, облік, автоматизація, аналіз, контроль, контролінг, аналітична оцінка, система звітних показників.

Магістерська робота містить 138 сторінок, 10 таблиць, 20 рисунків, список використаних джерел включає 100 найменувань, 3 додатків.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Аналіз сучасного стану вітчизняної банківської системи дає можливість зробити висновок про те, що за роки незалежності банківська система практично сформувалася. Її формування відбувалося під впливом запровадження нових принципів діяльності банків, розробки та запровадження системи банківського нагляду та менеджменту, дії нормативно-правової бази національного банку України, активного використання передового зарубіжного досвіду та накопичення власних напрацювань. В результаті банківська система є важливою складовою фінансово-кредитної системи держави.

Однак, подальший розвиток суспільних та економічних процесів, підвищення рівня концентрації капіталу в різних галузях, розширення зовнішньоекономічних зв'язків, наслідки фінансової кризи висувають нові вимоги до вже діючої банківської системи та фінансово-кредитних відносин.

Результати аналізу банківської системи вказують на те, що для реалізації всіх завдань більшість банків мають недостатній рівень капіталізації та ліквідності, мало пов'язані з реальним сектором економіки, вразливі до коливань на фінансово-кредитному ринку, мають недоліки в організації банківського менеджменту. Всі ці фактори призвели до того, що криза поглибила існуючі недоліки, в результаті чого окремі банки збанкрутували, деякі знаходяться в стадії банкрутства. Решта банків, навіть маючи достатні показники стабільності, знаходяться у стадії невизначеності, що ускладнює без того складну ситуацію на фінансовому ринку.

Всі вищезгадані фактори зумовлюють необхідність суттєвого вдосконалення банківської системи, її реформування з метою приведення її у відповідність до існуючих умов, узгодження з потребами і запитами господарюючих суб'єктів тат економіки в цілому.

Частковому вирішенню проблем сприяло прийняття Закону «Про банки і банківську діяльність», де відображені рекомендації щодо реформування банківської системи, визначено шляхи реорганізації та реструктуризації

комерційних банків шляхом запровадження тимчасових адміністрацій, порядок ліквідації та злиття банків.

Реорганізація та ліквідація банків є одною з основних проблем реформування вітчизняної банківської системи. Метою реструктуризації є фінансове оздоровлення проблемних банків, підвищення рівня їх ліквідності та капіталізації, запровадження тимчасової адміністрації в проблемних банках у стані фінансової скрути, вдосконалення банківського менеджменту та звітності.

Все вищенаведене обумовило актуальність обраної теми дослідження. При написанні магістерської роботи нами досліджувалися проблеми методологічних основ моделювання діагностики банкрутства банків в умовах невизначеності та нестійкості зовнішнього середовища.

Практика роботи комерційних банків показує, що існуючі заходи попередження банкрутства банківських установ часто не дозволяють на початковій стадії розпізнати ознаки процесу банкрутства, що зароджується. Не дають такої інформації рейтинги комерційних банків, які друкуються в засобах масової інформації. Тобто, інформація про можливе банкрутство комерційного банку обмежена і практично недоступна для зацікавленого кола осіб (нинішніх та потенційних клієнтів, партнерів).

Мета роботи полягає в комплексному дослідженні теоретико-методичних і практичних питань бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту санації комерційних банків на стадії банкрутства, розробка напрямів їх вдосконалення, методики аналізу кредитоспроможності.

Для реалізації визначеної мети основними **завданнями магістерського дослідження** можна виділити:

- уточнення основних економічних категорій, що характеризують процес банкрутства комерційних банків та їх платоспроможність;
- дослідження облікових аспектів процедури реорганізації та банкрутства комерційних банку, розробка пропозицій по удосконаленню організації обліку з метою формування інформації для прогнозування ризиків та можливості банкрутства.

- вивчення існуючої методики обліку господарських операцій з банкрутства та санації та її удосконалення;
- розгляд особливостей управлінського обліку в банку та його використання для попередження банкрутства; розробка пропозицій по впровадженню контролінгу в комерційних банках;
- розгляд особливостей автоматизації формування звітності комерційного банку як основи оцінки його платоспроможності та фінансової стійкості та розробка рекомендацій по удосконаленню контролю за збереженням інформації з метою попередження зловживань;
- виявлення напрямів удосконалення методики бухгалтерського обліку, аналізу та контролю в процесі реорганізації або ліквідації банку-банкрута;

Об'єктом дослідження є комерційні банки України, в тому числі ті, що знаходяться в стадії погіршення фінансового стану і банкрутства.

Предметом дослідження є комплекс теоретичних і практичних питань бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту реорганізації, санації та ліквідації комерційних банків.

Для досягнення мети магістерської роботи використовувалася сукупність наукових методів, а саме: методи наукового узагальнення, порівняння, системності і комплексності – використано при структуризації класифікаційних характеристик банків, що знаходяться під загрозою банкрутства; економіко-математичні методи і методи імітаційного моделювання – при розробці моделі контролю за фінансовими показниками; методи прогностики, економіко-статистичного моделювання, дедукції та індукції – використовувалися під час визначення методики оцінки майна банкрутів, оптимізації оподаткування в процесі санації.

Дослідження також базується і на використанні наукових методів функціонального аналізу, абстрактного узагальнення і синтезу.

Інформаційною основою дослідження є статистичні дані, що характеризують фінансово-господарську діяльність комерційних банків, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, інші нормативні акти.

Новизна одержаних результатів полягає у комплексному теоретичному обґрунтуванні та практичному рішенні проблемних питань щодо методики та організації обліку, аналізу та аудиту процесів реорганізації, ліквідації та санації банків-банкрутів. Новизну роботи характеризують наступні результати дослідження:

- обґрунтовано економічну сутність проміжного ліквідаційного балансу: проміжний ліквідаційний баланс визначено обов'язковою формою проміжної звітності та запропоновано таку форму проміжного ліквідаційного балансу, за допомогою якого можна відображати порядок розрахунків з кредиторами та оцінювати реальний майновий стан банку, перспективи погашення зобов'язань;

- запропоновано системний підхід до кількісно-якісної оцінки фінансового стану, стабільності та банкрутства комерційних банків;

- удосконалено методику аналізу діяльності банків на стадії банкрутства через розширення переліку об'єктів аналізу, більш повного охоплення банківських ризиків;

- удосконалено класифікацію факторів, що призводять до санації, які дозволяють вчасно оцінити стратегію банку та запобігти його банкрутству;

Обґрунтованість положень та рекомендацій, викладених в магістерській роботі, забезпечується використанням праць вітчизняних і закордонних учених, які займаються аналогічними проблемами, охопленням значного статистичного матеріалу, який використовувався для оцінки існуючої системи обліково-аналітичного забезпечення.

Викладені в роботі положення та запропоновані рекомендації можуть бути використані в практиці роботи вітчизняних комерційних банків для моделювання діагностики їх банкрутства.

ЗМІСТ

	16
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БАНКРУТСТВА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇХ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ	9
1.1 Економіко-правові аспекти сутності банкрутства комерційних банків та їх платоспроможності	9
1.2 Економіко-правовий аналіз та огляд нормативної бази і спеціальної літератури з теми дослідження	26
1.3 Характеристика виду діяльності та організаційно-економічна характеристика об'єкта дослідження	40
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН І УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ БАНКРУТСТВА ТА ОЦІНКИ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ	52
2.1 Облікові аспекти процедури реорганізації та банкрутства	52
2.2 Відображення в обліку господарських операцій з банкрутства	66
2.3 Управлінський облік як засіб управління фінансовим станом банку	77
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНАЛІЗУ ТА УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ	93
3.1 Організаційні засади інформаційного забезпечення фінансового оздоровлення комерційних банків у стані фінансової скрути	93
3.2 Особливості аналітичної оцінки показників платоспроможності та ліквідності комерційних банків	107
3.3 Розробка системи контролю за діяльністю комерційних банків у стані фінансової скрути	127
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	135
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	139
ДОДАТКИ	149

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БАНКРУТСТВА КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ЇХ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ

1.1 Економіко-правові аспекти сутності банкрутства комерційних банків та їх платоспроможності

Починаючи з 2014 року, в Україні розпочався так званий «банкопад». Він був спричинений багатьма чинниками, зокрема, політичними, економічними, соціальними, політикою Національного банку України щодо очищення банківської системи і не тільки. Дослідження процесів трансформації економіки України свідчить про те, що вітчизняній банківській системі доводиться постійно працювати в умовах нестабільності зовнішнього середовища, яке знаходиться в нестійкому фінансовому стані.

Після відносної фінансової стабілізації в економіці нині спостерігається глибока криза. Існуюча економічна ситуація вимагає докорінних змін в структурі промислового виробництва, які повинні спрямовуватися на зростання галузей з високою доданою вартістю. Саме цей фактор повинен стати основою економічного зростання в майбутньому [84].

Незважаючи на те, що вітчизняний банківський сектор набагато слабший, ніж в розвинених країнах, він повинен стати однією з головних рушійних сил структурної перебудови галузей промисловості та сільського господарства. Для реалізації цього завдання необхідно побудувати міцну банківську систему, яка базується на стабільних банківських установах. В таких умовах особливої актуальності набуває вміння управляти фінансовою стійкістю банківських установ, вчасно виявляти ознаки нестабільності та банкрутства та, по можливості, намагатися їх нейтралізувати або ліквідувати.

Виходячи із тієї ролі, яку відіграють банківські установи в економіці будь-якої країни, фінансова криза суттєво впливає на розвиток світового господарства [2].

Держава не повинна допускати кризових явищ в банківській сфері, оскільки це може призвести до: економічного занепаду та розвалу економіки; політичної анархії; негативних соціальних явищ. Для цього необхідно вчасно діагностувати можливі проблеми в банківському секторі та реагувати на них на макрорівні.

Криза в банківському секторі проявилася в наступних негативних діях: вилученні грошових коштів вкладниками із депозитних рахунків, зниженні кількості клієнтів у проблемних банках, відтоку фінансового капіталу за кордон, переведення населенням запасів національної валюти в більш стабільну іноземну (долари, євро). Звичайно, такі явища не могли не позначитися на загальній економічній ситуації в країні, сприяли росту інфляції, зниженню темпів економічного росту.

Слід зазначити, що банкрутство банків має місце і в економічно розвинених країнах, тобто притаманне для економік різних країн світу [1]. Дослідження Управління валютного контролю про банкрутство комерційних банків США виділило перелік основних факторів, що призвело до їх обвалу:

- погана якість активів – 98 % банкрутств;
- недоліки в плануванні діяльності та політики їх управління – 90 %;
- зловживання інсайдерів – 35 %;
- нестабільна економічна ситуація – 35 %;
- відсутність ефективної системи аудиту і контролю – 25 %;
- шахрайство та зловживання в обліку – 11 %;
- не забезпечені витрати – 9%.

Аналізуючи погану якість банківських активів в результаті дослідження спеціалісти виявили 8 видів неспроможної практики управління портфелем кредитів та інвестицій в банках США, що збанкрутували [1]:

- 1) лібералізм при наданні кредитів – 85%;
- 2) значні недоліки у фінансовій звітності – 79 %;
- 3) надлишкове кредитування – 73 %;
- 4) неповна документація в сфері оподаткування – 67%;
- 5) кредитування під заставу товарів та цінних паперів – 55%;
- 6) необґрунтована чисельність персоналу – 52%;
- 7) висока концентрація негарантованих кредитів – 37%;
- 8) кредитування за межами своєї зони – 23 %.

Світова фінансова криза супроводжується браком ліквідності банківського сектора, на порятунок якого зарубіжні країни виділяють мільярди доларів. Загалом обсяги вливань США, Західної Європи та Японії у фінансовий сектор можуть перевищити \$1,3 трлн. З антикризового пакета в \$700 млрд. США вже витратили \$310 млрд. на купівлю акцій проблемних банків і підтримку страхової компанії AIG. Державна допомога надається передусім найбільшим системним кредитно-фінансовим організаціям, дефолт яких загрожує серйозними наслідками економіці загалом. Найпотужніші банківські установи Євросоюзу також не оминули впливу фінансової кризи [4].

Згідно з чинним законодавством комерційний банк як юридична особа може припинити свою діяльність шляхом реорганізації або ліквідації.

Реорганізація передбачає правонаступництво однієї юридичної особи за всіма майновими правами та зобов'язаннями (під час злиття, приєднання, перетворення) або частиною майнових прав і зобов'язань (під час виділення, поділу) іншій юридичній особі.

Ліквідація – це припинення діяльності суб'єкта господарювання, визнаного господарським судом банкрутом, з метою здійснення заходів щодо задоволення визнаних судом вимог кредиторів шляхом продажу його майна.

Під процедурою припинення діяльності банку слід розуміти логічно витриману, сувору послідовність реалізації дій з виконання етапів припинення діяльності юридичної особи від подання заяви про банкрутство до суду або укладання договору про реорганізацію до внесення запису про створення або припинення юридичної особи в ЄДРПОУ. Ліквідаційна процедура може здійснюватися у добровільному порядку, коли подальше існування підприємства визнано недоцільним (наприклад, за рішенням засновників або акціонерів), або в примусовому порядку [4].

При ліквідації банку через його банкрутство виникають проблеми відображення в бухгалтерському обліку операцій, пов'язаних з банкрутством. Враховуючи це, основну увагу у нашому дослідженні приділимо банкрутству як формі господарських відносин.

Історія свідчить, що банкрутство існувало ще у стародавніх народів.

Забезпеченням боргу в ті часи було як майно боржника, так і сам боржник.

Слово «банкрот» походить від двох італійських слів «banco» – лавка та «rotto» – зламаний [12].

Точні дані щодо виникнення поняття банкрутства відсутні. Враховуючи історичні свідчення, можна зробити висновок, що банкрутство виникло із появою банківської справи під час появи перших фінансово-торговельних операцій (приблизно у VII столітті до н.е).

В історичному аспекті банкрутство розглядалося як юридична, фінансова та фізична відповідальність неплатоспроможного боржника. Критерієм оцінки стану банкрутства боржника була наявність неповерненого боргу. Управління банкрутством спрямовувалося на те, щоб змусити боржника повернути борг. Якщо ж це було неможливим, то у Римській республіці особа, що збанкрутувала, переходила до власності кредиторів (потрапляла у рабство). Втручання держави у процедуру банкрутства носило каральний характер.

Використання банкрутства як механізму регулювання економічних (розрахункових) відносин, спостерігалось ще з часів становлення товарно-грошового виробництва. Йому сприяли приватна власність, жорстка конкуренція, що характерні для ринкової економіки [14].

У російському та українському законодавстві процедура банкрутства не була розроблена до 18-го століття. В економічній літературі банкрутство часто розглядають як природне явище, характерне для економічної сфери. Однак, більшість питань стосовно банкрутства з теоретичної позиції недостатньо обґрунтовані та опрацьовані. Це викликає необхідність детального вивчення банкрутства, характеристики його як обліково-аналітичної категорії. Визначення поняття «банкрутство» важливе з теоретичної та практичної точки зору, оскільки з'ясування його сутності необхідне для правильного застосування законодавства у процесі визнання суб'єкта господарювання банкрутом, а також для правильного прогнозування ймовірності банкрутства, правильного відображення господарських операцій процесу ліквідації суб'єкта господарювання на рахунках бухгалтерського обліку [20].

Проаналізувавши наведені точки зору слід відмітити, що більшість авторів у визначенні сутності терміну «банкрутство» використовують поняття: неплатоспроможність боржника та непогашення зобов'язань.

Підсумовуючи результати теоретичних досліджень вважаємо доцільним використовувати у визначенні поняття «банкрутство» стосовно банку-боржника наступні моменти:

- факт банкрутства визнається лише господарським судом, до цього моменту можна говорити лише про ступінь ймовірності банкрутства;
- банкрутом може бути особа, якій притаманна лише абсолютна неплатоспроможність;
- банк визнається банкрутом у випадку недостатності коштів для подальшого його функціонування після задоволення вимог кредиторів.

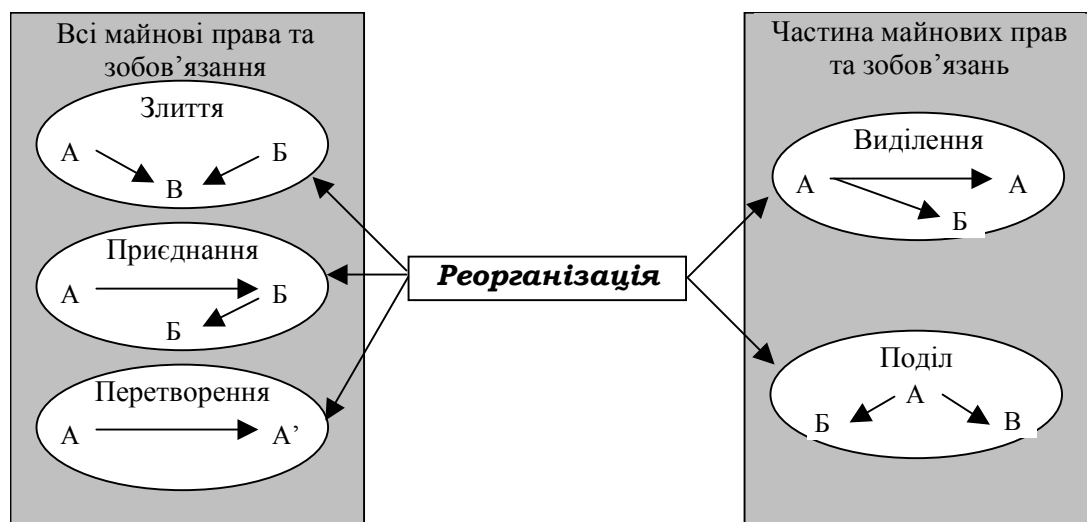
Отже, пропонується визначати термін «банкрутство» з урахуванням моменту визнання підприємства банкрутом: банкрутство – це визнана господарським судом абсолютна неплатоспроможність і неспроможність боржника продовжувати свою діяльність після задоволення усіх вимог кредиторів у ході провадження процедури його ліквідації.

Об'єктом обліку в ході провадження справи про банкрутство виступають всі операції, пов'язані із процедурою банкрутства. Будь-яка юридична особа може припинити свою діяльність не лише шляхом ліквідації, а й реорганізації. Згідно з чинним законодавством реорганізація – це правонаступництво однієї юридичної особи за всіма майновими правами та зобов'язаннями (під час злиття, приєднання, перетворення) або частиною майнових прав та зобов'язань (під час виділення, поділу) іншої юридичної особи (рис. 1.1).

Процедура реорганізації – це не одна операція або дія, а цілий комплекс, який включає операції, пов'язані з прийняттям майна та зобов'язань на облік підприємств- правонаступників [34].

Реструктуризація банків є надзвичайно складною процедурою та відрізняється від аналогічної процедури в підприємницькій діяльності. Під реструктуризацією в банківській системі розуміють комплекс заходів, які передбачають поліпшення фінансової стійкості банківської системи,

підвищення ліквідності та платоспроможності з урахуванням змін у національній макросистемі, на світовому ринку через створення нових банків та реорганізацію вже діючих, зміну юридичного статусу існуючих банківських установ або їх закриття [1].

де А, Б, В – назви підприємств

Рис. 1.1 Форми реорганізації юридичної особи

Реструктуризація – це в першу чергу зміна структури певного об'єкта. Виділяють реструктуризацію: кредитної системи; системи кредитних організацій; банківської системи. Реструктуризація кредитної організації – це зміна структури її активів і пасивів, внутрішньої організаційної побудови, які мають сприяти подоланню фінансової нестабільності даної кредитної організації, відновити її платоспроможність. Реструктуризація системи кредитних організацій – це в першу чергу зміна співвідношення банків та небанківських кредитних установ, співвідношення універсальних та спеціалізованих банків, яка спрямована на відновлення здатності системи виконувати свої функції [99].

Реструктуризація банківської системи – це якісна перебудова верхнього рівня банківської системи, зміна в структурі комерційних банків. Її мета спрямовується на вдосконалення державного управління банківською діяльністю.

Нині перед багатьма комерційними банками постала проблема неспроможності підтримувати свою ліквідність, платоспроможність, достатній

розмір та структуру капіталу. Одним із дієвих заходів стабілізації банківської системи є реорганізація окремих банків.

Об'єктивними передумовами реорганізації є: формування та розвиток ринкових відносин, забезпечення стабільності роботи банківської системи, зміна форми власності, необхідність виконання банками вимог законодавства, забезпечення платоспроможності та ліквідності комерційних банків.

Головною метою реорганізації комерційних банків повинно бути підвищення надійності та стійкості банківської системи, забезпечення належного рівня капіталізації банків, захист інтересів кредиторів та вкладників, поліпшення фінансового стану комерційних банків, розширення спеціалізації, переорієнтації діяльності банків та зростання довіри до них [62].

При реорганізації проблемних банків необхідно передбачити, що новоствореному банку ліцензія на здійснення банківської операції по залученню депозитних коштів фізичних осіб надається за умови відсутності в його портфелі сумнівних та безнадійних кредитів, не покритих резервами. Реорганізація банків пов'язана з поглибленням розподілу праці і може здійснюватися з метою поглиблення спеціалізації та універсалізації банків. Універсальні банки більш мобільні та мають можливості здійснювати прибуткову діяльність в умовах економічної нестабільності.

Реструктуризація та реорганізація банків у стані фінансової скрути передбачає створення умов для ефективного функціонування спеціалізованих банків і фінансово-кредитних інституцій (іпотечних, муніципальних, кооперативних, інвестиційних, клірингових, житлового будівництва тощо), також відповідних банківських об'єднань, корпорацій та холдингових груп.

Основними методологічними принципами реорганізації комерційних банків мають бути [43] :

1. пріоритетність інтересів суспільства, банківської системи та вкладників перед інтересами комерційного банку;
2. досягнення сегеративності (результативні показники діяльності новостворених банків повинні бути кращі, ніж банків, що реорганізуються);

3. реорганізації застосовується як засіб оздоровлення проблемних банків;
4. підвищення фінансової стійкості банків;
5. забезпечення безперервної роботи банків, які реорганізуються;
6. здатність банків, що беруть участь у реорганізації, виконувати вимоги НБУ щодо формування статутного капіталу, дотримуватись економічних нормативів, забезпечувати прибуткову діяльність.

За змістом форма реорганізації може бути об'єднувальною, розподільчою та може здійснюватися реорганізація шляхом перетворення. До об'єднувальних форм належать злиття та приєднання. Відповідно до ст.26 Закону України «Про банки і банківську діяльність» злиття передбачає припинення діяльності окремих комерційних банків як юридичних осіб та передачу майнових прав і зобов'язань цих банків до новоствореного банку. Приєднання передбачає припинення діяльності комерційного банку як юридичної особи та передачу усіх майнових прав і зобов'язань до іншого комерційного банку на правах філії чи без її відкриття [94].

До розподільчих форм реорганізації можна віднести поділ та виділення. Поділ передбачає припинення діяльності комерційного банку як юридичної особи та передачу за розподільчим актом у визначених частинах усіх його майнових прав і зобов'язань до кількох новостворених комерційних банків. Виділення передбачає створення комерційного банку (або декількох комерційних банків), до якого (яких) за розподільчим актом у відповідних частинах переходять майнові права і зобов'язання банку, що реорганізовується.

В процесі діяльності великих комерційних банків, в умовах кризової ситуації може виникнути потреба розділення капіталу великих банків, здійснення реорганізації комерційних банків через їх поділ. Підставами для цього можуть бути [94]:

- наявність значного обсягу проблемних кредитів і збитків, що ускладнює вихід комерційного банку з кризи;
- необхідність виділення спеціалізованих банків, робота яких спрямована на обслуговування окремих галузей, народногосподарських комплексів

(паливно-енергетичного, аграрно-промислового та ін.), для реалізації окремих програм;

- неякісний менеджмент. Розділення капіталу та створення спеціалізованих банків для освоєння нових напрямів фінансової діяльності сприятиме підвищенню ефективності діяльності комерційних банків;

- конфлікт інтересів акціонерів, засновників.

Реорганізація банку може відбуватися шляхом перетворення, яке передбачає зміну юридичного статусу товариства, у вигляді якого було створено банк. При перетворенні банку з одного виду на інший до нового банку переходять усі майнові права і зобов'язання банку, що реорганізовується.

Підставами для реорганізації комерційного банку шляхом перетворення можуть бути: переорієнтація напрямів діяльності, збиткова діяльність окремих філій, необхідність зміни умов капіталізації та управління тощо. Реорганізація комерційного банку шляхом перетворення має передбачати перетворення комерційного банку з товариства з обмеженою відповідальністю в акціонерне товариство (закрите або відкрите) або, навпаки, продаж (приєднання) філії одного банку іншому.

За ініціативою проведення реорганізація поділяється на примусову, обов'язкову та за власною ініціативою (за рішенням загальних зборів акціонерів банку).

Для конкретного стану банківської системи та економіки, на нашу думку, має бути розроблений свій механізм і форми реорганізації, міра втручання в цей процес держави та НБУ.

Реорганізація комерційних банків, що знаходяться у стані фінансової кризи, передбачає проведення примусової реорганізації за ініціативою НБУ (або Верховної Ради України, якщо реорганізовуються державні банки). У разі необхідності реорганізації таких банків Нацбнк надсилає їм лист-попередження з вимогою провести реорганізацію. Якщо банк не виконає таку вимогу протягом визначеного періоду, Національний банк може прийняти рішення про його ліквідацію.

Примусова ліквідація може здійснюватися в разі виникнення у банку картотеки неплатежів, порушення нормативів діяльності, втрата ліквідності та платоспроможності, тривале перебування в режимі фінансового оздоровлення, невиконання програми фінансового оздоровлення тощо.

Технологічна схема примусової реорганізації має такий вигляд:

- а) надходить лист-попередження від Національного банку України;
- б) комерційний банк протягом 10-ти днів з дня отримання листа-попередження відсилає лист-зобов'язання з поясненням причин погіршення фінансового стану із поданням конкретних заходів щодо реорганізації;
- в) комерційний банк надає звіт про виконання вимог щодо реорганізації;
- г) Національний банк України приймає рішення про ліквідацію комерційного банку у разі невиконання ним вимоги щодо реорганізації.

Для визначення проблемних банків, які потребують капіталізації або реорганізації, Нацбанк за результатами діяльності комерційних банків за рік з врахуванням здійснення ними пруденційних норм діяльності, складає список таких банків.

Значну роль у реструктуризації банківської системи повинна відігравати держава. Ступінь участі держави коливається залежно від економічного та політичного становища (втручання доцільне за умов стабільного економічного розвитку, економічного зростання, відсутності критично акумульованого внутрішнього та зовнішнього боргу, дефіциту бюджету тощо).

За умов економічної кризи, розвитку інфляції, занепаду промислового сектору, неплатоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності, постійного дефіциту бюджету, єдиним джерелом для забезпечення цього процесу з боку держави є емісія, що може призвести до поглиблення фінансової кризи. Тому безпосередня участь держави в реорганізації комерційних банків обмежена [97].

Одночасно в разі наявності у Нацбанку цільових ресурсів для реорганізації комерційних банків для підвищення рівня їх капіталізації, платоспроможності та ліквідності реорганізація може здійснюватися за без-

посередньою фінансовою участю НБУ, який за умов погіршення економічного стану може застосовувати до банків обов'язкову реорганізацію.

Метою проведення обов'язкової реорганізації через приєднання або злиття може бути потреба у забезпеченні високої концентрації банківського капіталу, створення великих банків, що забезпечить їх стійкість, можливість вирішення інвестиційно-виробничих програм. Безпосередня участь держави із своїми ресурсами з прийомом на себе проблемних активів і зобов'язань банків дозволить оздоровити ці банки та реалізувати через них державні програми.

В практиці можуть використовуватися різні форми реорганізації, однак експертне оцінювання можливих фінансових результатів цього процесу має покладатися на Національний банк України. Оскільки національна банківська система є дворівневою, НБУ має всі повноваження для такого контролю [97].

На рисунку 1.2 представлена структура агенції з реструктуризації фінансово-кредитних установ, з якої можна уявити напрями реорганізації.

Всі відомі форми реорганізації вчені згруповують за різними класифікаційними ознаками, але не всі з них знаходять відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Процедури реорганізації класифікуються за різними напрямками, проте, не всі з них відображаються в бухгалтерському обліку.

Коли засновники або учасники приймають рішення про вихід зі складу власників в ході реорганізації, в процесі перетворення розмір майна юридичної особи зменшується, оскільки здійснюються виплати власникам, що виходять. Під час перетворення банку кредитори можуть вимагати припинення або дострокового виконання зобов'язань боржником.

Отже, при реорганізації можуть змінюватися майно, зобов'язання, капітал юридичної особи.

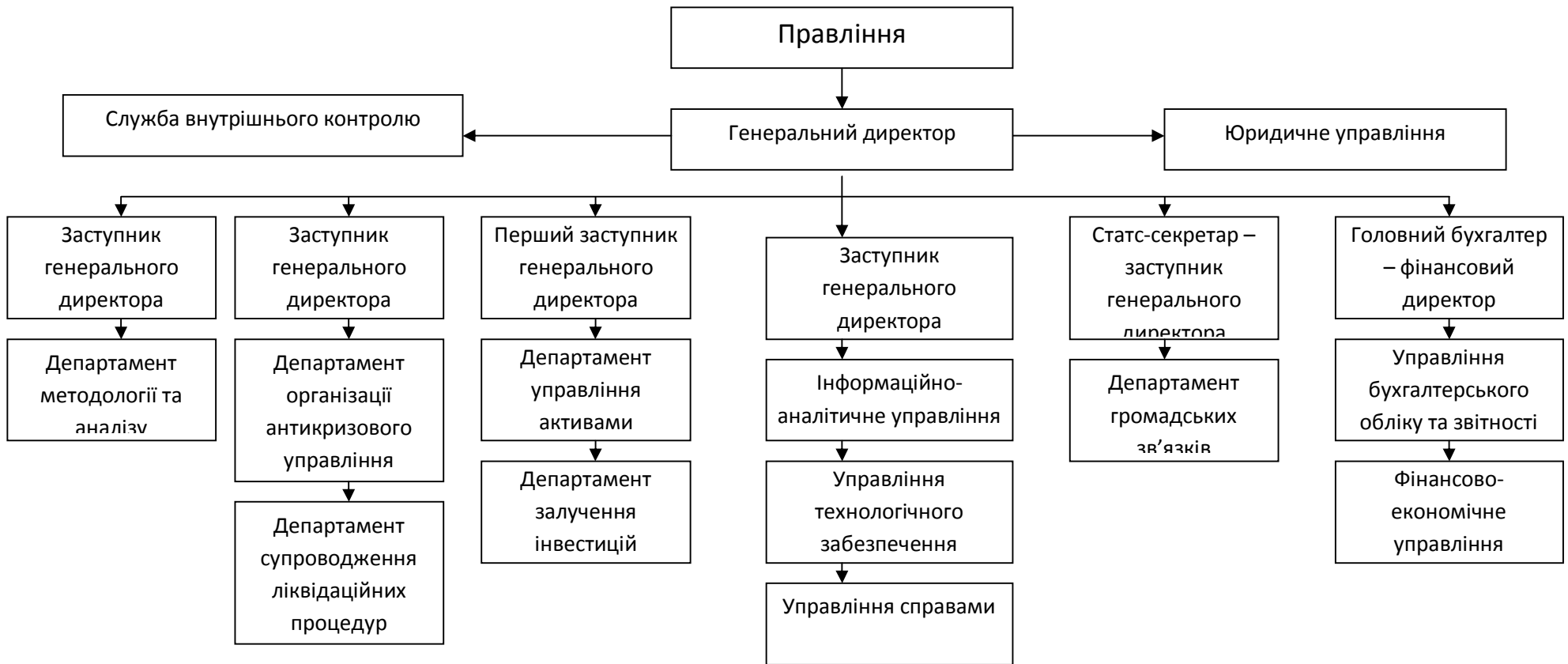

Рис. 1.2 Структура Агентства з реструктуризації кредитних установ

Тому нами пропонується узагальнена класифікація форм реорганізації з урахуванням вимог і завдань бухгалтерського обліку (рис. 1.3).

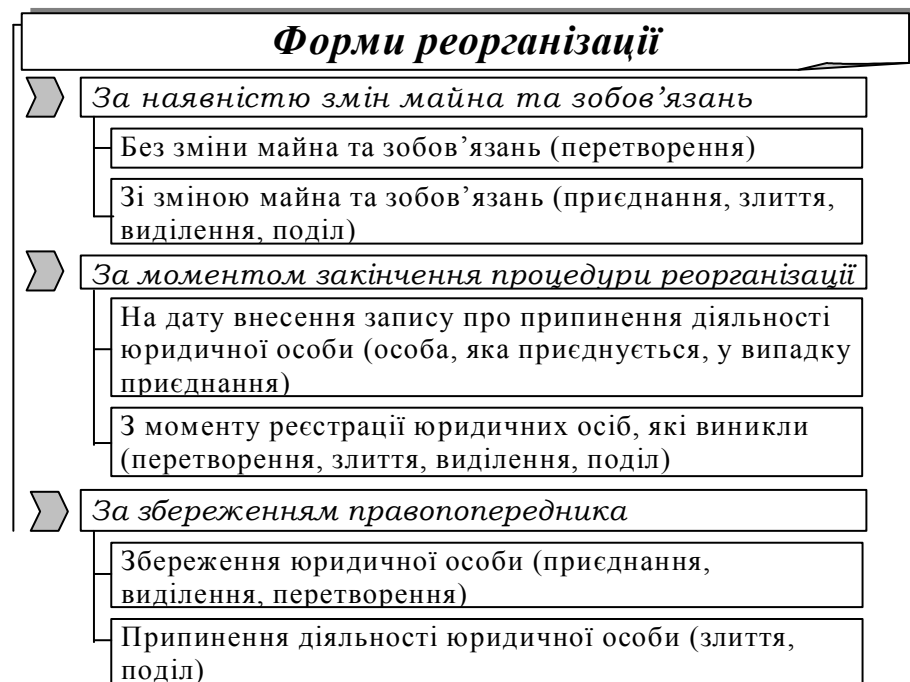

Рис. 1.3 Запропонована класифікація форм реорганізації на основі узагальнення теоретичних досліджень

За представленою на рис. 1.3 схемою класифікація залежно від наявності змін майна та зобов'язань носить умовний характер, адже при реорганізації шляхом перетворення не завжди ведеться мова про абсолютну незмінність майна та зобов'язань юридичної особи.

Під час приєднання, злиття, виділення чи поділу банку його майно та зобов'язання змінюються, що повинно відобразитися на рахунках бухгалтерського обліку.

Період закінчення реорганізації впливає на її відображення в бухгалтерському обліку. Банк- правонаступник під час процедури приєднання може відображати записи на рахунках бухгалтерського обліку лише з дати внесення запису про припинення діяльності банку- правонаступника. А в ході перетворення, злиття, виділення та поділу банки- правонаступники роблять записи в бухгалтерському обліку після їх реєстрації [95].

Під час реорганізації не всі юридичні особи припиняють свою діяльність, окремі з них продовжують її та покращують фінансовий стан, тому всі форми реорганізації можна класифікувати також і за можливістю збереження банку-

правопопередника. Якщо така можливість відсутня банку необхідно буде, окрім організаційних заходів, здійснити всі можливі операції для закриття рахунків та складання звітності [92].

На практиці, враховуючи історичний досвід різних країн світу, можна також окремо класифікувати такі форми реорганізації банків як злиття та приєднання. Особливості процедури банкрутства визначає розділ V «Тимчасова адміністрація та ліквідація банків» Закону України «Про банки і банківську діяльність». Банкрутству банку звичайно передують процедури санації, призначення Національним банком України тимчасового адміністратора, завданням якого є виведення фінансової установи з кризового становища. Всі ці заходи можуть тривати від 6 місяців до року [69].

За станом на 27.02.2018 у стадії ліквідації перебуває Акціонерне товариство «Градобанк».

Перелік банків, строк ліквідації яких завершено та ліквідаторами яких вживаються заходи щодо виключення банків з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців наведено в додатку А1. Всього їх налічується 18, за частиною з них припинена процедура ліквідації, по решті – затверджено ліквідаційний баланс [82].

Нормативними документами НБУ визначено особливості процедури капіталізації банків за участю держави як форми їх санації, встановлені відповідно до вимог Порядку участі держави у капіталізації банків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 04.11.2008 № 960. Можливість участі держави в капіталізації (формуванні та/або збільшенні статутного капіталу) банків визначається на підставі результатів діагностичного обстеження банків та критеріїв, що встановлюються Національним банком України. За попередніми результатами діагностики лише декілька банків можливо потребуватимуть участі держави в їх капіталізації.

Таким чином, банкрутство має суперечливий вплив на економіку. З одного боку, банкрутство окремого суб'єкта господарювання має суттєві негативні наслідки як для самого підприємства, так і для відповідної галузі й економіки країни в цілому. Особливістю банкрутства банку є його системна дія,

коли виникає загроза банкрутства підприємств-клієнтів і постає проблема відшкодування вкладів фізичних осіб.

Разом з тим банкрутство є невід'ємною частиною конкурентного ринкового середовища, без якого немає конкуренції. За звичайних умов функціонування банківської системи можливість банкрутства примушує банки вживати заходи із забезпечення фінансової стійкості, підвищення ефективності активно-пасивних операцій. Але рішення про банкрутства банків в кризових умовах має прийматися з урахуванням його системного впливу на економіку і визначення можливостей фінансової допомоги держави.

За час кризи в Україні виник новий сегмент банківського сектору — проблемні банки з тимчасовою адміністрацією.

Тимчасова адміністрація – це процедура, що застосовується Фондом гарантування вкладів фізичних осіб щодо проблемного банку з метою приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства, зокрема, відновлення його платоспроможності, ліквідності, стабілізації діяльності банку, усунення виявлених порушень, причин та умов, що призвели до погіршення фінансового стану.

За даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, станом на початок 2018 року лише у двох банках запроваджено процедуру тимчасової адміністрації. В той же час, 92 банки перебувають на стадії ліквідації. В даному випадку статистика дає відповідь щодо ефективності запровадження процедури тимчасової адміністрації у проблемний банк та реальної можливості відновлення платоспроможності. Загалом введення тимчасової адміністрації є наслідком прийняття Національним банком України (НБУ) рішення про віднесення банку до категорії проблемного. Якщо банк в подальшому протягом 180 днів не приводить свою діяльність у відповідність до вимог законодавства, НБУ приймає рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних [83].

Варто звернути увагу, що інформація про віднесення банку до категорії проблемного є закритою та не розміщуються для загального доступу.

Вкладники та боржники банку з офіційних джерел не можуть дізнатися, що їх банк віднесений до категорії проблемних та є загроза запровадженню тимчасової адміністрації.

Отже, якщо проблемний банк не приводить свою діяльність у відповідність до законодавства, Національний банк України приймає рішення про віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних та введення тимчасової адміністрації. Про таке рішення НБУ не пізніше наступного дня повідомляє Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (Фонд) для вжиття ним заходів, передбачених Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [70].

За фактами порушень у банках із тимчасовою адміністрацією порушено кримінальні справи. У частині випадків йдеться про валютні спекуляції, в інших – про виведення валюти в офшори. Багато порушень, виявлених СБУ, пов'язані зі зловживаннями, допущеними посадовими особами банків, управляючими. Усе це зовнішні чинники, які не залишають надії на відновлення проблемних банків. Але є також чинники внутрішні. Будь-який банк може працювати тільки за наявності постійної ресурсної бази. В рекапіталізованих банках такої бази немає. Грошей, які уряд хоче спрямувати на поповнення їхніх капіталів, вистачить лише на кілька місяців роботи. Далі банкам необхідно шукати власні резерви. Ліміти на міжбанку на ці проблемні банки закрито. В реальному секторі економіки спостерігається відтік коштів в тінь. Багато проблем з аудитом та контролем в банках [86].

Наслідки введення тимчасової адміністрації:

1. Призупиняються повноваження органів управління банку та передаються уповноваженій особі Фонду. Правочини, вчинені органами управління та керівниками банку після початку процедури виведення Фондом банку з ринку, є нікчемними.

2. Не здійснюється будь-які дії щодо:

- задоволення вимог вкладників та інших кредиторів банку;
- примусове стягнення майна банку, накладення арештів, тощо;

- нарахування неустойки (штрафу, пені) інших штрафних санкцій;
- зарахування зустрічних однорідних вимог, поєднання боржника і кредитора в одній особі;
- нарахування відсотків перед вкладниками та кредиторами [80].

Тобто, під час дії тимчасової адміністрації банк входить у спеціальний режим, в якому запроваджуються заходи щодо мінімізації виплат щодо власних зобов'язань. Тому, якщо ви не звернулись до банку з вимогою щодо виплати коштів до моменту введення тимчасової адміністрації, отримати власні кошти буде досить складно. Якщо по закінченні терміну дії тимчасової адміністрації платоспроможність банку не відновиться, Національний банк України за пропозицією Фонду приймає рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку [66].

З моменту відкликання ліцензії банк припиняє здійснювати банківську діяльність та зосереджує свою діяльність на розрахунках з кредиторами.

Дії клієнта проблемного банку залежать від декількох чинників, зокрема, безпосередніх правовідносин (кредитних, депозитних, банківського рахунку) та суб'єктного складу.

На думку більшості банкірів банківську систему України необхідно жорстко контролювати з боку держави. Допомогати потрібно не системним банкам, а банкам із здоровими активами, незалежно від їхнього розміру. Неefективно і безглуздо вкладати в кілька великих, але розкрадених банків — краще допомогти кільком десяткам маленьких, але здорових банків, які тримаються на плаву. Якщо держава рекапіталізує проблемні банки, їй доведеться мати справу з проблемою зовнішніх боргів. Зовнішні кредитори проблемних банків чекають зміни власника, щоб висунути Україні ті претензії, які немає сенсу пред'являти власникам банків-банкрутів. Все це підштовхує до висновку, що Україні треба переходити до банкрутства банків із тимчасовими адміністраціями, а кошти, виділені на рекапіталізацію, спрямувати на поповнення капіталу фінансових установ, які вже належать державі, - Ощадбанку, ПриватБанку та Укрексімбанку, а також на підтримку здорових

банків. У ці банки слід перевести на обслуговування вкладників банків-банкрутів. Після цього частина вкладників залишить свої кошти в цих банках, переконавшись, що їхні інтереси підтримує держава [62]. У США точиться суперечка, чи варто підтримувати проблемні банки бюджетними коштами. Причому йдеться не тільки про маленькі і середні банки. Поняття «проблемний банк із тимчасовою адміністрацією» у США відсутнє. Деталізована і регламентована процедура банкрутства унеможлиблює спроби зловживань з боку власників банку-банкрута. Нобелівський лауреат Джозеф Стігліц попередив про те, що політика підтримання проблемних банків може уповільнити видужання американської економіки. Якщо держава не змусить банки відповідати за створені ними проблеми, США втратить десятиліття економічного розвитку. Дж.Стігліц вважає, що країні необхідні нові банки, а не кризові гіганти, які виживають за рахунок коштів платників податків. Уряд має дозволяти проблемним банкам банкрутувати, а не підтримувати їх. Політика стосовно проблемних банків має бути послідовною, що не залежить від їхніх розмірів і зв'язків, інакше відновлення довіри до ринків і нормальне функціонування економіки неможливе [4].

1.2 Економіко-правовий аналіз та огляд нормативної бази і спеціальної літератури з теми дослідження

Обов'язкова умова виживання банків в 2018-му році залишається незмінною – виконання графіка капіталізації, узгодженого Нацбанком з МВФ. Великим фінустановам за рахунок вливань від акціонерів доводиться покривати збитки від неякісних кредитних портфелів, а більш дрібним – просто дотягувати свої капітали до нормативних значень. До 11 липня на ринку не повинно залишитися банків, чий статутний капітал буде становити менше 200 млн. гривень. Сьогодні цій вимозі не відповідають 48 банків [16].

Причиною ліквідації банківських установ в 2018 році може бути не тільки погіршення їх платоспроможності, але ще і втрата інтересу до таких установ з боку власників. Заробляти в банківському бізнесі сьогодні нелегко. Депозити в

систему повертаються повільно, а кредитний портфель скорочується. За 11 місяців минулого року, за даними НБУ, він зменшився на 16 млрд. грн. до 786 млрд. грн. До того ж посилюються вимоги банківського нагляду, а фінансове становище акціонерів банків чи поліпшилося за останні роки. У таких умовах у 2016 році про самоліквідацію заявили відразу 4 банки: «Фінанс Банк», «Фінекс», «Інвестиційно-трастовий банк» і «Народний капітал». Останній не зумів піти з ринку самостійно. Перед остаточною ліквідацією НБУ передав «Народний капітал» Фонду гарантування вкладів [17].

У разі самоліквідації банк зобов'язаний самостійно погасити всі зобов'язання перед своїми клієнтами. Але є ще один спосіб цивілізовано виконати всі норми закону – шляхом приєднання до іншого банку. Поки цей метод не поширений на банківському ринку через складність і тривалість процедур.

Дослідимо сутність поняття «банкрутство», що надається чинним законодавством. Згідно із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури [74].

Наведене визначення банкрутства, надане законодавством, має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивні моменти забезпечують захист господарюючого суб'єкта від його банкрутства та подальшої ліквідації, використовуючи відновлювальні заходи. А негативні моменти наведеного визначення збільшують ймовірність банкрутства банка-боржника та не забезпечують його захист від інших суб'єктів банкрутства.

Позитивним моментом у визначенні банкрутства, що наведене чинним законодавством, вважаємо «встановлення факту банкрутства виключно господарським судом». Визначення банкрутства, що надане чинним законодавством має ряд негативних моментів, серед яких доцільно виділити:

– неспроможність задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури;

–неможливість відновити платоспроможність (не зазначено яку саме);

–не зазначення основних критеріїв для неможливості подальшого функціонування суб'єкта господарювання .

Виходячи із викладеного вище, можна зробити висновок, що сама неспроможність суб'єкта господарювання задовольнити будь-які вимоги (тобто виконати всі свої зобов'язання) не може ототожнюватися із банкрутством. Тобто ніхто не може бути визнаний банкрутом до винесення господарським судом відповідної постанови.

Серед усіх зобов'язань ключовим моментом у визначенні будь-якого рівня неплатоспроможності боржника є грошові зобов'язання. Відповідно до Цивільного Кодексу України зобов'язання є правовідношенням, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити грошові кошти тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Грошове зобов'язання – зобов'язання боржника заплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільно-правового договору та на інших підставах, передбачених цивільним законодавством України. До складу грошових зобов'язань боржника не зараховуються недоїмка (пеня та штраф), визначена на дату подання заяви до господарського суду, а також зобов'язання, які виникли внаслідок заподіяння шкоди життю і здоров'ю громадян, зобов'язання перед засновниками (учасниками) боржника – юридичної особи, що виникли з такої участі. Необхідно звернути увагу на статтю 22 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [74], у якій зазначається, що «господарський суд приймає постанову про визнання боржника банкрутом і відкриває ліквідаційну процедуру». Отже, боржник стає банкрутом ще на початку провадження ліквідаційної процедури.

Згідно із Законом України, що зазначений вище, у момент порушення справи про банкрутство підприємство визнається банкрутом, і лише після цього в ході процедури ліквідації визначається можливість погашення зобов'язань.

Проблеми оцінки банкрутства комерційних банків та особливості відображення операцій з реорганізації та ліквідації на рахунках обліку, аналіз, контроль і аудит банківської діяльності досліджувалися в працях багатьох вчених-економістів: Васюренка О.В., Глущенко В., Дзюблюка О., Дьюзера Т., Заруби О.Д., Ковальчук Т.Т., Кочеткова В.М., Кемпбелла Р. Дж., Лаврушина О.І., Масленченкова Ю.С., Міллера Р.Л., Мороза А.М., Раєвської Т.О., Сало І.В., Усоскіна В.М., Шиманської О.Б., Шіллера Р.І. та ін.

Можливість комерційних банків здійснювати діяльність відповідно до власних цілей та економічних цілей країни залежить від ефективності управління. Це пов'язане з необхідністю проведення аналізу фінансової діяльності кожного комерційного банку, оцінки ефективності залучення і використання банківських ресурсів. Слід зазначити, що формування фінансових ресурсів комерційного банку та їх розміщення – досить складний і багатогранний процес. Його основу складає успішне проведення пасивних і активних операцій. Банки можуть одержувати дохід від здійснення інших операцій, не пов'язаних прямо із залученням і розміщенням коштів (фінансове посередництво, консультації з фінансових питань тощо). Тому розвиток банку, аналіз та оцінка його фінансового стану повинні розглядатися в комплексі з урахуванням критеріїв, які розглянуті в працях [41, 67, 80, 97, 100]:

- достатність капіталу – оцінюється величина капіталу банку з погляду його достатності для захисту інтересів вкладників;
- якість активів – аналіз можливості забезпечення повернення активів, вплив проблемних кредитів на загальне фінансове становище банку;
- рентабельність (прибутковість) – оцінюється рентабельність комерційного банку з точки зору достатності його доходів для перспектив розширення банківської діяльності;
- ліквідність – визначається рівень ліквідності банку з позиції достатності для виконання звичайних та непередбачених зобов'язань;
- стійкість – характеризується стабільністю фінансового становища, що виражається в достатній ліквідності активів, наявності резервів;

- надійність – визначається здатністю банку до виконання взятих на себе зобов'язань;
- платоспроможність – здатність банку цілком і вчасно виконувати свої платіжні зобов'язання по операціях з клієнтами, на відкритому ринку, із контрагентами;
- забезпеченість ресурсною базою – оцінка достатності обсягів залучення фінансових ресурсів для здійснення банківської діяльності;
- ефективність управління – оцінка методів управління банком з урахуванням ефективності діяльності окремого банку, порядку його роботи, методів контролю та виконання всіх законів і правил.

Для того, щоб провести більш детальний аналіз ліквідності та платоспроможності, розкрити їхнє значення в роботі комерційного банку, необхідно розглянути суть поняття «ліквідність комерційного банку» та «платоспроможність комерційного банку».

Термін «ліквідність» (від лат. Liquidus – рідкий, текучий) у буквальному значенні означає «легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у кошти» [10].

Поняттю «ліквідність комерційного банку» у спеціалізованій літературі даються різні визначення. З одного боку, ліквідністю вважається здатність банку виконувати свої зобов'язання у визначений термін. Причому це стосується не тільки повернення вкладених коштів та виплати відповідного відсотка, але й з видачі кредитів [17]. Деякі автори пропонують більш повне визначення ліквідності: «як здатності банку виконати свої зобов'язання перед клієнтами з урахуванням майбутнього вивільнення коштів, вкладених в активні операції, і можливих позик на грошовому ринку» [78].

З іншого боку, під ліквідністю розуміють співвідношення сум активів і пасивів з однаковими термінами [25]. Також ведеться мова про більш ліквідні і менш ліквідні активи банку з позиції можливості швидкого перетворення їх у кошти [9, 21]. При цьому найповніше визначення поняття «ліквідність комерційного банку», наведене в роботі і означає «можливість банку вчасно й

повно забезпечувати виконання своїх боргових та фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами, що визначається наявністю достатнього власного капіталу банку, оптимальним розміщенням і величиною коштів за статтями активу та пасиву балансу з урахуванням відповідних строків».

Під поняттям «платоспроможність комерційного банку» розуміють фактичну його здатність виконати всі свої фінансові зобов'язання у чіткій відповідності з договірними зобов'язаннями перед клієнтами і контрагентами у встановлений термін [40].

Ліквідність комерційного банку базується на постійній підтримці об'єктивно необхідного співвідношення між складовими – власним капіталом, залученими та розміщеними банком коштами шляхом оперативного управління їхніми структурними елементами (рис. 1.4).

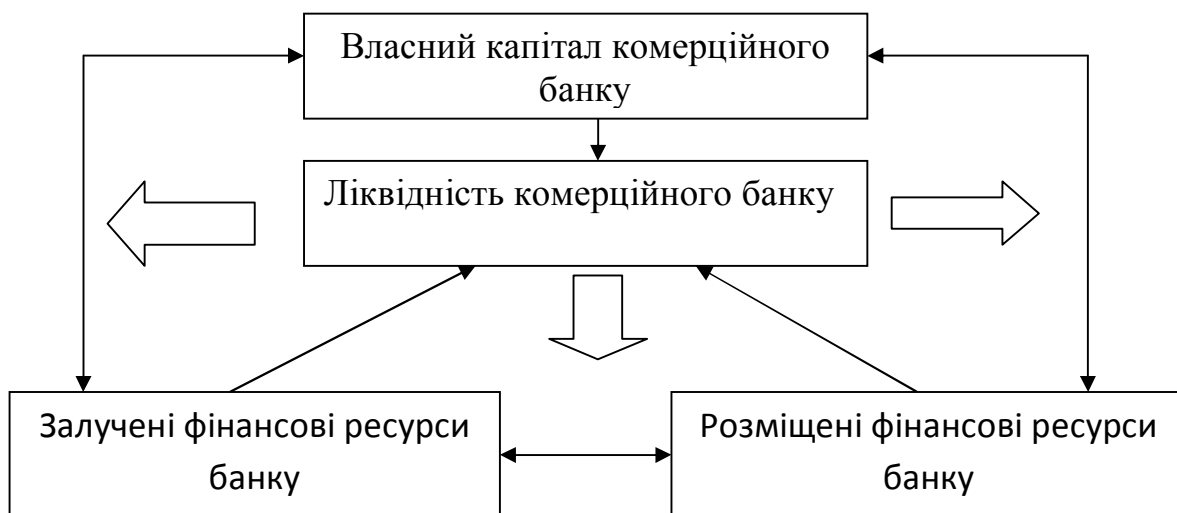

Рис. 1.4. Взаємозв'язок основних елементів, на яких базується ліквідність комерційного банку

З рис. 1.1 видно, що ліквідність комерційного банку з одного боку, визначається ефективністю управління її складовими, а з іншого – тим, що ліквідність може впливати на управління власним капіталом, залученням позикових коштів та розміщенням банківських ресурсів. Водночас ефективність оперативного управління елементами ліквідності полягає в платоспроможності комерційного банку.

Отже, ліквідність може бути розглянута як значущий інструмент управління діяльністю комерційного банку. Цей висновок ґрунтується на тому,

що управління ліквідністю комерційного банку включає пошук джерел позикових коштів, вибір найнадійніших серед них, з найтривалішими термінами залучення та з врахуванням витрат на залучення цих коштів. Також мається на увазі, що ліквідність включає процеси управління активами та пасивами, які здійснюються одночасно.

В теорії фінансового аналізу існує два підходи до характеристики ліквідності комерційних банків [1, 43]. Ліквідність можна розуміти як запас чи як потік. Нині розповсюдженим є перший підхід – оцінка за принципом запасу. Варто зауважити, що більшість робіт по цій темі зводиться до обґрунтування застосування або першого, або другого підходу. Однак, таке спрощення не вірне. Це пов'язано з наступним:

- ліквідність містить у собі визначення можливості комерційного банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами у визначений момент часу шляхом зміни структури активів в сторону їх високоліквідних статей за рахунок наявних невикористаних резервів. З оцінкою ліквідності як «запасу» пов'язане поняття «ліквідність балансу банку». Отже, ліквідність комерційного банку як «запас» зумовлює статичний рівень оцінки ліквідності банку і може бути використана для розроблення основних напрямків діяльності банку для досягнення заданого рівня ліквідності;

- ліквідність за принципом потоку дає динамічну (активну) оцінку рівня ліквідності комерційного банку. В цьому випадку аналіз ліквідності проводиться постійно. Причому він не зводиться тільки до аналізу балансу. При такому підході з'являється можливість враховувати спроможність банку одержувати позики, забезпечувати надходження готівки від поточної операційної діяльності.

Подібний аналіз допускає використання більшої інформації, даних про динаміку доходів банку за минулі періоди, своєчасне повернення позик, стан грошового ринку і т. ін. Отже, аналіз ліквідності як «потоку» дає можливість оцінити ефективність обраних напрямів у діяльності банку. Таким чином,

сутність аналізу ліквідності комерційного банку, як важливого інструмента управління його діяльністю, може зводитися до взаємозв'язку запасу та потоку ліквідності, що являють собою статичний та динамічний рівень поняття «ліквідність комерційного банку».

Узагальнюючи вищесказане можна характеризувати поняття «ліквідність комерційного банку» таким чином: ліквідність комерційного банку відображає потенційні можливості інституту кредитування відносно виконання своїх боргових та фінансових зобов'язань перед всіма контрагентами, рівень досяжності (можливостей) яких формулюється відповідно до статичних та динамічних характеристик ефективності використання банківських ресурсів та їх розміщення. В цьому визначенні зроблено наголос на досяжності потенційних можливостей відносно підтримки певного рівня ліквідності комерційного банку, які полягають у ефективному застосуванні банківських ресурсів, виборі напрямів їх розміщення, що, на нашу думку, найбільш істотне.

В сучасних умовах, для яких характерна постійна зміна законодавчої та нормативної бази, нестабільність економічного розвитку, головним є те, наскільки швидко і активно комерційний банк здатний забезпечити певний рівень ліквідності та як довго його підтримувати. Адже кожний комерційний банк повинен власними силами забезпечувати підтримку ліквідності на заданому рівні на основі аналізу її стану, на прогнозуванні результатів діяльності. Це забезпечить здійснення в наступних періодах обґрунтованої економічної політики у сфері формування статутного капіталу, фондів спецпризначення та резервів, залучення позикових коштів, виконання активних кредитних операцій.

Для здійснення операційної діяльності по залученню коштів та їх розміщенню в умовах ринкової невизначеності, наступного попиту та надходжень наявних коштів за певний час, банку необхідні ресурси в ліквідній формі – активи, які б могли бути швидко перетворені в готівку з невеликим ризиком втрат або ж взагалі без нього. Отже, ліквідність комерційного банку – це можливість використання активів у якості наявних коштів або швидкого перетворення їх у такі.

Комерційний банк сам визначає джерела попиту та пропозиції ліквідних ресурсів – «на власних умовах і на власний ризик» [12]. Джерелами пропозиції ліквідних ресурсів є:

- надходження коштів клієнтів на депозитні рахунки та рахунки до запитання;
- погашення міжбанківських кредитів;
- залучення ресурсів на грошовому міжбанківському ринку;
- доходи від продажу недепозитних банківських послуг та продаж активів банку.

Джерелами попиту на ліквідні ресурси є :

- заявки на одержання кредитів фінустановами та від клієнтів банку;
- зняття грошей клієнтами із депозитних рахунків та рахунків до запитання, операційні витрати.

Сума джерел попиту та пропозиції ліквідних ресурсів характеризує нетто-ліквідну позицію банку на визначений момент часу. Негативне значення нетто-ліквідної позиції стверджує дефіцит ліквідних ресурсів, позитивне свідчить про їх надлишок.

Комерційний банк вважається ліквідним, якщо його наявні кошти та інші ліквідні активи, можливості швидкої мобілізації ресурсів з інших джерел є достатніми для своєчасного погашення боргових та фінансових зобов'язань. Крім того повинен бути необхідний ліквідний резерв для задоволення непередбачених фінансових дій, а саме:

- з укладення вигідних угод щодо кредиту чи інвестування;
- на компенсування сезонних та непередбачених коливань попиту на кредит.

Необхідність уточнення поняття «ліквідність комерційного банку» та розгляд сутності понять «ліквідність комерційного банку» і «платоспроможність комерційного банку» зумовлена тим, що іноді ці поняття змішуються. Це призводить до ототожнення підтримки ліквідності і платоспроможності кредитних інститутів. Якщо підтримка ліквідності це справа самого банку і він обирає в конкретних умовах способи її підтримки на рівні встановлених норм, то

платоспроможність банку більше відноситься до функцій держави (Національного банку). При цьому ліквідність балансу є статистичною оцінкою ліквідності банку, а платоспроможність показує ефективність оперативного управління ліквідністю як банку так і його балансу.

Ліквідність балансу банку є основним фактором ліквідності самого банку. Баланс є ліквідним, якщо його стан дає змогу за рахунок швидкої реалізації ресурсів покривати термінові зобов'язання за пасивами. Можливість швидкого перетворення активів в грошову форму для виконання зобов'язань банку визначається рядом факторів, серед яких відповідність термінів розміщення ресурсів термінам їх залучення.

На ліквідність банківського балансу впливає структура його активів: чим більша частка ліквідних ресурсів першого класу в загальній сумі активів, тим вища ліквідність банку.

При цьому активи за ступенем їх ліквідності можна поділити на три групи [1]:

1) ліквідні ресурси, що перебувають в негайній готовності, або першокласні ліквідні ресурси (каса, кошти на кореспондентському рахунку, першокласні векселі та державні цінні папери);

2) ліквідні ресурси в розпорядженні банку, які можуть бути перетворені в кошти;

3) неліквідні активи –прострочені кредити, ненадійні борги, будинки і споруди, які належать банку і відносяться до основних фондів.

У міжнародній банківській практиці найбільш ліквідною частиною активів вважається касова готівка. Але це не тільки гроші в касі, але й кошти на поточному рахунку комерційного банку в Центральному банку.

В країнах ринкової економіки ліквідними статтями є першокласні короткострокові комерційні векселі, які банк може перезарахувати в Центральному банку, цінні папери, які гарантовані державою. Менш ліквідними є інвестиції банку в довгострокові цінні папери, оскільки їх реалізація за

короткий час не завжди можлива. В якості важко ліквідних активів розглядаються довгострокові позички та вкладення у нерухомість.

Ліквідність банку залежить від ризику окремих активних операцій: чим більша частка високоризикових активів у балансі, тим нижча його ліквідність. До надійних активів відносять наявні кошти, а до високоризикових – довгострокові вкладення банків. Суттєво впливає на вчасне повернення позичок і на ліквідність балансу банку ступінь кредитоспроможності позичальників: чим більша частка високоризикових кредитів у кредитному портфелі банку, тим нижча його ліквідність.

Ліквідність залежить і від структури пасивів балансу. Якщо закладами до запитання вкладники можуть вимагати повернення коштів в будь-який момент, то строкові вклади знаходяться в розпорядженні фінансово-кредитної установи досить тривалий період. Тому, за інших рівних умов підвищення частки вкладів до запитання і зниження долі строкових вкладів знижується банківська ліквідність.

Вважають, що ощадні вклади більш стабільні порівняно зі строковими вкладками, а строкові – у порівнянні з вкладками до запитання. Це справедливо по відношенню до окремих рахунків, але не завжди правильно, коли мова йде про сукупні внески банку. Вклади до запитання, які складаються з невеликих і середніх рахунків, в цілому більш стабільні, ніж ті ж внески з рахунків декількох великих ділових підприємств.

Надійність депозитів і позик, отриманих від інших кредитних установ комерційним банком, також впливає на рівень ліквідності його балансу.

Ліквідність балансу банку оцінюється за допомогою системи спеціальних показників, що відображають співвідношення активів і пасивів, їх структуру. У міжнародній банківській практиці найчастіше з цією метою використовують коефіцієнти ліквідності, як співвідношення різних статей активу балансу кредитної установи з певними статтями пасиву, або співвідношення пасивів з активами. Показники ліквідності в різних країнах називаються по різному, мають неоднакові методики обчислення. Це залежить від спеціалізації і

величини банків, політики в галузі кредитування, ряду інших обставин. Як правило, для оцінки ліквідності використовують коефіцієнти короткострокової і середньострокової ліквідності. Вони обчислюються як співвідношення короткострокових чи середньострокових ліквідних активів до відповідних за термінами пасивів. У ряді країн банки зобов'язані підтримувати коефіцієнти ліквідності, не нижчі норми ліквідності [27].

Отже, адміністрація комерційного банку повинна володіти інформацією про загальнонаціональні тенденції, коли банківська система і окремі банки стикаються з обмеженістю вільних ресурсів, необхідних для надання кредитів. Проблема ліквідності може стати критичною в таких умовах, оскільки попит на кредит за темпами росту випереджає внески. Процентні ставки можуть вирости до дуже високого рівня. Якщо банк має достатню ліквідність для задоволення попиту на кредит, він може використати високий позичковий відсоток з вигодою і збільшити цим свій прибуток. Якщо ліквідних ресурсів недостатньо, банк змушений відмовляти в наданні кредитів з високими прибутками, або реалізувати менш ліквідні цінні папери з втратою на курсі для покриття попиту на кредит з боку своїх клієнтів.

Основним принципом підтримки ліквідності комерційного банку є ув'язування його активів з термінами планованого виникнення потреби в ресурсах. Для цього в практиці банківської діяльності використовують такі форми забезпечення ліквідності банку [39, 40]:

- конверсію кредитів у готівку (отримання платежів за кредитами, які мають бути погашені найближчим часом, або виданих з правом оплати за вимогою);
- продаж частини кредитних вимог;
- розподіл активів завдяки складанню таблиці всіх рахунків пасивів для виявлення частки кожного виду пасивів, які варто розмістити в ліквідні або менш ліквідні статті активу для підтримки коефіцієнтів ліквідності;
- проведення операцій з пасивам (випуск депозитних сертифікатів, облігацій; позики в НБУ; позики на євrorинку тощо).

В управлінні платоспроможністю комерційного банку розрізняють декілька теорій [44, 48]. Одні з них зводяться до розглянутих теорій управління ліквідністю банку, інші використовують такі поняття як надійність комерційного банку – здатність будь-якого банку у будь-якій ринковій ситуації (а не тільки з настанням терміну платежів) виконувати всі взяті на себе зобов'язання. При цьому аналізуються різні фактори, які впливають на надійність комерційного банку. До зовнішніх відносяться фактори зовнішнього середовища (визначають стан фінансового ринку, національної і світової економіки, політичний клімат у країні, форс-мажорні обставини). До внутрішніх відносяться фактори, що зумовлені професійним рівнем персоналу, вищого керівництва, рівнем контролю за проведеними банківськими операціями.

Однак, ми вважаємо, що такий підхід до виділення теорій платоспроможності виправданий лише тоді, коли вони конкретизують окремі напрямки врахування факторів впливу на платоспроможність комерційного банку. При цьому фактори, що здійснюють істотний вплив на ліквідність та платоспроможність комерційного банку, подібні. Вони подібні і до тих, які впливають на надійність банку. Більшу увагу треба приділити управлінню ліквідності банку, бо утримання платоспроможності банків обумовлюється діями НБУ. З метою прийняття зважених рішень в сфері управління ліквідністю та платоспроможністю банку для аналізу взаємозв'язків між різними статтями балансу банку, звіту про прибутки і збитки, використовуються різні методи аналізу управлінських рішень:

- порівняння планових показників з фактичними даними;
- факторний, індексний, балансовий, графічний аналіз;
- різні методи економіко-математичного моделювання.

Більшість питань і задач у сфері управління ліквідністю та платоспроможністю комерційного банку пов'язані з планування потреб у ліквідних ресурсах. Отже, одним із напрямків підвищення ефективності механізму забезпечення ліквідності і платоспроможності комерційного банку має бути удосконалення системи планування, адже фінансове планування

сприяє раціональному й ефективному використанню наявних ресурсів банку. Особливу увагу слід приділити банкрутству комерційних банків. Оскільки банкрутство комерційних банків не є масовим явищем, проблеми його ведення та відображення в обліку та звітності вивчається недостатньо повно. Зупинимося на окремих моментах банкрутства.

Визнання боржника банкрутом під час відкриття ліквідаційної процедури є недоречним, адже «якщо майна банкрута вистачило, щоб задовольнити всі вимоги кредиторів, він вважається таким, що не має боргів, і може продовжувати свою підприємницьку діяльність. Господарський суд може винести ухвалу про ліквідацію юридичної особи, що звільнилася від боргів, лише у разі, якщо в неї залишилося майнових активів менше, ніж вимагається для її функціонування згідно із законодавством» [37 , ч. 3 ст. 32]. Тобто, коли майно боржника реалізують з метою погашення боргів за більшою вартістю, ніж оціночна (визначена експертом), а коштів вистачає для погашення всіх зобов'язань і продовження діяльності підприємства, то ділова репутація останнього вже буде зіпсована і підприємство буде вимушене знову витратити час і ресурси для налагодження ділових зв'язків з контрагентами, відновлення свого іміджу.

Враховуючи нелегкий фінансовий стан проблемних банків і допущені порушення вимог банківського законодавства, для проблемних фінансових установ доцільно встановлювати особливі умови реорганізації, а саме:

- зміна керівництва. Керівники банку, дії яких призвели до збиткової роботи банку, не повинні в подальшому його очолювати. Можливе призначення тимчасової адміністрації для ефективного функціонування комерційного банку;
- відношення проблемних кредитів до капіталу банку повинно становити не більше як 50 % або якісні активи повинні становити не менше як 25 %;
- реорганізація може стати однією з форм оздоровлення комерційних банків, що перебувають у режимі фінансового оздоровлення, особливо тих, в яких період фінансового оздоровлення перевищує 12 міс. Вийти з кризи зможуть лише ті установи, які вчасно реорганізуються, змінять внутрішню

структуру. Основним у цьому процесі має бути стратегія розвитку комерційного банку, а не стратегія виживання. З метою допомоги комерційним банкам у здійсненні реструктуризації активів відповідно до світової практики Національний банк України розглядає можливість створення спеціальної агенції з питань реструктуризації банківських активів (при Національному банку України або Асоціації українських банків) [55].

1.3 Характеристика виду діяльності та організаційно-економічна характеристика об'єкта дослідження

АТ «Ощадбанк» є одним із найбільших фінансових інститутів України, що має розгалужену мережу установ. Станом на 01.10.2017 Ощадбанк мав 3307 відділень. За цим показником він є безумовним лідером в Україні, випереджаючи найближчого конкурента у півтора рази. Протягом останнього періоду кількість відділень зменшилась на 221, а за 3 роки – на 1240 установ. Сьогодні послугами банку користуються всі категорії населення, що зумовлює провідну позицію банку на ринку роздрібних банківських послуг України.

Рис. 1.5. Динаміка кількості відділень Ощадбанку, 01.01.2008-01.01.2018

Банк працює з 1992 року.

Після прийняття 20 березня 1991 року Закону України «Про банки та банківську діяльність» Ощадний банк України набув спеціального статусу. З 1 грудня 1991 року Ощадбанк зареєстровано як самостійну банківську установу в Національному банку України – «Державний спеціалізований комерційний ощадний банк України». На 100 % належить державі. Коротка юридична назва:

АТ «Ощадбанк». Постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 1999 р. на виконання розпорядження Президента України від 20 травня 1999 р. Державний спеціалізований комерційний ощадний банк України перетворено у акціонерне товариство «Державний ощадний банк України» (скорочена назва – АТ «Ощадбанк»). На сьогодні АТ «Ощадбанк» – державний банк, який має закріплену законом державну гарантію збереження вкладів громадян та їх видачі за першою вимогою.

АТ «Ощадбанк» був і залишається фінансово-кредитним інститутом загальнонаціонального масштабу з найбільш розвинутою мережею установ. Його установи обслуговують клієнтів у всіх куточках країни. Крім фізичних осіб, в якості державного банку АТ «Ощадбанк» обслуговує великих корпоративних клієнтів: Пенсійний фонд України, ДП «Енергоринок», НАЕК «Енергоатом», УДППЗ «Укрпошта», АТ «Укртелеком», НАК «Нафтогаз України» та інших.

За даними офіційного сайту НБУ на основі здійсненого аналізу роботи банківської системи України умови роботи на вітчизняному банківському ринку останні 4 роки є дуже жорсткими. На цей факт вплинули наступні фактори [58, 60]:

1. Втрата державою контролю над частиною території призвела до втрати банками контролю над частиною позичальників і застав. В середньому, це 15 – 20 % від всього кредитного портфелю.
2. Девальвація гривні більше ніж у три рази зробила обслуговування валютних кредитів майже нереальним. Навіть для тих позичальників, які хочуть їх погашати. Станом на 01.07.2017 [58, 60] 45.2 % всіх кредитів є валютними (по «живим» банкам). Це еквівалент 231 млрд. грн. Саме ці кошти, в ідеалі, повинні допомогти банкам повернути еквівалент 400 млрд. грн. депозитів в іноземній валюті.
3. Спад реальної економіки (навіть в гривневому обчисленні) і зростання безробіття негативно вплинули і на решту позик.

Враховуючи діючу ситуацію на фінансовому ринку можна виділити лише 2 фактори впливу на надійність банку (так звані фактори виживання):

1. Бажання акціонерів та НБУ вкласти кошти для порятунку.
2. Можливість це зробити.

При цьому зберігається правило: чим більшим є банк, тим вище бажання, але тим менші можливості. І навпаки.

Оцінку наведених факторів найкраще зробити, поділивши банківські установи на групи:

1. Іноземні (великі банківські групи).
2. Державні українські.
3. Приватні українські (в т.ч. оформлені на офшори).

При цьому аналіз проведено на основі даних офіційних сайтів НБУ та інших банків лише щодо 50 найбільших банків України.

Великі іноземні банківські групи зарекомендували себе найкращим чином на вітчизняному фінансовому ринку. Проте навіть серед великих банків з іноземним капіталом існує проблема: більшість європейських установ бажають продати свої українські активи через складність роботи в умовах невизначеності вітчизняної банківської системи. З минулого досвіду продаж українським або російським власникам банківських активів вже призводив до банкрутства (банки «Форум» та «Кредитпромбанк»). Ще однією проблемою серед іноземних банків є країна походження: Росії, Греції та Кіпру. Росія перебуває під міжнародними санкціями та має проблему різкого падіння цін на енергоносії та девальвацію власної валюти. Греція перебуває у економічній кризі та запровадила серйозні обмеження на банківські операції для своїх громадян. Кіпр у 2013 році у 2 найбільших банках країни замінив частину коштів вкладників акціями, які майже нічого не коштують.

Тому можливість банків з цих країн допомагати українським підрозділам досить обмежена в майбутньому. Повний перелік банків з російським капіталом: Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Сбербанк Росії, Альфа-банк, ВТБ банк, ВіЕс банк, банк Форвард. Установам з Греції та Кіпру належать: Піреус

банк МКБ, Марфін банк. Найближчим часом очікується зміна власників Промінвестбанку, Сбербанку Росії та ВіЕс банку.

Також з переліку найбільш надійних необхідно виключити 4 банки які надають послуги тільки великим корпоративним клієнтам: ІНГ, Сіті, Дойчебанк, СЕБ. Банк «Кредит Європа» (входить у групу, зареєстровану у Нідерландах, що належить фізичним особам – громадянам Туреччини) обслуговує також малий та середній бізнес, але не поширює свої операції на фізичних осіб.

Таким чином залишились банки, що належать європейським групам: Райффайзен банк Аваль, Укрсиббанк (BNP Paribas), ОТП банк, Креді Агріколь банк, Кредобанк (РКО ВР), Прокредит банк, Правекс банк (Intesa), Ідея банк (Getin).

Головна мотивація для цих банківських груп – зберегти власну репутацію на ринках Європи, що дозволяє встановлювати нижчі ставки по депозитам порівняно з вітчизняними банками. Банкрутство українського дочірнього банку може цю репутацію зруйнувати.

Для аналізу факторів виживання необхідно визначити фінансовий стан фінансової банківської групи та складність можливого порятунку. Для цього оцінимо їх за кредитним рейтингом, розміром активів та часткою українського підрозділу в загальних активах групи.

Державні українські банки перебувають не в найкращій формі. Проте уряд та Національний банк намагаються підтримати їх всіма можливими способами. Протягом 2015 року держава «проінвестувала» майже 20 млрд. грн. у статутний капітал Ощадбанку, Укрексімбанку та Укргазбанку, а у I кварталі 2016 року – додатково більше 14 млрд. грн. Єдина проблема – ці кошти, в основному, пішли на покриття збитків. Також уряд намагається перевести обслуговування державних підприємств у власні банки, збільшуючи їхню ресурсну базу. Окремо слід виділити Приватбанк, на рекапіталізацію якого планується загалом направити 116 млрд. грн. бюджетних коштів. При цьому досі йдуть судові спори щодо зобов'язань банку, тому його надійність є нижчою ніж інших державних установ. Проводити аналіз діяльності державних банків дуже

складно, не знаючи яка частка депозитів та кредитів належить державним підприємствам. Проте, в будь-якому випадку, негативним є той факт, що $\frac{1}{2}$ всього депозитного портфелю Укрексімбанку та $\frac{1}{10}$ Ощадбанку – це депозити в іноземній валюті «до запитання», тобто теоретично вони можуть залишити ці банки в будь-який час.

Враховуючи наведені фактори, для вкладів у гривнях ці банки є надійними, оскільки держава може в будь-який момент підтримати їх додатковою емісією грошової маси. Натомість ситуація з іноземною валютою є дещо гіршою. Хоча і в цій сфері надійність на сьогодні є достатньою. Таким чином, рівень надійності державних банків перебуває між високим та достатнім рівнем для європейських банківських груп.

АТ «Ощадбанк» був і залишається відкритою та прозорою фінансовою структурою та вбачає це пріоритетом у подальшій діяльності. Згідно Програми розвитку, банк спрямовує значні зусилля на підвищення ефективності роботи, створення системи чіткої та адекватної регламентації діяльності, забезпечення доступу всіх громадян у всіх регіонах до належних банківських послуг, надання кредитів для корпоративних клієнтів, інших банківських продуктів кредитного характеру та послуг з обслуговування платежів корпоративних клієнтів.

В умовах війни та макроекономічних потрясінь банк намагається реформувати свою діяльність у відповідності до сучасних економічних змін.

Першим кроком стало рішення голови правління звернутись до НБУ з тим, аби регулятор провів комплексну перевірку реального стану справ в Ощадбанку. Вона тривала рік, а її результати лягли в основу антикризового пакета заходів.

Другим кроком стала зміна комунікації з клієнтами для відновлення довіри, підтвердження державних гарантій у, довести наявність в Ощадбанку законодавчо затвердженої державної гарантії збереження вкладів фізичних осіб незалежно від суми та строк вкладів.

Наступним рішенням стала реструктуризація зовнішніх зобов'язань Ощадбанку.

Завершальною стадією реформування стала розробка стратегії модернізації на 2015-2018 роки «Мій банк. Моя країна». Мета стратегії – стати банком-партнером №1 для держави, для бізнесу та для громадян.

У діяльності банку важливими моментами є не тільки формування ресурсів, але й ефективно їх розміщення, тому одним з основних напрямів аналізу банківської діяльності є аналіз його активних операцій.

У результаті проведеної роботи з розширення спектра банківських продуктів та послуг і підвищення якості їх надання, виваженої гнучкої тарифної політики обсяг чистого комісійного доходу порівняно з минулим роком зріс в 1,3 рази і досяг 2,7 млрд. грн. Активи банку динамічно зростали (на 11%, або 23,2 млрд. грн.) та на кінець 2017 року склали 233,8 млрд грн. Темп зростання активів був вищим (на 4 в.п) за відповідний показник по найбільшим банкам.

Таблиця 1.1

Динаміка основних показників, що характеризують розмір

АТ «Ощадбанк» та показники його діяльності

Показники	Грудня 2017	Січня 2018	Лютого 2018	Березня 2018	Квітня 2018	Травня 2018
Власний капітал, млрд. грн.	25,7	31,6	31,4	31,3	30,8	30,5
Кредитно-інвестиційний портфель	159,1	172,6	164,9	172,1	170,9	193,4
Обсяг залучених коштів клієнтів, млрд. грн.	143,2	149,8	142,2	151,8	152,5	159,5
Обсяг інших залучень, млрд. грн.	47,1	51,2	48,3	46,5	41,9	41,1
Кількість банкоматів, шт.	2 930	3 127	3 127	3 127	2 991	2 991
Кількість торговельних POS- терміналів, шт.	34 126	35 430	35 556	36 158	36 750	38 133

Ощадбанк залишається одним із лідерів кредитування реального сектора економіки України - обсяг кредитів, наданих клієнтам збільшився на 8,6 млрд. грн. і склав на 01.01.2018 року 74,5 млрд. грн. (з урахуванням резервів під знецінення таких кредитів). Власний капітал становить 31,3 млрд грн. Банк підготував та угодив з Урядом та НБУ програму капіталізації до кінця 2018 року. Держава, яка є власником Банку, демонструє готовність до надання підтримки у вигляді додаткових внесків до капіталу Банку та вже фактично зробила такий внесок у сумі 8,86 млрд грн протягом 1 кварталу 2017 року та

5,75 мільярдів гривень у грудні 2017 року. Банк дотримувався програми капіталізації та вимог НБУ до капіталу.

Однією з проблем діяльності комерційних банків є виконання ними зобов'язань. Як констатують в НБУ, у зобов'язаннях банків збільшується частка внутрішніх ресурсів, передусім депозитів корпорацій, які за обсягом практично наздогнали вклади домогосподарств. Свої депозити в банках населення розміщує на короткі терміни, хоча вони і повільно зростають. Банки продовжують конвертувати зовнішній субординований борг та міжбанківські кредити в капітал, задовольняючи вимоги докапіталізації. Зовнішні зобов'язання втрачають свою вагу в ресурсах українських банків, і ця тенденція триватиме.

Виведення з ринку найбільш збиткових, недокапіталізованих банків з найбільш проблемним кредитним портфелем, що не дотримуються встановлених регулятором нормативів у світі, вважається єдиним способом зберегти життєздатність банківської системи країни.

На початок 2017 р. загальна сума затверджених акцептованих вимог кредиторів до 73 ліквідованих банків склала 243,84 млрд. гривень, збільшившись за рік майже удвічі. При цьому на початок 2016 р. ця сума становила 124,8 млрд. гривень. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб пояснює таку тенденцію тим, що збільшення вимог відбулося за рахунок того, що протягом минулого року такі вимоги були затверджені щодо ще 25 банків.

З представлених даних у табл. 1.2 видно, що відбувається ліквідація дуже великої кількості комерційних банків. За 2016 р. було погашено 10,64 млрд. грн. із загальної суми акцептованих вимог кредиторів. Найбільшими за сумою зазначених вимог, які затверджувалися у 2016 р., стали банки АТ «Дельта Банк» (на суму 53,74 млрд. грн.), АТ «Банк «Фінанси та кредит» (на 30,86 млрд. грн.), ПАТ «ВБР» (на 6,54 млрд. грн.), ПАТ «КБ «Хрещатик» (на 6,15 млрд. грн.).

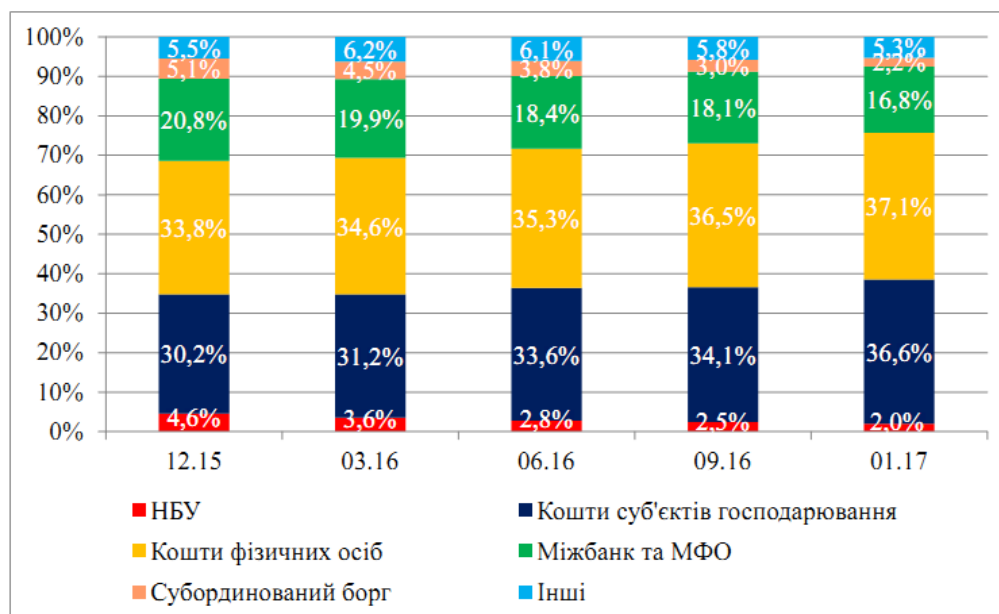

Рис. 1.6. Структура зобов'язань комерційних банків у 2015-2017 рр.

Кількість закритих державою банків до січня 2017 р. склала 148 найменувань. В результаті банкрутства установ мільйони українців втрачають свої накопичення, причому ця історія повторюється не вперше – з 1990-х рр. по сьогодні.

Таблиця 1.2

Виведення банків з ринку протягом 2015 – 2017 рр.

Назва банку	Термін здійснення
<i>Банки з тимчасовою адміністрацією</i>	
ПАТ «Банк «ЮНІСОН»	3 28 квітня 2016 р.
АТ «РОДОВІД Банк»	3 26 лютого 2016 р.
ПАТ «КБ «Фінансова ініціатива»	3 24 червня 2015 р.
<i>Банки, що ліквідуються</i>	
ПАТ «Комерційний банк «Гефест»	2 жовтня 2017 р. – 1 жовтня 2018 р.
АКБ «Новий»	1 вересня 2017 р. – 31 серпня 2019 р.
ПАТ «ДіамантБанк»	24 червня 2017 р. – 23 червня 2019 р.
ПАТ «ФІНБАНК»	28 квітня 2017 р. – 27 квітня 2019 р.
ПАТ «ВекторБанк»	22 березня 2017 р. – 21 березня 2019 р.
АТ «НК Банк»	9 березня 2017 р. – 8 березня 2019 р.
ПАТ «Платинум Банк» тощо	24 лютого 2017 р. – 23 лютого 2019 р.
<i>Банки, продані інвесторам</i>	
ПАТ «Астра Банк»	
<i>Банки, продані державі</i>	
ПАТ «КБ «ПРИВАТБАНК»	
<i>Банки, вкладникам яких здійснювалися виплати</i>	
ПАТ «АКБ «Базис», ПАТ «Банк «Столиця», ПАТ «КБ «Соцком Банк», ПАТ «КБ «Володимирський», ТОВ «Діалогбанк» тощо	

* систематизовано за даними НБУ

Щоразу банківська криза несе удар для бізнесу і населення, які працювали зі збанкрутілими банками. При цьому немає відомостей про розслідування і результати роботи правоохоронних органів, яким вдалося б хоч раз повернути гроші, часто просто вкрадені з банків-банкрутів. В Україні сформувалася така банківська система, яка дає змогу багаторазово залишати громадян без заощаджень.

Смертельного удару українській банківській системі завдало керівництво НБУ в межах здійснення програми так званого очищення банківського сектору. Внаслідок цього питома вага «поганих боргів» у загальному обсязі активів зросла з 12,9% у 2013 р. до 30,45% у 2016 р (рис. 1.7).

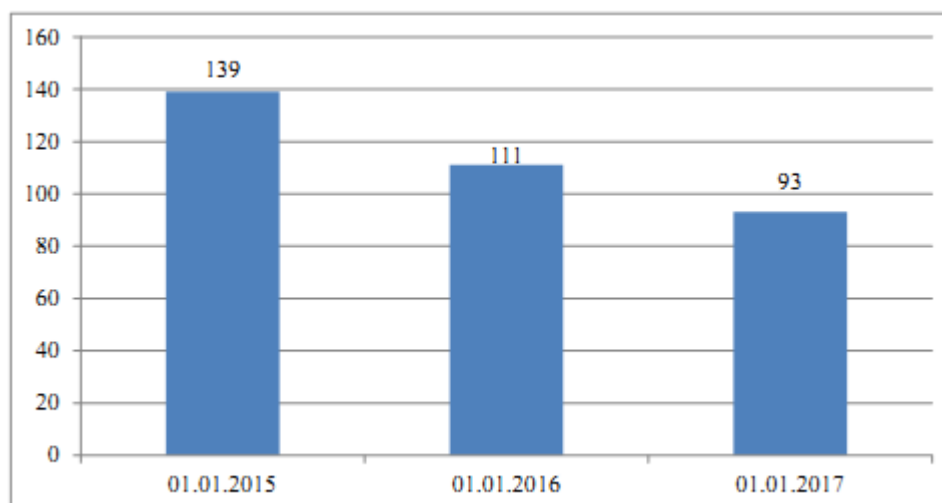

Рис. 1.7 Динаміка кількості платоспроможних комерційних банків

Як бачимо, кількість платоспроможних комерційних банків в Україні поступово скорочується. За період дії програми «очищення банківського сектору» припинили роботу 77 комерційних банків, утратило роботу 35 тис. банківських працівників. У закритих банках у вкладників було депозитів на суму 163 млрд. грн. (приблизно 6,5 млрд. дол.), із них 111 млрд. грн. у фізичних осіб і 52 млрд. грн. у бізнесу [1]. В Україні з 2012 по 2017 роки 96 банків було визнано банкрутами, 85 з них ліквідовано з подальшою виплатою компенсації вкладникам. Протягом 2012-2013 років ФГВФО працював над ліквідацією тільки двох банків. У 2014 році органу довелося працювати вже з 33

фінансовими установами. У 2015 з'явилися ще 33 банки, в 2016 році таких було 19, а в 2017 році – дев'ять.

Фонд намагався знайти інший шлях вирішення проблем у фінансових установах, проте це йому вдалося лише в 11 випадках. Так, один банк був націоналізований – це ПриватБанк. Через націоналізацію Привату частка держави на фінансовому ринку досягла історичного максимуму. Близько 54% активів всіх українських банків тепер контролює Мінфін.

Ще два банки вдалося продати інвесторам, в двох фінансових установах вдалося створити перехідні банки, в 5 випадках фонду вдалося передати активи і зобов'язання іншим установам

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб зміг компенсувати лише трохи менше ніж половину суми внесків у закритих банках на суму 80 млрд. грн., або понад 3 млрд. дол. Водночас власні кошти Фонду гарантування вкладів становили лише 14 млрд. грн., або трохи більше ніж півмільярда доларів. Понад 60 млрд. грн., або приблизно 2,5 млрд. дол., надійшло на компенсацію втрачених депозитів із державного бюджету. Ці витрати тим самим, по-перше, погіршили фінансовий стан бюджету, а по-друге, створили несправедливий розподіл фінансових ресурсів, які були зароблені одними громадянами, але державою були передані іншим [2].

За період «очищення» понад 1,5 млн. людей були змушені отримувати свої депозити через систему компенсації внесків. Через девальвацію гривні (з 8 до приблизно 28 гривень за долар) внески громадян за два роки знецінилися приблизно втричі. Втім, невиплаченими залишаються понад 30 млрд. грн. (понад 1,2 млрд. дол.). Левову частку цієї суми вкладникам виплачено не буде. Кількість постраждалих вкладників перевищує 1 млн. осіб. Втрата заощаджень в умовах різкого зниження рівня життя істотно погіршила соціально-політичну ситуацію у країні.

Керівництво НБУ висунуло факт скорочення кількості банків як своє особливе досягнення, внаслідок якого українські показники щільності банківської системи нібито наближаються або до середньосвітових, або навіть

до світових зразків. Правильна політика банку полягає в залученні нових клієнтів, що веде до зростання дешевих ресурсів банку, в належній роботі з формування стабільної частини ресурсів банку за рахунок залучення такого перспективного виду ресурсів, як депозити фізичних осіб. Згідно з даними Нацбанку з початку цього року громадяни отримали кредитів лише на 3,6 млрд. грн., що фактично дає змогу говорити про «замороження» ринку споживчого кредитування [1].

Основним завданням для відновлення ринку споживчого кредитування є зниження кредитних ставок. Комерційні банки – це комерційні структури, основне завдання яких полягає в прибутку. Вони зацікавлені в максимальних ставках кредитування, а споживачі, навпаки, в мінімальних. І тут ключова роль держави і регулятора – Нацбанку – того, як він проводить політику облікової ставки і чи сприяє це зниженню загального рівня ставок по банківській системі. Обсяги наданих кредитів юридичним та фізичним особам групою аналізованих банків України з 2014 р. по 2016 р. представлені в табл. 1.3.

Варто відзначити, що у 2014 р. сума наданих кредитів фізичним особам банками, що аналізуються, становила 52,9 млрд. грн., а на початок 2016 р. вона зменшилась до 36,2 млрд. грн., тобто обсяг наданих кредитів за 2 роки зменшився на 16,7 млрд. грн.

Таблиця 1.3

Динаміка обсягів наданих кредитів юридичним та фізичним особам банками України за період 2014-2016 рр.

№ п/п	Назва банку	Кредити фізособам			Темп приросту, %	Кредити юрособам			Темп приросту, %
		2014 р.	2015 р.	2016 р.		2014 р.	2015 р.	2016 р.	
1	Райффайзен Аваль»	9 257	6 145	3 558	-61,6	22 050	18 538	25 552	15,9
2	Укргазбанк»	1 425	1 341	1 269	-10,9	9 148	9 743	19 776	116,2
3	Сбербанк	727	516	314	-56,8	49 514	47 773	38 637	-22,0
4	УкрСиббанк»	9 150	6 095	4 050	-55,7	10 390	13 888	15 144	45,8
5	«ПУМБ»	5 041	2 973	3 651	-27,6	25 103	23 515	19 723	-21,4
6	«Укрсоцбанк»	19 462	18 033	10 062	-48,3	21 778	20 083	8 532	-60,8
7	Альфа-Банк»	4 368	4 001	5 643	29,2	25 389	24 397	20 791	-18,1
8	Промінвестбанк»	76	49	31	-58,7	51 503	32 515	19 804	-61,5
9	«Crédit	1 406	1 323	2 140	52,2	14 570	13 274	13 610	-6,6

	«Agricole»								
10	«ОТР Bank»	7 028	4 581	5 441	-22,6	11 801	9 427	9 421	-20,2
11	Всього	52 899	45 057	36 159	-	216 143	180 638	190 990	-

*узагальнено за статистичними даними

Лідерами рейтингу Mind життєздатності банків, що працюють в Україні, за результатами 2017 року стали австрійський «Райффайзен Банк Аваль» та французький «УКРСИББАНК». За ними розташувались французький «Креді Агріколь» та американський «Сіті Банк».

В 2017 році відбулося незначне падіння частки іноземних банків у банківській системі (додаток Б).

Попри всі кризові явища, які торкнулися і банківської системи України, комерційні банки й надалі залишаються фінансовими посередниками в національній економіці. Активи банків протягом 2014-2017 рр. зростали, проте це не було зумовлено природнім зростанням, а стало наслідком девальвації національної валюти та погіршення економічної ситуації в Україні загалом та ситуацією на Донбасі зокрема. Враховуючи ризики зовнішнього середовища, банки здійснювали обмежену кредитну діяльність. Кредитування реального сектору економіки залишилося низьким. Ті банки, які вижили, не продалися і не вийшли з українського ринку, працюють в режимі серйозної економії. Але в них існує величезна потреба в оновленні ІТ-систем, щоб бути конкурентоспроможними і надалі утримувати свої позиції на українському ринку. Вони тепер мають витримати конкуренцію з боку нових фінансових і нефінансових посередників, які заходять на цей ринок, використовуючи можливості фінтех.

На сучасному етапі в економіці України намітилися позитивні тенденції до економічного зростання, темпи та стійкість якого залежать перш за все від здатності банківської системи забезпечувати суб'єктів господарювання необхідними кредитними ресурсами.

Нині спостерігається стабілізація роботи банківського сектору. Таким чином, здійснюючи мобілізацію та розміщення грошових ресурсів на фінансовому ринку України, комерційні банки як головні інституційні учасники виконують провідну роль в процесі його функціонування.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН І УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ БАНКРУТСТВА ТА ОЦІНКИ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

2.1 Облікові аспекти процедури реорганізації та банкрутства

Всі операції, що здійснюються в ході діяльності банку-банкрота або її припиненні, повинні відображатися на рахунках бухгалтерського обліку. Не дивлячись на те, що ліквідація підприємства за його банкрутства є юридичною процедурою, проте підприємство зобов'язане вести бухгалтерський облік до реєстрації припинення діяльності юридичної особи.

Різноманітність господарських операцій, що притаманна процедурі припинення господарської діяльності юридичної особи, зумовлює необхідність упорядкувати її, класифікувавши всю сукупність за певними ознаками. Основу будь-якої класифікації складає обґрунтування вибору ознак, за якими здійснюється класифікація процедури банкрутства підприємств. Науковцями запропонована різна класифікація процедур банкрутства, але вона обмежується лише його видами.

За результатами проведеного дослідження узагальнено всі види банкрутства за класифікаційними ознаками та виділено їх класифікацію в різних аспектах (правовому, контрольному, бухгалтерському) із врахуванням потреб бухгалтерського обліку, здійснення аналізу та складання відповідної звітності. Правовий аспект охоплює всі запропоновані види банкрутства, тому що будь-який вид банкрутства стосується прав та інтересів юридичних і фізичних осіб. Проте не всі види банкрутства притаманні контрольному чи бухгалтерському аспектам.

Класифікаційна ознака банкрутства за ступенем суттєвості помилок господарювання дає змогу здійснювати контроль на підприємстві, а саме виявити причини відхилення боржника від нормального фінансового стану, що є ознакою банкрутства задля відновлення його платоспроможності (якщо

підприємство ще не ліквідоване) та уникнення цих помилок у подальшій діяльності господарюючого суб'єкта. Операції будь-якого виду банкрутства знаходять своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку, проте, як зазначалося вище, не всі класифікаційні ознаки притаманні бухгалтерському аспекту, адже не залежно від того, як виникло банкрутство (за характером подання заяви, чи за ступенем суттєвості помилок господарювання), у бухгалтерському обліку всі господарські операції відобразатимуться однаково.

Організація бухгалтерського обліку операцій з банкрутства передусім залежить від суб'єктів підприємницької діяльності, адже в одній формі господарювання є статутний капітал, в іншій – немає, в одній статутний капітал виражений акціями, в інших – ні тощо.

Якщо до неплатоспроможного підприємства ніхто не має наміру застосувати відновлювальні заходи (розпорядження майном, укладання мирової угоди, санацію), то господарським судом боржник визнається банкрутом та відкривається ліквідаційна процедура, своє місце в якій також знаходить і бухгалтерський облік (рис. 2.1).

Процес приєднання вимагає серйозної підготовчої роботи. Перед вирішенням питань, пов'язаних із організацією бухгалтерського обліку особливу увагу необхідно приділити уточненню системи документообігу. Ці уточнення значною мірою залежать від форми організації юридичної особи, що приєднується в межах діючого підприємства.

У випадку, якщо підприємство, що приєднується, організоване як філія, то слід чітко визначитися щодо наступних моментів:

- які податки філія буде вираховувати та сплачувати самостійно;
- яку звітність та в які строки філія повинна надавати її до головної структури;
- які повноваження філії (її керівництва) щодо розпорядження майном.

Якщо підприємство, яке приєднується, буде мати статус структурного підрозділу, то ситуація дещо складніша. Це зумовлено тим, що структурні підрозділи, як правило, здійснюють свою діяльність без наявності в їх структурі

функціональних служб – планово-економічної, фінансової, бухгалтерської тощо. У зв'язку з цим функціональні служби, які були в межах підприємства, що приєднується, повинні бути або об'єднані з відповідними службами підприємства, до якого здійснюється приєднання, або ліквідовані (із покладенням функцій, що раніше виконувалися на аналогічні служби підприємства- правонаступника).

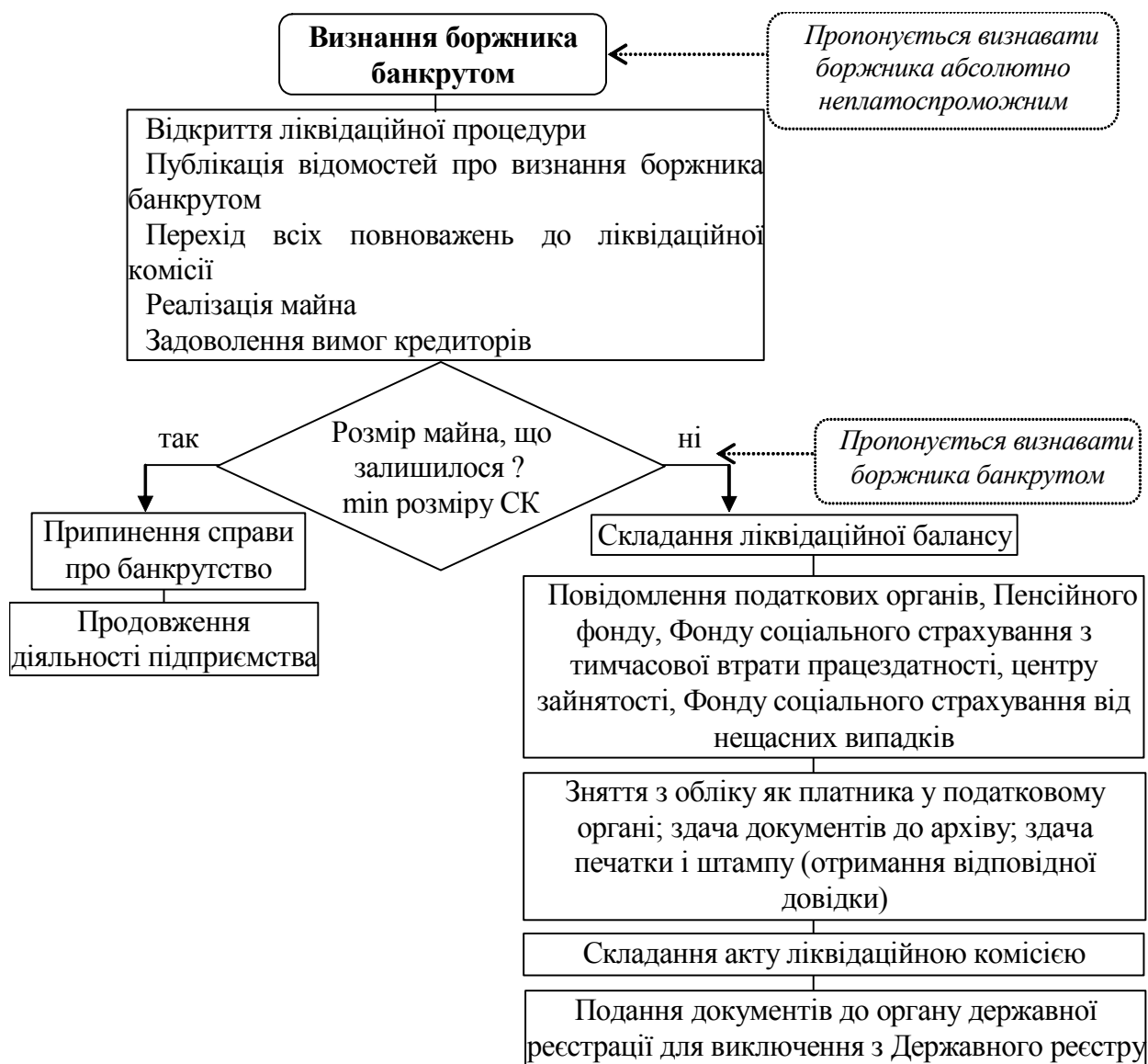

Рис. 2.1 Алгоритм ліквідаційної процедури

Аналогічна ситуація виникає у випадку, коли підприємство, що приєдналося не є ні філією, ні структурним підрозділом.

Враховуючи історичний досвід різних країн світу та підсумувавши різні класифікаційні ознаки, дослідимо лише ті, що знаходять своє відображення в бухгалтерському обліку.

Вважаємо, що найбільш доцільними ознаками класифікації об'єднання підприємств можна назвати наступні: характер інтеграції підприємств; національну належність підприємств, що об'єднуються; умови злиття; механізм злиття.

Так як операції під час будь-якого об'єднання підприємств знаходять своє відображення на рахунках бухгалтерського обліку, зупинимося на видах злиття та приєднання підприємства, що найчастіше зустрічаються на практиці. Залежно від характеру інтеграції підприємств, доцільно виділяти наступні види злиття:

- *горизонтальні* – об'єднання підприємств однієї галузі, що виготовляють ідентичну продукцію або проходять одні і ті ж стадії виробництва. За такого виду злиття ніяких суттєвих відмінностей у подальшому веденні бухгалтерського обліку від попереднього не буде. Проте необхідно буде змінити організацію ведення бухгалтерського обліку, адже збільшаться обсяги виконаних робіт, обсяги виробництва, обсяги реалізації тощо;
- *вертикальні* – об'єднання підприємств різних галузей, пов'язаних технологічним процесом виробництва готової продукції, тобто розширення підприємством-покупцем своєї діяльності перед виробничою стадією аж до джерел сировини, або на наступних стадіях аж до кінцевого споживача. Наприклад, злиття гірничодобувних, металургійних та машинобудівних підприємств. За вертикального злиття у підприємства- правонаступника виникають нові операції або перед виробничою стадією або під час реалізації, що відобразатимуться в бухгалтерському обліку;
- *родові* – об'єднання підприємств, що випускають взаємопов'язані товари. Наприклад, підприємство, що виготовляє фотоапарати, об'єднується із підприємством, що виготовляє фотоплівку або хімреактиви для фотографування. За родового злиття технологічний процес у підприємства- правонаступника доповнюється новими стадіями. А під час зміни технологічного процесу змінюються кількість та якість сировини й обладнання, що необхідні для його нормального функціонування, які в

свою чергу, змінюють обсяг виробництва. Тому бухгалтеру, який відповідає за ділянку відображення в обліку процесу виробництва, необхідно, по-перше, розібратися в самому технологічному процесі, по-друге, у відображенні його в обліку;

- *конгломератні* – об'єднання підприємств різних галузей без наявності однакової виробничої схеми, тобто злиття такого типу – це злиття підприємства однієї галузі із підприємством іншої галузі, яка не є ні постачальником, ні споживачем, ні конкурентом. У межах конгломерату підприємства, що об'єднуються не мають ні технологічної, ні цільової єдності з основною сферою діяльності фірми-інтегратора. Профілююче виробництво такого виду об'єднань приймає розпливчасті окресли або взагалі зникає. За конгломератного злиття додатково знаходять відображення в обліку операції, пов'язані із розширенням виробничого процесу, розширенням обсягів реалізації тощо.

В свою чергу конгломератні злиття пропонуємо поділяти на три різновиди:

- *злиття із розширенням виробничої лінії*, тобто об'єднання неконкуруючої продукції, канали реалізації та процес виробництва яких схожі. Як приклад можна навести придбання компанією Procter & Gamble, яка є найпоширенішим виробником миючих засобів, фірми Clorox – виробника відбілюючих засобів для білизни;
- *злиття із розширенням ринку*, тобто придбання додаткових каналів реалізації продукції, наприклад, супермаркетів у географічних районах, які раніше не обслуговувалися;
- *чисті конгломератні злиття*, що не передбачають спільні риси діяльності.

Залежно від національної приналежності підприємств, що об'єднуються доцільно виділити два види злиття компаній: *національні* (об'єднання підприємств, що знаходяться в межах однієї держави) та *транснаціональні* (злиття підприємств, що знаходяться в різних країнах). За таких типів злиття

операції у підприємствах- правонаступниках будуть відрізнятися в ході ведення зовнішньоекономічної діяльності, яка відобразатиметься на рахунках бухгалтерського обліку. Тобто у транснаціональних компаніях в обліку будуть відображатися операції такі як і у національних, а також операції з валютою, курсовими різницями тощо.

Для того, щоб здійснити реорганізацію у формі злиття або приєднання необхідно послідовно пройти основні етапи, наведені на рис. 2.2.

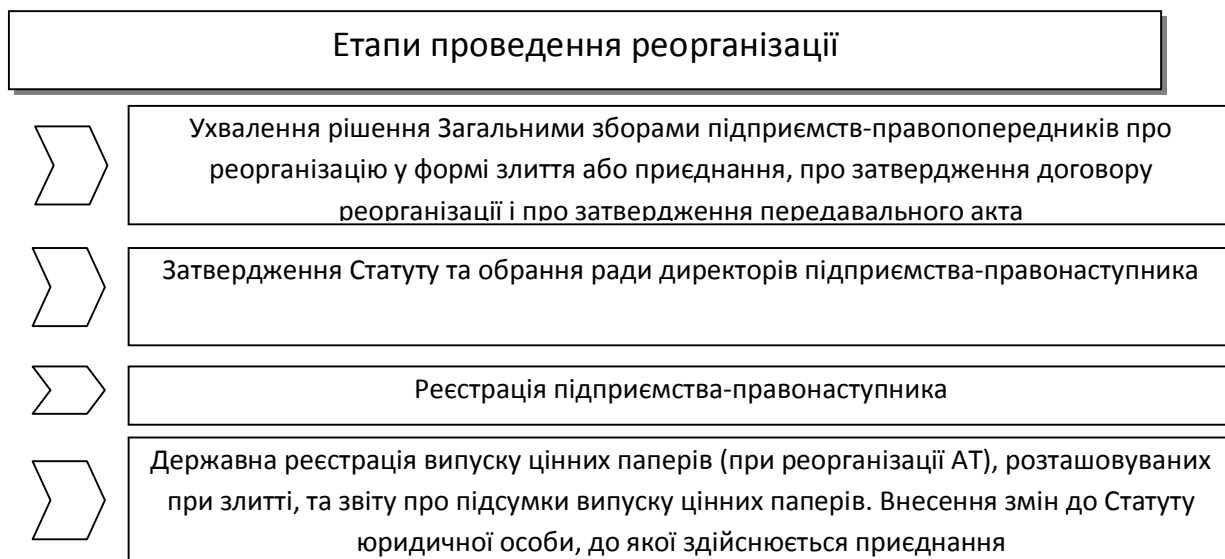

Рис. 2.2. Основні етапи проведення процедури реорганізації шляхом злиття або приєднання

Рішення загальних зборів акціонерів підприємств-правопередників щодо проведення реорганізації приймається лише за пропозицією ради директорів (спостережної ради) підприємства. Зазначене рішення загальних зборів акціонерів приймається більшістю в три чверті голосів власників голосуючих акцій, що беруть участь у загальних зборах акціонерів (для АТ).

Після прийняття рішення про реорганізацію необхідно затвердити договір про злиття або приєднання, де зазначаються порядок та умови проведення реорганізації, а також порядок конвертації акцій (для АТ) кожного акціонерного товариства в акції чи інші цінні папери нового АТ. У договорі під час визначення порядку конвертації (обміну) цінних паперів, розташовуваних під час злиття комерційних підприємств, необхідно зазначати вид, категорію (тип), номінальну вартість, співвідношення конвертації (обміну). Правильне

оформлення договору впливає на організацію бухгалтерського обліку операцій з процедури реорганізації. Затвердження статуту та обрання ради директорів відбувається лише на спільних загальних зборах підприємств, що беруть участь у злитті, у порядку, встановленому чинним законодавством.

Підприємство- правонаступник, що виникло в результаті злиття, підлягає обов'язковій державній реєстрації за загальними правилами, встановленими законодавством для реєстрації юридичних осіб, за винятком окремих моментів, пов'язаних із правовим регулюванням питань реорганізації підприємств. Для реєстрації важливо перевірити наявність юридично правильно оформлених документів, необхідних на перших етапах (договір про злиття, із усіма необхідними умовами, передавальні акти, що відповідають протоколам загальних зборів підприємства тощо).

Реєстрація новоствореного підприємства повинна відобразитися в обліку згідно з чинним законодавством. Зустрічаються випадки, коли підприємства проходять всі етапи та встановлені законодавством процедури злиття, реєструють нову юридичну особу, з ліквідацією підприємств-правопередників, але припускають значну помилку. Така помилка, наприклад, пов'язана з відсутністю в договорі про злиття умов і порядку конвертації акцій (під час реорганізації АТ) підприємств, що беруть участь у злитті, в акції чи інші цінні папери нового АТ, яка може виявитися лише на наступному етапі – за державної реєстрації випуску цінних паперів, розташовуваних під час злиття. У такому випадку практично неможливо виправити помилку, допущену під час складання договору, тому що юридичні особи, які беруть участь у злитті, вже ліквідовані. Винуватцями виявляються самі підприємства, що зливаються, тому що під час реєстрації нового підприємства, створюваного в результаті злиття, органи, що реєструють зазначені юридичні особи, як правило, не несуть відповідальності за зміст і вірогідність зведень у документах, що їм надаються.

Очевидно, було б дуже корисно зазначити у відповідних нормативних актах, що державні органи, які здійснюють державну реєстрацію юридичних

осіб, створених у результаті злиття або приєднання, зобов'язані вимагати не лише наявність самого договору про злиття, але і включення в нього обов'язкових реквізитів про порядок і умови злиття, а також про порядок конвертації акцій кожного АТ в акції чи інші цінні папери нового АТ.

Внесення змін до статуту підприємства, стосовно якого здійснено приєднання, пов'язані зі збільшенням його статутного капіталу на номінальну вартість розміщених додаткових акцій, збільшенням числа розміщених акцій і зменшенням числа оголошених акцій відповідних категорій (типів), за винятком випадків конвертації акцій приєднаного підприємства чи обміну часткою учасників приєднаного підприємства, паїв членів приєднаного кооперативу в акції, придбані чи викуплені акціонерним товариством, до якого здійснюється приєднання, і цього акціонерного товариства, що надійшли в розпорядження.

Під час злиття та приєднання підприємств слід врахувати, що досить часто ці підприємства мають різні цілі, тобто предмет діяльності, мають різну організаційну структуру, по-різному побудовану організацію бухгалтерського обліку.

Ігнорування цих відмінностей може призвести до того, що не буде досягнуто очікуваного результату від об'єднання цих підприємств. Наприклад, менеджери не узгодили коло своїх повноважень та обов'язків, що в свою чергу призводить до різних конфліктів. Негативно може позначитися непродумане питання стандартизації програм. Через непідготовленість бухгалтерів до переходу на нову програму, збільшується ризик бухгалтерських помилок і, як результат, – ризик стягнення штрафів, які стягуватимуться з підприємства – правонаступника.

Оскільки процес злиття супроводжується створенням нової юридичної особи та ліквідації юридичних осіб, що об'єднуються, повинні бути виконані всі передбачені законодавством заходи, пов'язані із створенням та ліквідацією суб'єктів господарювання. Окремі особливості можуть бути зумовлені організаційною структурою підприємства, що створюється в результаті злиття

підприємств. Об'єднання підприємств в одну юридичну особу може бути реалізоване у наступних організаційних формах:

- створюється централізована структура управління з підпорядкуванням їй на правах філій підприємств, що об'єднуються;
- здійснюється об'єднання функціональних служб з виділенням підприємств, що об'єднуються як структурні підрозділи або їх об'єднанням в один виробничий підрозділ.
- на базі одного із підприємств, що об'єднуються виділяється головна структура з підпорядкуванням їй на правах філії іншого підприємства;

У ході реорганізації шляхом злиття або приєднання передусім повинні бути вирішені наступні моменти:

- хто буде керівником та головним бухгалтером підприємства;
- чи збережуть підприємства, що об'єднуються свою внутрішню структуру;
- хто буде керівником відповідних функціональних служб, якщо буде прийнято рішення про їх централізацію;
- чи будуть на підставі підприємств, що об'єднуються, організовуватися філії тощо.

Об'єктом обліку під час процедури реорганізації виступають операції, пов'язані з проведенням цієї процедури. Під час об'єднання підприємств необхідно об'єднувати залишки майнових прав та зобов'язань всіх підприємств-правопередників.

На практиці виникає проблема складності об'єднання залишків на рахунках бухгалтерського обліку шляхом перенесення даних аналітичного обліку правопередника до системи бухгалтерського обліку правонаступника. Пропонуємо виділити комплекс заходів, які слід здійснювати одночасно:

- об'єднання залишків за аналітичними рахунками підприємств шляхом внесення додаткових записів до регістрів бухгалтерського обліку підприємства- правонаступника;
- введення до робочого плану рахунків підприємства- правонаступника нових субрахунків і аналітичних рахунків для обліку активів і пасивів

підприємства-правопередника, якщо у підприємства- правонаступника, до початку реорганізації не відкрито аналітичних рахунків для відповідних об'єктів обліку, які передаються у складі майна та зобов'язань. Зазначені процедури пов'язані з відображенням операцій в обліку, що є наступним після закінчення реорганізації. В ході дослідження визначено, що момент закінчення процедури реорганізації в юридичному аспекті не співпадає з моментом завершення реорганізації під час відображення в бухгалтерському обліку та визначенні об'єктів оподаткування. Цивільний Кодекс України не обмежує можливості завершення бухгалтерських процедур з об'єднання облікових даних реорганізованих юридичних осіб після закінчення реорганізації.

Якщо під час злиття не створюються філії, бухгалтерській службі необхідно об'єднати дані аналогічних облікових реєстрів, налагодити документообіг, сформувавши єдину облікову політику, систему бухгалтерської звітності тощо. Якщо в ході об'єднання одне із підприємств створюється як філія, особливу увагу необхідно надавати встановленню порядку взаємодії між філією та головною структурою.

Під час реорганізації не обов'язково повинен змінюватися розмір майнових прав та зобов'язань. Цього можна досягти за такої форми реорганізації як перетворення. Перетворенням підприємства визнається зміна його організаційно-правової форми. Основні етапи проведення процедури перетворення наведено на рис. 2.3.

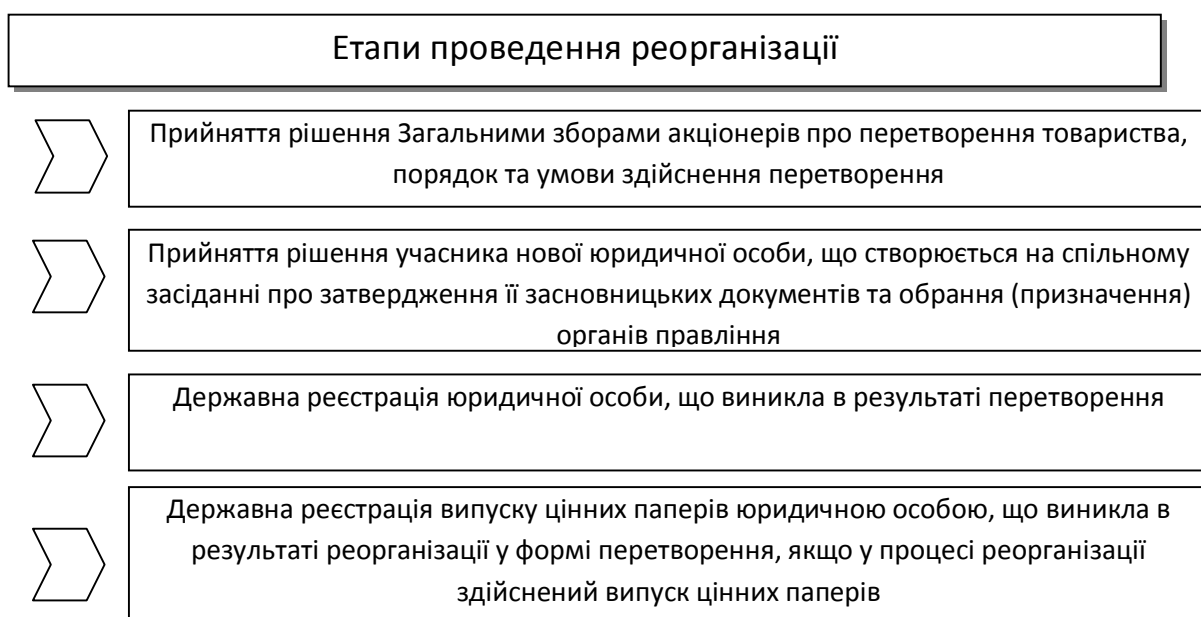

Рис. 2.3 Основні етапи проведення процедури перетворення

Слід зазначити, що під час зміни організаційно-правової форми до підприємства- правонаступника переходять всі майнові права та зобов'язання підприємства-правопередника відповідно до передавального акту (за винятком прав та зобов'язань, які не можуть належати підприємству- правонаступнику).

З вищевикладеного видно, що під час перетворення підприємства змінюється його організаційно-правова форма, а тому змінюється й організація бухгалтерського обліку. В ході реорганізації підприємства правонаступнику можуть передаватися і не всі майнові права та зобов'язання, а будь-яка їх частина (під час виділення та поділу). Не завжди розподіл майна зводиться до формального розподілу активів та пасивів. Враховуючи особливості процесів виділення та поділу, розглянемо їх детальніше.

Ці форми реорганізації найбільш зручна для випадків, коли необхідно розподілити види господарської діяльності між підприємствами, розподілити бізнес між засновниками та передати майно підприємству, що виділилося. Як правило, ці форми реорганізації супроводжується зміною складу засновників. Проте виділення може бути здійснено також і за збереження цих же засновників.

З точки зору підприємства процес реорганізації шляхом виділення чи поділу є одним із найскладніших, оскільки в ході його реалізації здійснюється розподіл майна та створення нового підприємства, а під час поділу ще й закриття підприємства-правопередника.

Отже, виділенням підприємства визнається створення одного чи декількох підприємств із передачею їм частини майнових прав і зобов'язань підприємства-правопередника без припинення його діяльності. А поділом підприємства визнається припинення діяльності останнього з передачею всіх його прав і зобов'язань підприємствам, що створюються (правонаступникам).

Обидві форми реорганізації схожі між собою. Тому етапи проведення цих процедур будуть ідентичними (лише у деяких випадках існують відмінності). Пропонуємо виділити наступні основні етапи процедури виділення та поділу (рис. 2.4).

Рішення загальними зборами підприємства щодо реорганізації приймається лише за пропозицією ради директорів (спостережної ради) підприємства. Зазначене рішення загальних зборів приймається більшістю в три чверті голосів власників голосуючих акцій, що беруть участь у загальних зборах акціонерів (для АТ).

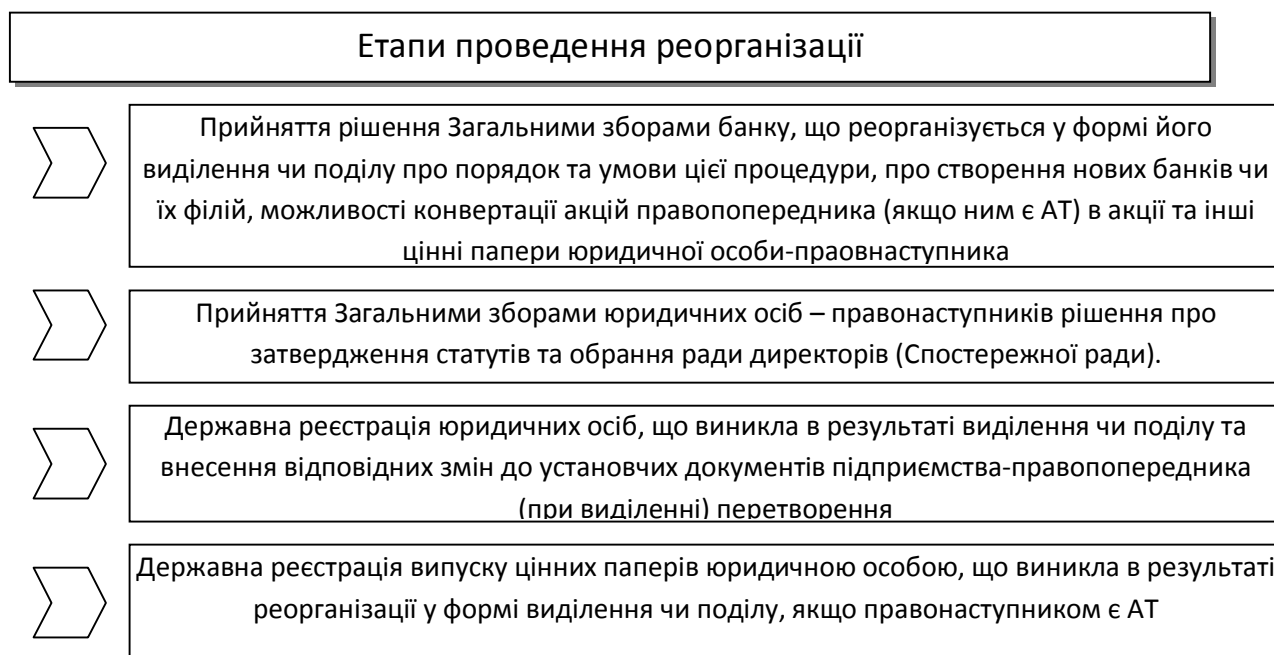

Рис. 2.4 Основні етапи проведення процедури виділення та поділу

Виділення відрізняється від поділу тим, що в результаті виділення підприємство-правопередник не припиняє свого існування.

Під час державної реєстрації юридичних осіб, створених у результаті виділення чи поділу необхідно враховувати, що сума статутних капіталів підприємств, створених у результаті реорганізації, може бути більше статутного капіталу реорганізованого шляхом такого виділення чи поділу. У той же час, статутний капітал підприємств- правонаступників не повинен перевищувати вартість їх чистих активів. Реорганізація шляхом виділення чи поділу супроводжується створенням нової юридичної особи. Підприємство, з якого здійснюється виділення, продовжує функціонувати. Щодо підприємства, яке

виділяється, повинні бути виконані практично всі етапи робіт, що характерні для процесу створення нової юридичної особи, а щодо підприємства, з якого здійснюється виділення, – заходи, необхідні для його подальшої господарської діяльності.

Оскільки виділення передбачає розподіл майна (активів та пасивів банківської установи), цей процес в обов'язковому порядку повинен супроводжуватися проведенням інвентаризації майна підприємства, що реорганізується та складанням розподільчого балансу. Очевидно, виділення нового підприємства вимагає підготовки та внесення змін і доповнень до установчих документів підприємства, з якого здійснюється виділення. Цей процес традиційний та не відрізняється від звичайної процедури уточнення засновницьких документів.

Створення підприємства- правонаступника, в свою чергу, вимагає підготовки нових засновницьких документів для реєстрації нової юридичної особи, що створюється в результаті виділення. Слід відмітити, що в засновницьких документах повинно бути зазначено, що підприємство створюється в результаті виділення чи поділу з передачею йому майна за розподільчим балансом. Розподільчий баланс повинен додаватися до засновницьких документів, що передаються до органу державної реєстрації для реєстрації нової юридичної особи.

В цілому процедура реєстрації нових юридичних осіб, що створюються в результаті реорганізації, не відрізняється від загальної процедури реєстрації суб'єктів господарювання.

Для здійснення робіт, пов'язаних з реорганізацією, на підприємстві, яке реорганізується, повинна створюватися спеціальна комісія, до якої входять керівник підприємства, головний бухгалтер та інші спеціалісти.

Окрім робіт, пов'язаних із реєстрацією підприємства- правонаступника, а також реєстрацією змін та доповнень, що вносяться до засновницьких документів підприємства, із якого здійснюється виділення чи поділ, повинен бути виконаний комплекс обов'язкових організаційних заходів, необхідних для

легалізації діяльності нового підприємства. Серед таких заходів доцільно виділити наступні: призначення директора, головного бухгалтера, кваліфікованого персоналу; постановка на облік як платника податку до податкової інспекції за місцем знаходження підприємства тощо.

У деяких випадках суб'єкти господарювання здійснюють продаж своїх філій або структурних підрозділів і намагаються розглядати даний процес як реорганізацію шляхом виділення. Вважаємо, що продаж об'єкту (підприємства або його частини – філії, структурного підрозділу) є майновою угодою, а реорганізація – організаційним процесом (заходом). Також під час продажу майнового комплексу нове підприємство може не створюватися на відміну від процедури реорганізації. Це ще раз підкреслює, що продаж філій, структурних підрозділів не є реорганізаційною процедурою.

Оскільки під час реорганізації шляхом поділу підприємство-правопередник перестає існувати, даний спосіб реорганізації вимагає не лише серйозних організаційних заходів, але й додаткових фінансових витрат. Так, наприклад, якщо підприємство-правопередник мало відповідні ліцензії на здійснення того чи іншого виду діяльності, то під час поділу підприємства- правонаступники повинні пройти процес отримання нових ліцензій. Якщо б здійснювався процес виділення, то ліцензії на здійснення певного виду діяльності залишилися б у підприємства-правопередника. Додаткові операції пов'язані із отриманням нових ліцензій обов'язково повинні відображатися в обліку.

Особливу увагу під час реорганізації шляхом виділення та поділу необхідно приділяти організації роботи бухгалтерського апарату, який створюється на підприємствах- правонаступниках. Йому необхідно прийняти на облік майно, що передається за розподільчим балансом, відкрити облікові регістри, організувати облік господарських операцій, виконати інші обов'язкові процедури, що супроводжують процес початку діяльності нових юридичних осіб.

Щодо розподілу майна між учасниками процедури реорганізації шляхом виділення та поділу слід відмітити наступне: необхідно враховувати, що майно розподіляється не між учасниками, а між підприємствами, оскільки майно підприємства належить самому підприємству. Розподіл майна підприємства здійснюється, як правило, виходячи із частки учасників у статутному капіталі. Разом з тим не виключається варіант домовленості між учасниками. Якщо в результаті поділу статутного капіталу його виявиться недостатньо для формування статутного капіталу підприємств, що створюється в розмірах, встановлених законодавством, засновники повинні здійснити “довнесення” вкладів.

Підсумовуючи результати дослідження, запропоновано найбільш оптимальну класифікацію процедур реорганізації за різними ознаками із врахуванням завдань бухгалтерського обліку, а саме: за наявністю змін майна та зобов'язань, за збереженням підприємства-правопередника, за моментом закінчення процедури реорганізації.

2.2 Відображення в обліку господарських операцій з банкрутства

Виникає проблема відображення в бухгалтерському обліку процедури банкрутства, адже немає єдиного підходу до методики відображення в обліку процедури, відсутні первинні документи, б забезпечили достовірну інформацію в ході провадження справи про банкрутство. Це частково зумовлено тим, що єдиним нормативним документом з бухгалтерського обліку, що регулює бухгалтерське відображення процедури банкрутства є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Діяльність, що припиняється». Проте П(С)БО 27 носить оглядовий характер не передбачає вирішення більшості проблем. Це зумовлює потребу у вирішенні завдань, пов'язаних з розробкою методики щодо відображення в обліку операцій, пов'язаних з банкрутством; форми документації, що дозволить проконтролювати операції, які здійснює ліквідаційна комісія [75].

На побудову системи обліку на підприємстві та подальше функціонування впливають принципи бухгалтерського обліку. Нині їх налічується досить багато,

проте основні з них чітко регламентовані законодавством і викладені в ст. 4 п. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні та НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [75]. Таким чином, сукупність принципів вже визначена, але вони не діють одночасно. В ході реорганізації та підприємства деякі з них діють, а деякі – ні. Так, принцип єдиного грошового вимірника слід використовувати початку діяльності підприємства аж до припинення. Значимість цього принципу підкреслюється необхідністю відображення всіх господарських операцій у грошовому вимірнику, адже саме це дозволяє визначити суму заборгованості підприємства та можливість погашення за рахунок активів.

Принцип безперервності не може діяти при реорганізації підприємств, він порушується також з відкриттям процедури банкрутства, адже стає відомими термін (протягом одного року) по закінченню якого фінансово-кредитна установа припинить свою діяльність.

Саме тому вважаємо за доцільне дослідити, які саме принципи не діють на момент час припинення або передбачення припинення діяльності суб'єкта господарювання.

Застосування принципів послідовності, безперервності, нарахування та відповідності доходів витрат, історичної (фактичної) собівартості є проблематичним в умовах провадження справи про припинення діяльності господарюючого суб'єкта. При реорганізації банку змінюється його облікова політика, що призводить до припинення принципу послідовності, тому що елементи облікової політики змінюються у напрямку обліку припинення діяльності, а не використання з року в рік.

Фінансова звітність банкрута складається без застосування принципу безперервності. Групування активів такого банку за оборотністю та зобов'язань за строковістю погашення втрачає доречність, тому що у зв'язку з необхідністю покриття зобов'язань перед кредиторами його активи вважаються оборотними, а зобов'язання – короткостроковими.

При процедурі банкрутства вирішальним можна вважати момент надходження грошових коштів або погашення зобов'язань, а не визнання доходів або витрат. Тим більше на заключних стадіях припинення діяльності господарюючого суб'єкта, останній доходів не отримує, а несе лише витрати, тому принцип нарахування та відповідності доходів витрат буде порушуватися.

Діяльність банків, що припиняють свою діяльність не передбачає облікових процесів, спрямованих на здійснення активних операцій, а відображає лише погашення зобов'язань. Саме тому, для подолання вище зазначених проблем вважаємо доцільним звернути увагу ще на принципи, використовуються в інших країнах світу, що дозволять уникнути непорозумінь боржником кредиторами та викривлення у фінансовій звітності.

У результаті проведеного дослідження визначено, що під час припинення діяльності господарюючого суб'єкта обов'язково вступають в дію принципи, не передбачені чинним законодавством.

В першу чергу доцільно виділити в обліку банкрутства принцип консеквенції або черговості, який означає послідовність операцій та їх зміст (у перекладі з лат. *consequentia* – послідовність). Цей принцип вступає в дію в першу чергу під час процедури банкрутства, коли визначається черговість погашення зобов'язань перед кредиторами. Якщо банк не ліквідується, а продовжує свою діяльність, він може розраховуватися за своїми зобов'язаннями у будь-якому порядку, тобто черговість погашення зобов'язань не визначається. Якщо ж банк буде ліквідовано, то обов'язково слід відслідковувати черговість погашення зобов'язань відповідно до передбаченого чинним законодавством порядку. Так, боржник не права спочатку погасити зобов'язання кредиторів третьої черги, а потім другої.

Варто виділити принцип звернення до господарських судів, який вступає в дію, коли кредитор подає заяву до господарського суду про визнання боржника банкрутом. У даному випадку зацікавленими особами виступають кредитор, який подав заяву та боржник, який повинен відповісти на неї. У заяві боржник може заперечувати вимоги кредиторів із обов'язковим зазначенням

причини. Дані протиріччя зацікавленими особами вирішуються професійно представником господарського суду, в чому й полягає сутність даного принципу.

Дослідивши принципи організації обліку можна зробити висновок, що серед десяти принципів, передбачені чинним законодавством України під час процедури припинення діяльності чотири не діють, а три вступають в дію. Отже, пропоноване вченими трактування сутності принципів обліку суперечливе, оскільки всі передбачені Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» принципи бухгалтерського обліку у процедурі припинення діяльності банку застосовувати неможливо.

Більшість вчених А.П. Бархатов, О. М. Назарян, О.М. Малигіна, Н.Н. Клінов, Д.В. Назаров, С.Ю. Козлов, Ю.Ю. Козлов, В.І. Валетов, Г.Н. Марков, О. Примакова розглядають загальні проблеми у здійсненні процедури проведення господарюючого суб'єкта через банкрутство. Причому розглядалися ці особливості більше з юридичної точки зору. Жодним з дослідників не наведено в цілому відображення в обліку процедури визнання банку (іншого господарюючого суб'єкта) банкрутом. Відображення в обліку порядку погашення вимог кредиторів, повернення частки учасникам тощо залишаються також нерозкритими.

Згідно з вимогами законодавства в період проведення аналізу та виявлення ознак банкрутства банку-боржника керівник повинен повідомити про такий стан всіх засновників власників майна. Вони, в свою чергу, вживають заходи щодо його попередження та відновлення платоспроможності боржника (вкладання додаткових активів до статутного капіталу, пошук інвестицій, застосування досудової процедури тощо), що відображається на рахунках бухгалтерського обліку одночасним збільшенням активів та відображенням способів їх надходження. Якщо ж заходи щодо покращання фінансового стану боржника відсутні, то відкривається ліквідаційна процедура, яка також знаходить своє відображення в обліку.

Постановою про визнання боржника банкрутом господарський суд відкриває ліквідаційну процедуру та призначає ліквідатора, за клопотанням якого призначаються члени. До складу ліквідаційної комісії включаються представники Національного банку, кредиторів, фінансових органів, а в разі необхідності – також представники державного органу у справах нагляду за страховою діяльністю, антимонопольного комітету України, державного органу з питань банкрутства.

Згідно з чинним законодавством на ліквідаційну комісію покладається відповідальність за бухгалтерський облік господарських операцій, пов'язаних з відображенням банкрутства підприємства, включаючи оцінку майна й зобов'язань підприємства та складання ліквідаційного балансу фінансової звітності. Ліквідаційна комісія виконує свої повноваження до завершення процедури, яка не може перевищувати 12 місяців (цей термін може бути подовжений на шість місяців).

На кожному етапі здійснення процедури банкрутства існують певні проблемні питання, що потребують уточнення або вирішення. Саме ці проблемні питання ми намагалися розглянути.

В ході здійснення процедури банкрутства обов'язковим є проведення інвентаризації з метою визначення реальної вартості майна та уточнення джерел його формування. Однак, під час проведення інвентаризації в ході ліквідаційних заходів не визначено склад інвентаризаційної комісії, який би дозволив економічно та реально відобразити наявність та оцінку майна, зобов'язань. На сьогодні відсутній інвентаризаційний опис, який би відображав економічну доцільність та реальність інвентаризаційної роботи при ліквідації. Для більшої інформативності необхідно розробити документ, який би відображав необхідність майна для задоволення вимог кредиторів у вартісному вираженні.

Чинним законодавством не передбачене бухгалтерське відображення погашення вимог кредиторів. До цього часу вченими повністю не розглядалося погашення кредиторської заборгованості на рахунках бухгалтерського обліку при проведенні процедури банкрутства.

До існуючих недоліків можна віднести відсутність чітко розробленої форми звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу, що є проблематичним для чіткого та правильного завершення процедури.

Вважаємо, що предметом бухгалтерського обліку процедури банкрутства факти є господарської діяльності, а також відносини між суб'єктами підприємницької діяльності (суб'єктами банкрутства), кредиторами, санаторами, арбітражним судом, які виникають в процесі реабілітаційних заходів, а в разі невдачі – процедури банкрутства, та скеровані на забезпечення збалансованості різноспрямованих інтересів в економіці України.

У зв'язку з цим перед бухгалтерським обліком постають наступні завдання:

- сформувати інформацію для аналізу фінансового стану та прогнозування банкрутства, на підставі чого будуть обґрунтовані та розроблені варіанти організаційних процедур (зовнішнє управління, санація, мирова угода, ліквідація, перепрофілювання) у вирішенні подальшої долі боржника;
- застосувати таку оцінку активів потенційного банкрута, яка б враховувала реальну ліквідність окремих видів активів й притаманну коштовність з урахуванням часового обмеження, встановленого для покриття зобов'язань;
- відображати розрахунки задоволення вимог кредиторів та інших зобов'язань;
- зазначати результати розпродажу майна банкрута;
- оформлювати остаточний ліквідаційний баланс та звітність.

Своєчасне та всебічне відображення в бухгалтерському обліку процесу банкрутства дозволить сформувати таку інформаційну базу, за допомогою якої можна б було:

- розробити систематизувати показники оцінки банкрутства;
- розробити методичку аналізу фінансово-господарської діяльності банків, що перебувають у передбанкрутному стані;

- дослідити й обґрунтувати вплив основної діяльності та величини зобов'язань на банкрутство;
- розробити методичні рекомендації щодо складання планів фінансового оздоровлення банку та його виведення з кризового стану;
- сформуванню алгоритм діагностики банкрутства з обґрунтуванням факторів та причинно-наслідкових зв'язків виникнення банкрутства формування щодо його запобігання та напрямків внутрішніх резервів.

Ліготенко Л. О пропонує для відображення операцій, що пов'язані з банкрутством, у розробці облікової політики затвердити робочий план рахунків на цей період. В ньому необхідно оформлювати рахунки, що будуть використовуватися безпосередньо для отримання щодо стану майна, зобов'язань та капіталу в умовах припинення основної діяльності [50, с. 84].

У результаті проведеного дослідження визначено, що процедури з припинення діяльності є надзвичайними подіями. адже вони надзвичайною вважається подія або операція, яка чітко відрізняється звичайної діяльності підприємства, та не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному наступному звітному періоді. І справді, комерційний банк є фінансово-кредитною установою, що створюється з метою забезпечення безперервної прибуткової діяльності. В момент створення його власники не передбачають можливості ліквідації, реорганізації чи санації. Навіть якщо щодо банку вже відкрита одна зазначених процедур, то власники не очікують, що вона повторюватиметься.

Таким чином, витрати, що несе боржник-банкрут в ході здійснення процедури банкрутства пропонується визнавати надзвичайними витратами та відображати належними чином в обліку.

Для систематизації витрат та визначення розміру витрати доцільно поділяти на три групи:

- постійні, що визначаються зовнішніми тарифами, нормативами або законодавством. Впливати на них дуже важко або взагалі неможливо. Це витрати щодо даних, пов'язаних провадженням справи про банкрутство, судові видатки, підготовка матеріалів бухгалтерського обліку до передачі в архів, витрати, пов'язані з виплатою винагороди керуючому, витрати на проведення інвентаризації та оцінки майна тощо. В складі постійних витрат найбільшу питому вагу займають судові витрати. До них належать: судове мито, платежі за публікацію даних, пов'язаних провадженням справи про банкрутство; витрати на проведення експертизи, що призначається судом або керуючим; витрати на збір та проведення зборів кредиторів; витрати, пов'язані з повідомленням кредиторів про відкриття справи про банкрутство; витрати на оплату послуг спеціалізованих підприємств, що проводять оцінку майна; витрати на проведення інвентаризації майна боржника;
- витрати умовні, що виникають за наявності певних умов (виплати працівникам, фінансові санкції, виявлені при ревізіях тощо);
- змінні витрати, розмір яких залежить певного змінного фактору. Такого виду витрати виникають час виплати вихідної допомоги, продажу майна через аукціони, поточні комунальні та експлуатаційні платежі боржника. Інша частина змінних витрат буде пов'язана проведенням ліквідаційних заходів: звільнення працівників (це призведе до виплати вихідної допомоги); продаж майна через аукціони тощо.

Особливо важливим при відображенні в обліку операцій з банкрутства є відображення розпродажу майна банкрута, кошти від якого слід спрямовувати на задоволення вимог кредиторів, що занесені до реєстру вимог кредиторів за черговістю, встановленою чинним законодавством. На цьому етапі виникає ряд

питань як щодо відображення самого процесу розпродажу, так і до оподаткування цих операцій.

Для обліку витрат комерційного банку використовуються рахунки класу 7. Рахунки класу 7 (розділи, групи) за назвами максимально наближені до показників звіту про прибутки та збитки.

Усі господарські операції, здійснені комерційним банком за звітний період, мають включатись до звітності цього періоду. Такі операції, як переоцінка, нарахування, рух резервів, розрахунок податків та інших обов'язкових платежів істотно впливають на фінансовий результат звітного періоду. Як правило, вони виконуються в останній робочий день місяця. За різних обставин банк може не встигнути провести результати цих операцій за рахунками бухгалтерського обліку, що призводить до подання неповної інформації за щоденним файлом № 01 «Дані про залишки на рахунках».

Тому Національним банком України (Постанова Правління від 10.09.98 за № 58) визначаються правила формування коригуючих проведення, що здійснюються комерційними банками з метою забезпечення реальної фінансової звітності.

Коригуюче проведення виконується за умови, що подія, зміст якої вона відображає, стосується операції фактично проведеної у звітному періоді або відображеної у балансі банку на кінець попереднього місяця.

Визначено такі принципи здійснення коригуючих проведення:

- виконуються після звітного місяця у перші дні наступного місяця, до дати надання файла 02 «Дані про обороти та залишки на рахунках»;
- відображаються у балансі банку у день фактичного виконання проведення;
- у виписці з особового рахунку коригуючі проведення показуються окремою групою, відокремленою незаповненим рядком від проведення поточного дня. Аналогічно виокремлюються коригуючі проведення і в меморіальному ордері, який підписують виконавець, головний бухгалтер або його заступник.

У виписці поточного дня додатково проставляється позначення місяця, за який проводиться коригування.

Наприклад, виписка з особового рахунка може мати такий вигляд:

М	Назва	03.07.99	06	17.06.99
ФО	банку		(місяць,	
Р	хххххх	(дата	за який	(дата
ахунок	ххх	поточного	проводиться	останнього
		дня)	коригування)	проведення за цим
				рахунком)

Комерційні банки щоденно роздруковують список виконаних коригуючих проведень, який згодом підшивається разом з документами за цими проведеннями. У документах дня вони підшиваються окремою групою.

Комерційні банки щомісячно ведуть нагромаджувальні реєстри коригуючих проведень, які використовують далі для формування файла 02 (включаються до оборотів звітнього місяця).

Для проведення коригувань використовують розглянуті далі рахунки:

- Балансові рахунки «Нарахованих витрат»:

1308, 1318, 1328, 1608, 1618, 1628, 2518, 2528, 2548, 2558, 2568, 2608, 2618, 2628, 2638, 3308, 3328, 3668, 3670, 3678, 3905.

- Рахунки групи 352 «Розрахунки за податками та обов'язковими платежами».
- Рахунки групи 361 «Кредиторська заборгованість за господарською діяльністю банку».
- Рахунки групи 362 «Розрахунки за податками та обов'язковими платежами».

Одночасно вирішенням проблеми щодо сплати податків та відображення в бухгалтерському обліку виникає ряд інших проблем: яким чином сума податку може бути повністю сплачена до бюджету, якщо вимоги з оплати податків та обов'язкових платежів задовольняються у третю чергу, чи включається сума ПДВ до вимог кредиторів? Поставлене нами питання досить важливе, адже, якщо суму ПДВ, яка виникає час продажу майна час процедури, не включати до реєстру вимог кредиторів, то держава, з одного боку, втрачає бюджетні

надходження, а з другого – для інших кредиторів збільшується ймовірність у повному обсязі задовольнити свої вимоги.

Комерційні банки, які зареєструвалися як платники ПДВ, керуються у своїй роботі Інструкцією з бухгалтерського обліку податку на додану вартість, затвердженою Наказом Міністерства фінансів від 01.07.97 за № 141 та змінами до неї (наказ МФУ від 17.10.97 за № 218).

Основні балансові рахунки, передбачені для ведення обліку ПДВ в комерційних банках, такі:

3522 — Дебіторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток;

3622 — Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток;

7410 — Податок на додану вартість (ПДВ).

За даними балансовими рахунками відкриваються субрахунки (умовно):

3522/1 — Розрахунки з бюджетом за податковим кредитом з ПДВ;

3622/1 — Розрахунки з бюджетом за податковим зобов'язанням з ПДВ;

3522/2 — Податкові розрахунки за податковим кредитом з ПДВ, термін відшкодування якого не настав;

3622/2 — Податкові розрахунки за податковими зобов'язаннями з ПДВ, термін сплати яких не настав;

7410/1 — Сплачений податок на додану вартість, який в податковому обліку податку на прибуток включається до складу валових витрат;

7410/2 — Сплачений податок на додану вартість, який в податковому обліку податку на прибуток не включається до складу валових витрат.

Якщо комерційним банком здійснено операції з реалізації матеріальних цінностей, які обліковуються на складі, основних фондів чи нематеріальних активів, що перебувають в експлуатації, проведених витрат на капітальні вкладення (незавершене будівництво), виконаних робіт та наданих послуг, що підлягають оподаткуванню податком на додану вартість та за якими

одержувачем не проведено оплату за їх вартістю, виконуються такі бухгалтерські проведення:

Д-т 3520, 3519, 3548 – на суму реалізації з ПДВ;

Д-т 4309, 4409, 4509 – на суму зносу;

Д-т 7420, 7399 – на суму витрат;

К-т 3400, 4300, 4400, 4500 – вартість матеріалів відвантажених зі складу та залишкова вартість основних засобів, нематеріальних активів без ПДВ;

К-т 4310, 4430, 4530 – витрати на капітальні вкладення (незавершене будівництво);

К-т 6490 – на суму доходу;

К-т 3622/2 – на суму ПДВ;

При одержанні коштів за зазначеними операціями:

- на загальну суму:

Д-т Коррахунок

К-т 3510, 3519, 3548, 3678

- нараховані податкові зобов'язання з ПДВ:

Д-т 3622/2

К-т 3622/1

Оплата нерезиденту за виконані роботи(послуги) здійснюються без ПДВ, а відповідна сума ПДВ за цією операцією відноситься до податкового зобов'язання банку, відображається за кредитом рахунку 3622/1 та відповідно в податковій декларації з ПДВ в рядку 7.

Згідно з чинним законодавством вимоги за зобов'язаннями боржника, визнаного банкрутом, що виникли час провадження справи про банкрутство в сумі, яка зобов'язанням боржника на момент затвердження реєстру вимог кредиторів для включення у чергу для задоволення вимог, повинні, по-перше, заявлятися кредиторами по-друге, бути розглянутими та затвердженими ліквідатором. Таким чином, впливає, що податковому органу необхідно звертатися з окремою вимогою щодо суми ПДВ, що виникла час продажу майна банкрута, а ліквідатору необхідно цю вимогу задовольнити. На наш погляд,

лише наявність таких затверджених вимог може бути умовою для включення вищезазначеної суми ПДВ до вимог податкового органу та задоволення в повному у третю чергу. У даному випадку здається сумнівним виділення держави в особі податкового органу як кредитора спеціальним статусом, зобов'язання перед яким автоматично повинні включатися до списку вимог, що підлягають задоволенню.

2.3. Управлінський облік як засіб управління фінансовим станом банку

Нині існує дві основні причини активного пошуку ефективних методів ведення та організації управлінського обліку:

- по-перше, системи управління банком ускладнюються, запроваджуються нові банківські продукти та послуги, а тому без надійного інформаційного забезпечення управління ці системи можуть стати некерованими;
- по-друге, зростання обсягів інформації потребує вміння оперативно знайти саме ту інформацію, що потрібна.

На специфіку банківської діяльності впливає той факт, що багато економічних ситуацій і процесів залежать від умов міжбанківського ринку. Це потребує зваженого оперативного втручання в господарський процес, ефективність якого залежить від оперативності інформації.

З урахуванням цього, можна стверджувати, що управлінський облік виокремлено з бухгалтерського як сукупність прийомів і методів, покликаних забезпечити управління необхідною інформацією відносно результатів діяльності банку, наслідків прийняття окремих управлінських рішень. Таким чином формуються реальні передумови для виконання процедур аналізу окремих об'єктів та процесів, тобто обґрунтування нових управлінських рішень та контролю за їх виконанням.

В умовах високого ризику тільки добре організована підсистема управлінського обліку здатна задовольнити потреби в оперативній інформації, збільшити можливості керівництва регулювати економічні процеси в банку.

При організації управлінського обліку в банках відбувається процес поєднання таких функцій, як планування, облік, контроль, аналіз і прийняття рішень. Цей цикл повторюється багаторазово і здебільшого паралельно на різних рівнях управління.

У банківській діяльності ці рівні характеризуються двоступеневою структурою. Нижчий рівень – внутрішні підрозділи банку; верхній рівень – правління банку. Низові рівні деталізують свою відповідальність за досягнення планової дохідності в основному через конкретні бізнес-проекти, які забезпечують можливість порівнювання зроблених витрат із заробленими доходами. Цьому передують процедури їх обліку, які взагалі є основою ведення управлінського обліку.

Якщо метою управління є отримання прибутку, то процедури управлінського обліку передусім спрямовуються на облік тих складових, котрі його забезпечують, - доходів і витрат банку. На перший план нині виходять питання якісного поліпшення управління банком. Саме цей процес і має забезпечити управлінський облік.

Управлінський облік охоплює набагато ширший діапазон питань, ніж фінансовий. Передусім він включає елементи планування та прогнозування в поєднанні з аналізом фактичних показників фінансової звітності. В управлінському обліку визначальну роль відіграє відповідальність, яка закріплюється персонально на всіх етапах кругообороту ресурсів банку. Отже, управлінський облік можна характеризувати як «облік відповідальності».

Роль управлінського обліку для банківської установи зростає в умовах кризи, коли ризик банківських операцій ще більше зростає. Сам процес управління банком полягає в досягненні конкретних цілей, вибраних в ході здійснення банківської діяльності. На кожному етапі управлінці різних рангів намагаються вибрати оптимальні варіанти з наявних альтернатив. Можливість

правильного вибору залежить виключно від кількості і якості інформації. З огляду на це процедури управлінського обліку в банках мають відповідати потребам постійного контролю за результатами діяльності, а така процедура бухгалтерського обліку, як реєстрація господарських операцій, не відкидається, а навпаки, активізується з допомогою оперативного контролю. Ідеться передусім про контроль за дотриманням кошторисів і певних планових стандартів засобами реєстрації відхилень. У такий спосіб виокремлюються два обов'язкові елементи управлінського обліку: планування і контроль, які, підлягаючи певним обліковим процедурам, набувають форми конкретної інформаційної бази, котра аналізується для вибору правильного управлінського рішення або зміни стратегії діяльності.

Ефективна система управлінського обліку банку таким чином виступає одним із дієвих факторів запобігання можливості банкрутства та зниження платоспроможності банку, адже дозволяє прогнозувати та вчасно реагувати на зміни, що можуть вплинути на показники діяльності.

У комерційному банку управлінський облік виконує такі функції:

- 1) надання потрібного за обсягом та структурою набору аналітичних даних для проведення аналізу впливу результатів попередньої діяльності на її рентабельність у майбутньому;
- 2) забезпечення надійної інтерпретації цих даних для спрощення та полегшення прийняття управлінських рішень;
- 3) поєднання загальновизнаних норм і правил підготовки управлінської звітності з вимогами задоволення потреб всіх груп користувачів.

Інформація управлінського обліку не повинна виходити за межі банку. Таким чином забезпечується невторчання НБУ у процеси опрацювання дійових механізмів організації та ведення комерційними банками управлінського обліку. Закон збереження комерційної таємниці передбачає невторчання у внутрішні справи банку, тобто будь-які спроби регулювання управлінського обліку є абсолютно неприпустимими.

Отже, кожен банк самостійно вирішує проблеми ведення управлінського обліку, виходячи із внутрішніх потреб управління як складною динамічною системою, адже дійовість управлінського обліку забезпечується орієнтацією на контролювання поточної діяльності, планування майбутньої стратегії банку, оптимізацію використання ресурсів, зменшення суб'єктивізму в процесі прийняття рішень.

В нинішніх умовах при організації управлінського обліку в банку необхідно:

1) забезпечити підвищення надійності та прозорості діяльності кожного структурного підрозділу банку;

2) запровадити гнучку систему управління ризиками в усіх сегментах банківського бізнесу.

Оскільки можливість банкрутства та погіршення платоспроможності залежить від ризиковості банківських операцій, зупинимось на другому завданні більш детально. Що вищим є рівень невизначеності, то складніше визнавати негативні відхилення показників за індикатори незадовільних результатів. За стабільних умов міра інформованості про причинно-наслідкові зв'язки є вищою, ніж за невизначеності ситуацій.

У науковій літературі називають такі фактори, що впливають на невизначеність результату:

- часовий інтервал між рішенням і результатом;
- міра контрольованості процесу;
- ступінь складності взаємозв'язків між мінливими параметрами, які впливають на рішення;
- практика прийняття таких самих рішень за аналогічних ситуацій.

Аналогічні ситуації на сучасних ринках банківських продуктів є скоріше правилом, аніж винятком. Отже, за опрацювання технології бюджетування слід дотримуватися трьох головних принципів:

1. Урахування новітніх тенденцій у сфері управління банком.

2. Використання реальних, перевірених практикою технологій бюджетування.

3. Опрацювання процесу бюджетування одночасно зі змінами стратегії банківської діяльності.

Сучасні тенденції у сфері управління підтверджують, що побудова системи бюджетування має базуватися на глибокому вивченні ринку, розумінні потреб клієнтури, а також залученні до процесу бюджетування і управління банком великої кількості керівників і спеціалістів різного рівня відповідальності. При такому підході бюджетне планування в процесі оперативної діяльності окремих підрозділів набуває ознак механізму контролю над фінансовими потоками, регулює і стимулює активну діяльність з оптимізації витрат і зростання доходів.

Водночас бюджетне планування формує власні прийоми оперативного управління:

- автоматичне скорочення бюджету (пропорційне скорочення лімітів на витратні операції бюджетної одиниці в разі неможливості формування дохідної частини в потрібному обсязі);
- автоматичне блокування витрат (в разі різкого падіння обсягу доходів, усі витратні операції підрозділу блокуються до дати прийняття рішення щодо дальшого функціонування підрозділу);
- постатейна деталізація і обмеження витрат, які забезпечують здатність бюджетного планування бути інструментом жорсткого контролю не тільки сум витрат, а й їх номенклатури, що підвищує бюджетну дисципліну;
- система відповідальності, тобто сукупність конкретних заходів фінансового впливу на керівників та відповідальних працівників структурних підрозділів у разі невиконання дохідної частини бюджету.

Усе викладене свідчить, що процес бюджетування значно стабілізує внутрішні взаємозв'язки між підрозділами, котрі здебільшого мають різні інтереси. Він забезпечує поєднання цих інтересів і спрямування зусиль окремих

підрозділів на досягнення банком у цілому позитивних і стабільних результатів діяльності.

Забезпечення фінансової стійкості вітчизняних банків на сучасному етапі розвитку потребує використання нових управлінських технологій, які стосуються пошуку ефективних форм і методів управління, формують здатність до оперативного реагування на зміни кон'юнктури ринку. Досягається це через опрацювання і впровадження нових концепцій обліку і управління, зокрема контролінгу.

Підвищений інтерес банків України до контролінгу пояснюється широким юридичним і фактичним впровадженням ринкових принципів господарювання. Особливо це відчутно в банківському секторі, де оцінка банківських операцій з погляду їхньої вигідності є основою успішного ведення банківського бізнесу.

До причин зростання інтересу до можливостей контролінгу можна віднести:

- нестабільність зовнішнього середовища, що висуває додаткові вимоги до загальної системи управління банком;
- переорієнтація контрольних процедур з минулого на майбутнє;
- потреба у збільшенні гнучкості управління банком;
- необхідність опрацювання продуманого механізму діяльності банку в конкретному середовищі;
- запровадження механізму координації дій підрозділів банку;
- формування інформаційно-аналітичного поля банку як сукупності певних організованих інформаційних потоків.

Отже, контролінг виконує три найважливіші функції: пошук ефективних способів стабілізації фінансового стану банку; обґрунтування можливих напрямів розвитку банківського бізнесу; опрацювання оптимальних організаційно-технологічних структур.

В процесі управлінського обліку формується структура оптимальних витрат банку на рівні окремих бюджетних одиниць, хоча більшість банків працюють за схемою мінімальних витрат, далеких від оптимального рівня. Саме

на оптимізацію цього процесу спрямований контролінг, що передбачає розвиток банківського бізнесу, організацію нових послуг через процедури аналізу їх ефективності.

Контролінг – це складна синтезована категорія сучасного управління, що формується на межі економічного аналізу, планування, управлінського обліку, менеджменту. В разі його ефективної організації контролінг здатний перевести управління на якісно новий рівень через інтеграцію, координацію і спрямування діяльності на досягнення оперативних і стратегічних цілей.

Завдання контролінгу полягають у тому, щоб у процесі підготовки і надання необхідної управлінської інформації орієнтувати керівництво банком на прийняття певного рішення і вжиття необхідних заходів для його реалізації.

Загальні межі контролінгу ілюструє схема рис. 2.5.

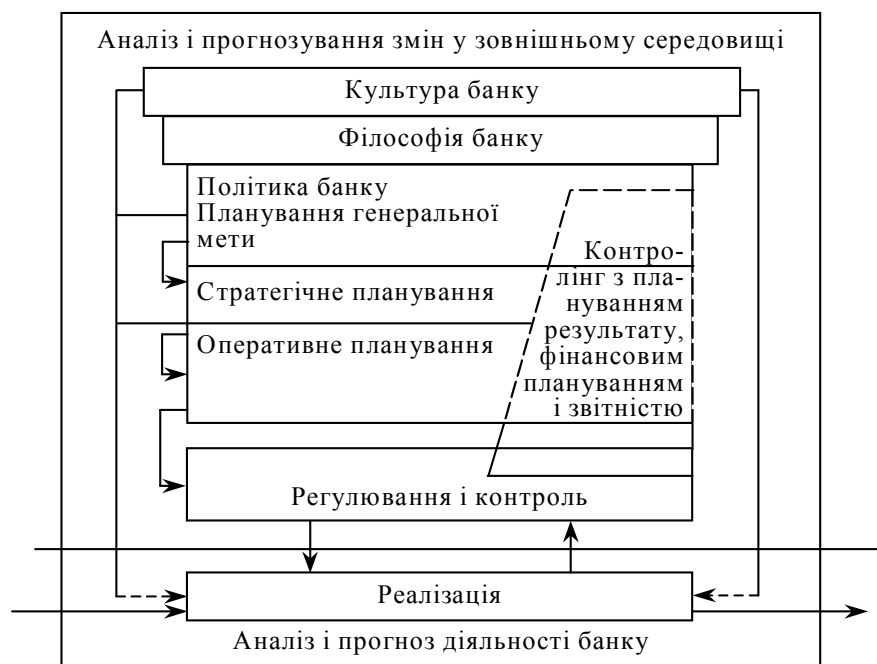

Рис. 2.5 Схема контролінгу в межах управлінських завдань банку

Сфера контролінгу охоплює численні господарські процеси на всіх рівнях банківського менеджменту, що сприяє підвищенню якості управління через погоджене планування і механізм контролю для оцінки відхилень від заданих параметрів.

За сучасних умов ведення банківського бізнесу ринкові відносини поширюються і на внутрішнє середовище банку у вигляді формування загальної

вартості банківських продуктів, їхньої ціни. Для вітчизняних банків контролінг – нове явище. Він відповідає ринковому механізму господарювання, зміст якого полягає в отриманні економічного зиску (доходу) від реалізації банківських продуктів. У свою чергу, прогнозувати планову дохідність операцій можна тільки на підставі отриманих висновків про досягнуті показники з орієнтацією на перспективні напрями діяльності. Не згрупована, не систематизована та не опрацьована інформація не має практичної цінності для управління.

Отже, якщо банк запроваджує механізм контролінгу як цілісну оновлену систему управління, то наявну вхідну інформацію необхідно «відсортувати» за певними напрямками майбутнього управлінського рішення.

Важливо у цьому зв'язку поєднати в системі контролінгу його аналітичні ретроспективні та перспективні елементи.

Ретроспективна оцінка дає уявлення про вже сформовані тенденції в конкретних напрямках діяльності, які підтверджуються відповідною бухгалтерською інформацією. Водночас формується інформаційна база для якісного планування, що відповідає прогностичним характеристикам (можливостям) контролінгу.

Предметом контролінгу в сучасному банку є економічне управління, орієнтоване на оптимальний результат: максимальний прибуток, високу дохідність власних акцій за гарантованої ліквідності та платоспроможності.

Із основним завданням контролінгу пов'язуються його функції консультування та інформаційного обслуговування підготовки і реалізації рішень.

Отже, основна функція контролінгу полягає в інформаційній підтримці керівництва в процесі планування, регулювання і спостереження за ходом банківської діяльності. Предметом контролінгу є господарське управління банком, орієнтоване на кінцевий результат (максимальний прибуток) за дотримання нормативів ліквідності, затверджених НБУ.

Система контролінгу забезпечує також можливість управління через погоджене планування, опрацювання контрольних процедур для оцінки відхилень від поставлених цілей за всіма напрямками банківської діяльності.

Запозичене з англійської мови слово «контролінг» і давно відоме в банках слово «контроль» хоч і мають спільний корінь, проте вони не тотожні.

Контролінг і контроль у банківській, як і в будь-якій іншій підприємницькій діяльності, співвідносяться між собою як загальне й часткове, тобто контроль є лише однією з функцій контролінгу. Особливості організації та здійснення контролю буде розглянуто нами в наступних підрозділах роботи.

Об'єктами контролінгу є процеси, що протидіють діяльності та водночас перебувають у взаємозв'язку. Їх можна узагальнити як результат застосування банком певних логічних операцій, що поширюються на господарські процеси — від формування ресурсної бази, виконання процедур її розміщення до мотивації кадрової політики й персоналу.

У теоретичному блоці контролінгу необхідно визначити місце управлінського обліку в цілісній інформаційно-аналітичній системі банку. Управлінський облік через облікові процедури забезпечує розшифровку доходів і витрат, результатів і показників рентабельності в розрізі бюджетних одиниць. Управлінський облік є процесом визначення, вимірювання, збирання, аналізу, підготовки, інтерпретації інформації як фінансової, так і операційної. Отриману інформацію використовує керівництво банку для планування, оцінки і контролю діяльності, тобто для економічного управління, орієнтованого на результат.

Основна мета контролінгу полягає в підтримуванні досягнутого рівня прибутковості та у забезпеченні дальшого успішного розвитку банку.

Виходячи з цього можна виділити три підходи до сутності та функцій контролінгу.

1. Контролінг, орієнтований на загальну інтегровану систему обліку, передбачає створення на основі облікових даних інформаційно-аналітичного поля підтримки прийняття управлінських рішень, пов'язаних із плануванням і контролем діяльності банку.

2. Контролінг, орієнтований на інформаційну базу управлінського обліку, забезпечує оптимізацію інформаційних потоків усередині банку, їх координацію і функціонування через контролювання відповідальності окремих структурних підрозділів. Формується загальна система цілей банку, в якій власне банк відіграє роль інструмента, за допомогою якого всі, причетні до банківського бізнесу, намагаються досягнути конкретних цілей. У цьому розумінні банк є центром заінтересованості інвесторів, клієнтів, акціонерів (засновників, пайовиків), держави, персоналу.

Отже, збереження і успішний розвиток банку перетворюються на головну мету з погляду всіх заінтересованих осіб та організацій, які в такий спосіб отримують можливість реалізації своїх індивідуальних цілей.

3. Контролінг, орієнтований на систему управління, узагальнює два моменти: з одного боку, планування і контроль, з другого — повну координацію дій. Загалом цей підхід безпосередньо пов'язується з розвитком і поширенням банківського менеджменту.

Система контролінгу покладена в основі оцінки всіх банківських операцій з позиції отримання банком майбутньої економічної вигоди. З основного завдання контролінгу можна виділити спеціальні завдання контролінгу в банку:

- планування і контроль;
- бухгалтерський облік як документування;
- підготовка і передавання за призначенням первинної, орієнтованої на результат інформації;
- формування систем, методик і організаційних структур.

Для формування інформаційно-аналітичної системи банку доцільно використовувати систему контролінгу, орієнтовану на інформаційну базу управлінського обліку. Вона дає вичерпну інформацію про конкретний внесок усіх підрозділів у формування загального результату діяльності банку.

В таких умовах система контролінгу спрямовується на врахування можливих факторів впливу зовнішнього середовища на господарські процеси банку. Основоположною ідеєю такої концепції є послідовна оцінка всіх

банківських операцій за ринковими цінами. Для цього слід запровадити ситуаційне планування, що дає можливість керівникам і виконавцям оперативно діяти за несприятливих ситуацій, які було спрогнозовано ще до їх настання.

Ситуаційне планування є досить ефективним методом планування з огляду на його пристосованість до врахування ринкових ризиків, що, зазвичай, супроводжують банківську діяльність.

Для ситуаційного планування можна запровадити такий порядок:

- визначення ключових факторів середовища, що впливають на планові результати діяльності банку. Як критерії для відбору показників доцільно використовувати: по-перше, масштаби можливого впливу на формування банківських продуктів, по-друге, імовірність виникнення непередбачуваних (критичних) ситуацій;
- складання нормативного плану, який враховує допустимі межі негативного впливу зовнішніх чинників на запланований результат;
- відбір для банківських продуктів кількох можливих ситуацій та складання на цій основі автономного плану;
- обґрунтування порядку переходу до цього плану в процесі поточної діяльності, визначення критичного моменту, що потребуватиме такого переходу.

Зміст етапів ситуаційного планування свідчить про його переваги в процесі опрацювання загальних напрямів банківської діяльності, а особливо за її здійснення у швидкозмінних ринкових умовах.

Ситуаційне планування забезпечує також розвиток і вдосконалення концепції фактичної вартості банківських послуг, суть якої полягає в тому, що результати діяльності банку оцінюються визначенням приросту капіталу або ефективності функціонування банку в цілому. Прибуток або збитки треба оцінювати за такими самими методами і диференціювати за джерелами цих прибутків або збитків:

- прибуток (збитки) від індивідуального обслуговування клієнтів розглядається як результат консультативної і збутової діяльності банку;

- обсяг ризиків — як підсумок комерційної діяльності та власних вкладень;
- продуктивність — як ефективність управління ресурсами.

На особливу увагу в концепції «фактичної вартості» заслуговує аналіз впливу ризиків банківської діяльності на окремі портфелі. Здебільшого виокремлюють три види портфелів: портфель операцій з поточного розміщення тимчасово вільних ліквідних коштів (кредитний портфель); торговий портфель (цінні папери на продаж та торговельні цінні папери); портфель стратегічних банківських капіталовкладень (портфель цінних паперів на інвестиції).

Завдання полягає в приведенні оцінки підсумків і ризиків за різними портфелями до одної методики.

У цьому разі можна сформулювати, використати та простежити розвиток політики управління всіма видами ризиків і стратегії розміщення капіталів (схема на рис. 2.6). Адже менеджер приймає рішення тільки на підставі порівняння ймовірностей позитивного завершення подій. Певна річ, приймаючи рішення вибирають ті альтернативи, які обіцяють вищу ймовірність отримання максимального доходу.

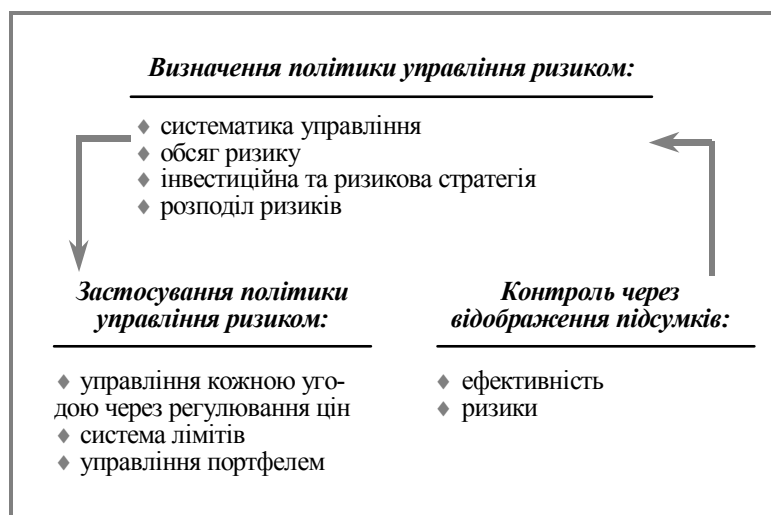

Рис. 2.6 Схема організації процесів і систематики управління ризиками

Отже, ризики супроводжують банківську діяльність, їх неможливо уникнути, якщо банк хоче зберегти свій статус. Але ризики ліквідності та втрати рейтингу можуть стати значними перешкодами на шляху залучення коштів кредиторів, що, у кінцевому підсумку, зовсім не виключає ймовірності втрати банком досягнутого рівня прибутковості.

Ризик неминує супроводжує банківську діяльність. Позбутися його або зовсім нейтралізувати неможливо, однак можна визначити межі його допустимості. Найпростіше класифікувати ризики за такими ознаками:

- ризики, на які банк наражається свідомо з урахуванням особливостей здійснення банківських операцій;
- допустимі ризики;
- ризики, що на них наражаються нові банківські продукти та процеси їх реалізації на міжбанківському ринку.

Перша група стосується ризиків, пов'язаних із банківськими операціями. Банк не може відмовитися від здійснення кредитних операцій, оскільки вони можуть бути високодохідними. Водночас саме цей вид операцій є чи не найризикованішим, бо наражається аж на три види ризиків: ризик ліквідності у разі неповернення основної суми боргу; ризик утрати доходів — за непогашення нарахованих процентів за користування кредитом; процентний ризик — за зміни ставки рефінансування НБУ.

Другу групу ризиків становлять ризики імовірності втрат у процесі реалізації конкретної можливості, за умови, що втрати не перевищуватимуть встановленого рівня, тобто планового ліміту.

Третя група ризиків стосується базових можливостей, що формують передумови для отримання конкурентної переваги певного банку на світовому та вітчизняному міжбанківських ринках.

Слід зазначити, що високий рівень свободи банків не виключає певних обмежень НБУ, передовсім щодо показників і критеріїв оцінки ризиків, які контролюються підрозділом банківського нагляду НБУ. Однак створити ідеальну систему показників поки що не спромігся ніхто. Це виявилось надто складною проблемою, оскільки тиск ризиків спричиняє постійні коливання вартості банківських активів. За такої ситуації банкам необхідно опрацювати чітку систему управлінського обліку для управління ризиками на основі аналізу, обмежень і контролю їхніх лімітованих значень, а вже потім формувати систему контролінгу.

Вагомий внесок у вивчення проблематики ризиків у сучасній банківській системі належить Примостці Л. О [67]. Об'ємні ризики вона характеризує у такий спосіб: ліміт на збиток обмежує накопичення збитків до затвердженого критичного рівня, який уважають «відкритою позицією», що підлягає терміновому закриттю.

У процесі вивчення ризиків закономірно постає питання: «Як треба ставитися до ліміту на прибуток?»

Певна річ, фактично отриманий прибуток — це один із показників ефективної діяльності, але планово затверджений високий показник прибутку, активізуючи високоризикову кредитну діяльність, може кінець кінцем стати причиною суттєвих утрат.

Ліміт на банківський продукт обмежує загальний ризик, притаманний ринку банківських продуктів, а лімітування операцій з контрагентами диверсифікує кредитний ризик і обмежує ризик окремого банку.

Про взаємозв'язок об'ємних ризиків дає уявлення схема рис. 2.7.

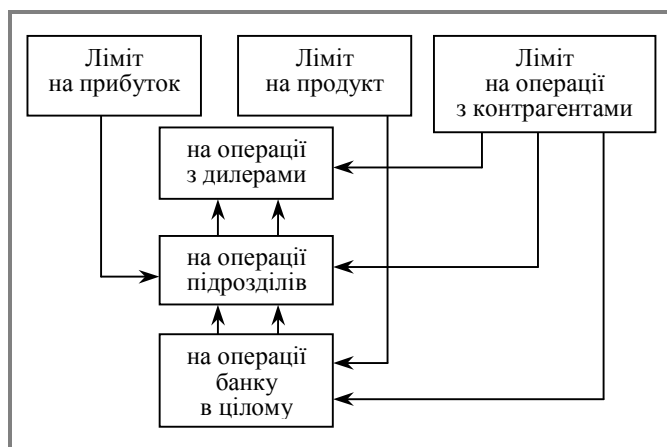

Рис. 2.7. Схема взаємодії об'ємних ризиків

Обґрунтування лімітів ризику є важливим етапом банківського планування, але процес управління з етапу планування тільки починається. Далі банк зобов'язаний опрацювати власну політику управлінського обліку, особливо наголошуючи на її оперативності.

Отже, ми знову повертаємося до управлінського обліку, оскільки поза його процедурами функціонування системи контролінгу неможливе. Процес

контролінгу значною мірою розширює межі інформаційно-аналітичної системи банку (рис. 2.8).

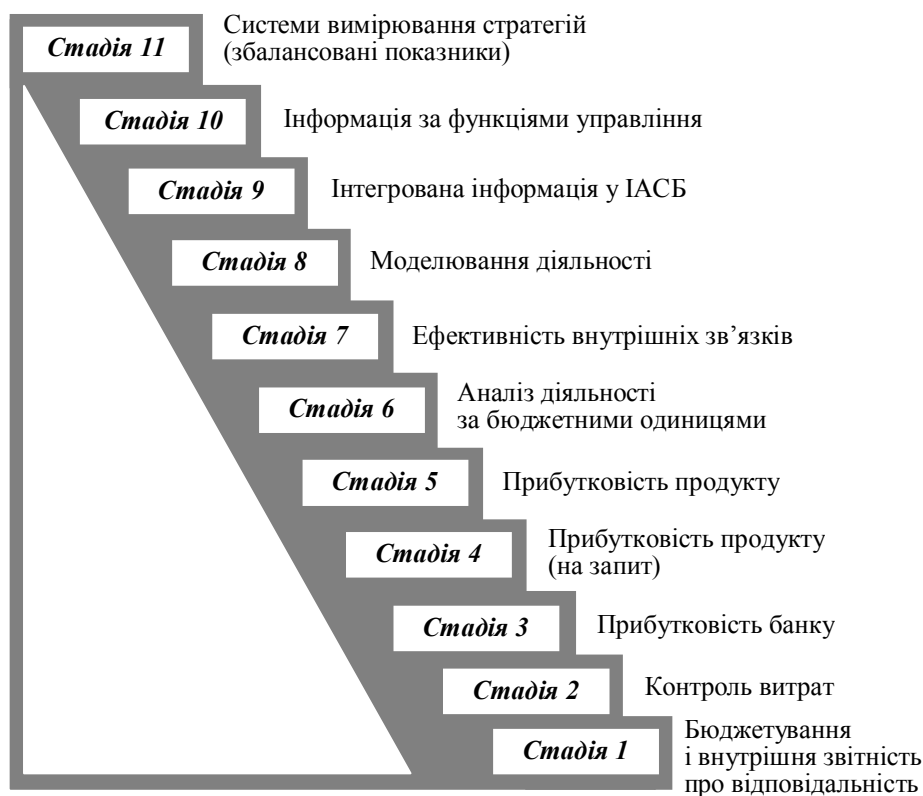

Рис. 2.8. Схема формування структури управлінської інформації

Набір інформації, який вибере керівництво банку, залежить від величини і складності ведення діяльності. Перейти відразу на вищі стадії інформаційно-аналітичного поля банку дуже непросто, хоч без розвитку такого поля банки ризикують зменшенням прибутковості їхньої діяльності.

Найтипівішими питаннями, що постають у процесі управління банком, є такі:

- які банківські продукти і послуги варті впровадження;
- яким має бути рівень цін на ці послуги і продукти;
- які клієнти є прибутковими;
- як змінюється ефективність діяльності за сферами відповідальності.

Отже, треба вести мову про інформацію, що сприяє активній діяльності. Вона спирається на просту модель управління банком: рішення → дія (активність) → результат (оцінка). Інформація, що сприяє активній діяльності, є ключем до розуміння походження витрат, обов'язковий її елемент — аналіз

витрат у межах усього інформаційного поля. Це необхідно для виявлення тих сфер діяльності, де можна знизити витрати.

Загальний процес управлінського контролінгу узагальнено на рис. 2.9.

Рис. 2.9 Схема структури управлінського контролінгу

Управлінський облік контролінгу можна визначити як інтегровану систему обліку витрат і доходів, що формує інформацію для всіх видів планування і контролю, регулювання і аналізу господарської діяльності. Це дає змогу систематизувати інформацію для оперативних управлінських рішень і координувати перспективи майбутнього розвитку банку. Отже, управлінський облік можна вважати складовою частиною контролінгу за умови визнання останнього механізмом управління, а не тільки способом формування інформації для прийняття управлінських рішень.

Система управлінського обліку ефективно діє і окремо, якщо застосування контролінгу є неможливим чи недоречним.

Характерною ознакою управлінського обліку слід визнати інтегрованість його складових елементів: планування, обліку, аналізу, контролю та регулювання. Обліковий компонент — тільки одна зі сторін цієї інтеграції. Управлінський облік є інформаційною основою управління внутрішньою діяльністю банку, його стратегією і тактикою (схема рис. 2.10).

Рис. 2.10 Схема елементів управлінського обліку

Отже, узагальнюючи все вищеписане можна зробити висновок, що система управлінського обліку відіграє надзвичайно важливе значення для забезпечення стабільної та безперебійної роботи банківської установи завдяки плануванню, аналізу та прогнозуванню, що здійснюється на основі облікової інформації. Важливе значення в процесі організації обліку відіграє автоматизація облікових процесів.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АНАЛІЗУ ТА УПРАВЛІННЯ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

3.1 Організаційні засади інформаційного забезпечення фінансового оздоровлення комерційних банків у стані фінансової скрути

Економічний аналіз діяльності банків є важливою складовою частиною теорії й практики банківської справи. Проблеми формування методології й методики аналізу, удосконалювання аналітичного інструментарію здобувають першорядне значення для підвищення ефективності діяльності банківської системи України.

Значимість ліквідності для кожного, у тому числі комерційного банку не вимагає доказів. Актуальне питання – як на практиці домагатися оптимального значення цього найважливішого параметра банківської діяльності.

Більшість сучасних робіт присвячено розгляду різних аспектів керування ліквідністю [13, 14, 19, 33, 49], тоді як для практики особливо важлива розробка методик аналізу й розрахунку ліквідності в реальному масштабі часу, що вимагає відповідного переосмислення термінів і економічних явищ.

Тут необхідно зупинитися на самому понятті «аналіз». Виділяються три його різновиди:

1) прямий або емпіричний - на стадії поверхневого ознайомлення із предметом; 2) зворотно-теоретичний, вибірковий, коли встановлюються причинно-наслідкові зв'язки;

3) структурно-генетичний, що дозволяє проникнути в сутність явища. Останній ще не став повною мірою предметом економічного аналізу.

Ліквідність – одна з найважливіших характеристик діяльності банку, у значній мірі визначальне його функціонування. Вона виступає як властивість або якість позичкового капіталу в його русі й розвитку. Тому перший етап дослідження містить у собі аналіз сутності й понятійних визначень ліквідності,

її місця й ролі в реалізації функцій банків другого рівня, управління ліквідністю в межах управління ресурсами банку.

Крім розгляду банківської ліквідності та її властивостей можливий опосередкований, вторинний аналіз – документації, де вона відображається. Це стосується балансу банку, що представляє собою звітний документ в особливій аналітико-синтетичній формі. Таким чином, виділяється два етапи: структурно-функціональний аналіз самої фінансової (комерційної) діяльності банку, тих аспектів, які безпосередньо пов'язані з ліквідністю, і аналіз балансу, що відображає економічні результати цієї діяльності, кількісно-конкретні показники ефективності (або неефективності) управління.

Концептуальні положення визначають вибір аналітичних показників ліквідності, їхнє структурування й систематизацію залежно від специфіки й цілей управління, тобто змістовну основу аналізу ліквідності, ті параметри банківської діяльності, які безпосередньо пов'язані з ліквідністю.

Методика аналізу цих показників повинна будуватися на принципах системного підходу, адже з одного боку, предмет дослідження розглядається як система зі своєю структурою, функціями й цілями, на досягнення яких вона спрямована; з іншого боку сам аналіз повинен носити цілісний, системний характер.

Об'єктивність аналітичного дослідження залежить від багатьох факторів. Насамперед, варто враховувати, що самі банки не однотипні. Серед них є найбільші, що користуються підтримкою держави (наприклад, «Приватбанк»), великі нові банки, пов'язані з певними фінансовими колами і їхні сателіти - «кишенькові» банки; незалежні середні й малі банки. Діяльність кожного типу банків має істотні відмінності. При цьому об'єктом розгляду може бути окремий банк, або їхня група (виділена по територіальній, функціональній або іншій ознаці).

На основі внутрішнього аналізу своєї діяльності банки прагнуть до оптимізації структури активних і пасивних операцій для максимізації свого прибутку. Тому в процесі аналізу слід розглядати окремі аспекти комерційної

діяльності. Для кожного з цих аспектів (в першу чергу досягнення оптимуму ліквідності) аналіз наявних можливостей повинен включати розгляд зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на даний параметр, співвідношення нормативних і фактичних показників ліквідності.

Для поглибленої деталізації аналізу принципово важливе структурування різних, але взаємозалежних рівнів управління ліквідністю, кожний з яких має свої характерні завдання й пріоритети, свій проміжний результат. Для того щоб бути по-справжньому ефективною, база аналітичних даних повинна мати форму, що містить поетапні критерії результативності.

Різні методи економічного аналізу в комплексному дослідженні дозволяють охарактеризувати комерційну діяльність банку. Однак методисти-аналітики відзначають, що без знання оперативного, бухгалтерського й статистичного обліків, без достатньої математичної підготовки, наявності необхідних знань у галузі економіки, інформатики неможливо кваліфіковано проаналізувати діяльність комерційних банків. При цьому не можна забувати фактор часу й витрати. Великі банки можуть дозволити собі створення спеціальних аналітичних груп і відділів, але більшості середніх і дрібних банків вона не по кишені.

По існуючій класифікації аналіз може бути повним, включаючи макроекономічний (вивчаються всі аспекти діяльності банку), і тематичним (охоплює певне коло питань, що дозволяють виявити можливості поліпшення банківської ліквідності).

По охопленню досліджуваних явищ виділяються суцільний і вибірковий аналіз. Для невеликих банків, які не мають можливості здійснення поглибленого аналізу, важливо проводити аналіз об'єктивно-необхідного мінімуму найбільш істотних показників, які дозволили б відслідковувати ситуацію по основних напрямках роботи оперативно приймати рішення.

Треба відзначити, що розвиток методології й методики різних видів аналізу банківської діяльності відбувається нерівномірно. Проблеми методології й організації аналітичної роботи в контексті управлінського процесу в банку

розглянуті недостатньо. Найважливішим напрямком удосконалювання методики економічного аналізу є її переорієнтація з аналізу облікових показників на внутрішній аналіз на основі даних обліку й оперативної звітності.

Залежно від спрямованості аналітичного процесу виділяють перспективний (прогнозний) і ретроспективний аналіз. Останній проводиться для встановлення тенденцій і особливостей розвитку банку, які можуть бути екстрапольовані в майбутнє, виявлення упущених можливостей, а також неефективних рішень, що вимагають оптимізації керування.

Від цільової орієнтації управлінського процесу й тимчасових границь їхньої реалізації залежить підрозділ видів аналізу на стратегічний і оперативний. Стратегічний аналіз спрямований на формування глобальних цілей діяльності банку, встановлення довгострокових завдань і способів їхнього досягнення.

Оперативний аналіз припускає безперервне вивчення об'єкта дослідження в момент впливу на нього й спрямований на реалізацію функції моніторингу для ефективного здійснення управлінського процесу. Рівень деталізації й прийоми оперативного аналізу залежать від тимчасових границь його проведення. Аналітичні показники можуть бути конкретними або укрупненими в межах поставленого завдання.

Часовий фактор – ще одна підстава класифікації. Виділяють аналіз: 1) попередній (здійснюється перед прийняттям конкретних управлінських рішень і планових завдань на поточний період); 2) поточний, що дозволяє відслідковувати економічну ситуацію за короткий період часу; 3) підсумковий (за певний звітний період), застосовуваний для оцінки ефективності й рентабельності роботи з окремого напрямку або діяльності банку в цілому, виявлення резервів і шляхів оптимізації. Для кожного з різновидів аналізу будуть змінюватися параметри (компоненти) розглянутого явища і методи дослідження.

НБУ діагностує банкрутство комерційних банків і регулює недопущення цього процесу за допомогою таких інструментів:

1. економічних нормативів., що доводяться до комерційних банків та є обов'язковими до виконання;
2. рейтингової оцінки фінансового стану банків за допомогою системи «СAMEL», представленої в додатку .

Аналіз дотримання комерційними банками економічних нормативів здійснюється зі сторони НБУ за такими напрямками:

- порівняння фактичних значень з нормативами;
- розгляд динаміки змін аналізованих показників;
- виявлення причин зміни показників.

Згідно банківського права Євросоюзу для комерційних банків встановлюються такі економічні нормативи:

1. мінімальний розмір статутного капіталу повинен бути не менше 5 млн. євро;
2. основний капітал банку, резерви на покриття збитків по позикових операціях і субординовані боргові інструменти повинні становити не менше 8% від суми активів, зважених з врахуванням ступеню ризику. При цьому, якщо сумарна валютна позиція банку більше 2% розміру власних засобів, то власний капітал повинен бути збільшений на 8% суми перевищення.
3. Співвідношення між початковими і додатковими власними засобами банку повинно складати

$$\frac{D_{CC}}{P_{CC}} \leq 100\% \quad (3.1)$$

Де D_{CC} – додаткові власні засоби банку;

P_{CC} – початкові власні засоби банку.

$$\frac{O_U + O_C + K_C}{P_{CC}} \leq 50\%$$

(3.2)

де O_U - зобов'язання учасників кредитних інститутів;

O_C - солідарні зобов'язання позичальників кредитних інститутів;

K_C – капітал субординованих кредитів.

4. Кредитний інститут повинен брати участь в окремому підприємстві не більше, ніж на 15% власних засобів. Загальний розмір такої участі не повинен перевищувати 60% власних засобів банку.
5. Великий кредит банку не повинен перевищувати 10% його власних засобів;
6. Ризик у відношенні до клієнта або групи пов'язаних клієнтів не повинен перевищувати 25% його власних засобів;
7. сумарний розмір великих ризиків не повинен перевищувати 80% власних коштів банку;
8. Великий ризик для материнського підприємства або декількох субсидіарних кредитних інститутів не повинен перевищувати 20% власних засобів банку.

Одним із методів, що дозволяє здійснити комплексну оцінку фінансового стану комерційних банків і провести їх порівняння є складання банківського рейтингу.

Рейтинг – це метод порівняльної оцінки діяльності декількох комерційних банків з допомогою узагальнюючої характеристики по визначеному критерію, що дозволяє розподілити банки у певній послідовності по мірі зниження даного критерію.

Критерій класифікації комерційних банків може відображати окремі сторони його діяльності: прибутковість, ліквідність, платоспроможність або діяльність банку в цілому: об'єм операцій, надійність, імідж.

Серед державних рейтингових систем оцінювання фінансового стану комерційних банків широкого поширення набула система CAMEL, що має такі особливості:

1. Система CAMEL являє собою стандартизовану рейтингову систему, що застосовується відомствами для нагляду за діяльністю комерційних банків США.

2. Вказана система включає найважливіші компоненти оцінки фінансового стану комерційних банків: достатність капіталу (С), якість активів (А), менеджмент банку (М), дохідність або прибутковість (Е), ліквідність (L).
3. Для аналізу кожного компоненту системи використовується група коефіцієнтів або показників, що характеризують фінансовий стан комерційних банків.
4. Оцінка фінансового стану комерційних банків по зазначених напрямках та в цілому проводиться за п'ятибальною системою.

За кордоном така система оцінки фінансового стану комерційних банків здійснюється на рівні державного нагляду.

Першими рейтинговими системами оцінювання фінансового стану банку України були методики Української фінансової групи, банку ІНКО. Однак, ці рейтинги не мали системності. Були одномоментними і в наступні роки не публікувалися.

Агрегований показник надійності банківських установ розраховується на основі 5-ти показників, про нормованих по кількості балів і зважених на питому вагу значимості кожного з них. Значимість окремих показників визначається шляхом опитування групи банківських експертів і наступного здійснення рейтингу експертних оцінок по п'ятибальній шкалі.

Часткові показники, що входять до складу агрегованого показника надійності, визначають наступним чином:

Показник $1 = A_{ПБ} : A_{О}$, де

$A_{ПБ}$ – проблемні активи;

$A_{О}$ – оборотні активи.

Цей показник розбивається на два окремі показники:

Показник $1_a = A_{ПЛ} : A_{О}$, де

$A_{ПЛ}$ – пролонговані активи;

Показник $1_b = A_{ПС} : A_{О}$, де

$A_{ПС}$ – прострочені та сумнівні активи.

Показник 2 = $K : O_O$, де

K – капітал;

O_O – загальні зобов'язання.

Показник 3 = $A_B : П_T$ де

A_B – високоліквідні активи;

$П_T$ – поточні пасиви.

Показник 4 = $A_B : A_C$, де

A_C – чисті активи.

Показник 5 = $ВПО : K$, де

$ВПО$ – відкрита валютна позиція.

За рівнем надійності банки розбиваються на 4 групи за такими критеріями:

1. «зіркова» група – консолідований показник надійності і рентабельності чистих активів у комерційного банку вище середніх показників серед найкращих банківських закладів (тридцять найбільших);
2. група «надійних» банків – консолідований показник надійності вище середнього показника по тридцятці найкрупніших банків, а рентабельність чистих активів у комерційного банку нижче середнього показника по цій тридцятці;
3. група «прибутково-орієнтованих» банків – консолідований показник надійності нижче середнього рівня по тридцятці найкрупніших банків, а рентабельність чистих активів у комерційного банку вище середнього показника по цій тридцятці;
4. «депресивна» група – консолідований показник надійності і рентабельності чистих активів у комерційного банку нижче

середнього показника по тридцятці найкрупніших банківських закладів.

За типом продемонстрованої динаміки також виділено 4 групи комерційних банків:

1. «зіркова» динаміка – консолідований показник надійності і рентабельності чистих активів комерційного банку в останньому аналізованому кварталі аналогічні показники в першому аналізованому кварталі (в першому кварталі, де присутні дані про цей показник);
2. «надійна» динаміка – консолідований показник надійності комерційного банку в останньому аналізованому кварталі перевищив його показник в першому аналізованому кварталі, а рентабельність чистих його активів в останньому – знизилася в порівнянні з аналогічним показником в першому кварталі;
3. «прибутково-орієнтована» динаміка – консолідований показник надійності комерційного банку в останньому аналізованому кварталі в порівнянні з аналогічним показником в першому знизився, а рентабельність чистих активів в останньому – зросла в порівнянні з аналогічним показником в першому кварталі;
4. «депресивна» динаміка – консолідований показник надійності і рентабельності чистих активів комерційного банку в останньому кварталі в порівнянні з аналогічними показниками першого кварталу знизилися.

Російськими вченими розроблена ще одна перспективна методика рейтингової оцінки банку. В її основу закладений наступний механізм розрахунку:

1. активи і пасиви банків формуються в економічно однорідні групи;
2. розраховуються коефіцієнти, що характеризують фінансовий стан банків;

3. після аналізу отриманих коефіцієнтів а також з врахуванням індивідуальних особливостей кожного з банків, деякі з них виключаються з подальших розрахунків (система «відсікання»);
4. для тих банків, що залишилися, розраховується синтетичний індекс надійності, який розраховується як сума коефіцієнтів, взятих з певною «вагою», що розраховується експертним шляхом;
5. синтетичні поточні індекси надійності банків аналізуються на протязі всього періоду існування банку;
6. банки ранжируються по мірі убубання синтетичного індексу надійності;
7. на базовому рівні для оцінки використовують 7 параметрів: 1) статутний фонд, 2) власні кошти, 3) зобов'язання до витребування, 4) сумарні зобов'язання, 5) ризикові (робочі) активи, 6) ліквідні активи, 7) розмір «захищеного» капіталу (нерухомістю і цінностями).
8. на рівні диференційованих показників розраховується ряд коефіцієнтів

1) генеральний коефіцієнт надійності (k_1); 2) коефіцієнт негайної ліквідності (k_2); 3) крос-коефіцієнт (k_3); 4) генеральний коефіцієнт ліквідності (k_4); 5) коефіцієнт захищеності капіталу (k_5); 6) коефіцієнт фондової капіталізації (k_6).

Методика розрахунку синтетичного поточного індексу надійності комерційного банку має такий вигляд:

$$N = 45\left(\frac{k_1}{1}\right) + 20\left(\frac{k_2}{1}\right) + 10\left(\frac{k_3}{3}\right) + 15\left(\frac{k_4}{1}\right) + 5\left(\frac{k_5}{1}\right) + 5\left(\frac{k_6}{3}\right), \quad (3.3)$$

Підсумковий синтетичний індекс надійності розраховується лише для тих банків, які пройшли систему «відсікання», суть якої полягає в тому, щоб на початковій стадії відсікти наступні категорії банків:

- дрібні та вузькоспеціалізовані;

- створені останнім часом (молоді) які ще не мають стійкої структури балансу;
- банки, що знаходяться в стадії банкрутства або передбанкрутному стані.

Якщо при підрахунках банк отримує 40-50 балів, то він рахується достатньо надійним, якщо є набирає лише 25-30 балів, то його надійність вважається сумнівною.

Рейтингова оцінка фінансово-господарської діяльності банків проводиться за такими напрямками: структура активів; структура пасивів; надійність; прибутковість.

В таблиці 3.1. представлена структура рейтингу кредитоспроможності комерційних банків.

Для кожного із виділених напрямів запропонована свою методика розрахунку коефіцієнтів, яка дозволяє в повній мірі охопити специфіку розрахованого показника (оцінюваного рівня). Для забезпечення порівнюваності показників комерційні банки розбиваються на п'ять груп, в межах яких формуються рейтинги. Для зіставлення коефіцієнтів вони поділяються на відповідні максимальні (для даної групи) значення.

Таблиця 3.1

Структура рейтингу кредитоспроможності комерційних банків

.	Вища категорія кредитоспроможності, LA:
.1	LA3 – вища
.2	LA2 – дуже висока LA1 – висока
.3	
	Середня категорія кредитоспроможності, LB:

.	
.1	LB3 – позитивна
.1	LB2 – вища середньої
.3	LB1 – середня
	Низька категорія кредитоспроможності, LC:
.1	LC3 – невизначена
.2	LC2 – низька
.3	LC1 – дуже низька
	Некредитоспроможна категорія, LD:
.1	LD3 – некредитоспроможність
.2	LD2 – неплатоспроможність
.3	LD1 – банк з відзваною ліцензією

Після розрахунку інтегрального показника надійність комерційного банку ранжується за його величиною і має свою структуру (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Структура рейтингу надійності комерційних банків

№ п/п	Категорії
1	Вища категорія надійності А:
	А3 – найвища,

	A2 – дуже висока,
	A1 – висока
2	Середня категорія надійності В:
	B3 – достатньо висока,
	B2 – середня,
	B1 – задовільно стабільна.
3	Незадовільна категорія надійності С:
	C3 – достатньо невизначена,
	C2 – невизначена,
	C1 – найбільш невизначена

Рейтингові системи оцінювання, що застосовуються в Україні та за кордоном мають багато спільних ознак:

- всі вони відносяться до категорії дистанційних систем оцінювання фінансового стану комерційних банків та базуються на зовнішній обмеженій інформації;
- більшість дистанційних систем оцінки фінансового стану комерційних банків орієнтуються на значну кількість показників без виділення основного;
- при відсутності нормативних рівнів у підрахунках показників формуються рейтинги фінансового стану комерційних банків на використанні коефіцієнтів зважування відповідних показників, які не обґрунтовуються;
- при класифікації комерційних банків у всіх методиках відсутнє виділення проблемних банківських установ та їх групування. Основний акцент робиться на аналіз комерційних банків з позитивним і середнім фінансовим станом.

Відмінності між вищеописаними методиками полягають в наступному:

- наведені методики рейтингової оцінки базуються на різних критеріях оцінки фінансового стану комерційних банків, тому використовуються різні показники для аналізу;
- в окремих методиках зроблена спроба поєднати в підсумковій характеристиці комерційних банків формальні та неформальні оцінки;
- кожна з методик пропонує свій підхід до формування рейтингових оцінок, до їх класифікації та поділу на спів ставні групи.

До переваг приведених вище методик можна віднести їх відкритість, попередню класифікацію банків для виділення однорідних груп, можливість врахування динаміки показників. До основних недоліків можна віднести те, що рейтингові системи оцінюють фінансовий стан комерційного банку лише на визначений момент часу, не дають можливості прогнозувати наближення банкрутства на початковій стадії, коли процес можна змінити грамотним управлінням. На основі вищезазначеного можна побудувати схему причинно-наслідкового ланцюга розвитку кризи, характерної для більшості банків (рис. 3.1)

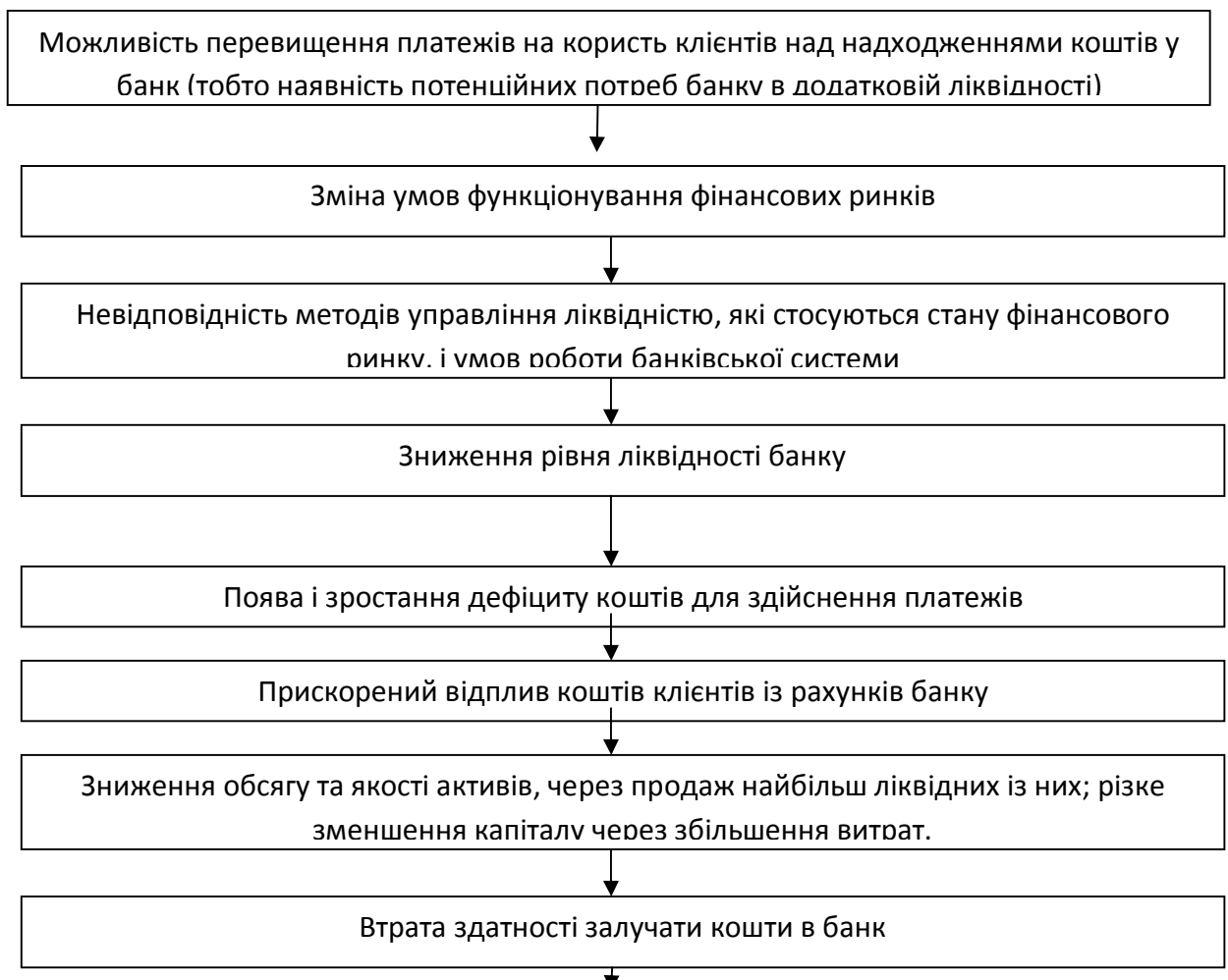

Рис. 3.1 Схема причинно-наслідкового ланцюга розвитку кризи банку

Таким чином, якщо проблеми дефіциту платіжних коштів перестають бути латентними (банк не використовує заготовленого для даної ситуації сценарію дій), події розвиваються доволі швидко. По-перше, для стримання і залучення позичених коштів банк починає нараховувати більші проценти, що значно збільшує його витрати.

По-друге, поступово зменшується видача нових кредитів, що не тільки знижує доходи банку, а й погіршує якість його активів, оскільки проблемні кредити не зникають, і, як наслідок, їх частка в портфелі банку збільшується. По-третє, як наслідок двох перших – значне перевищення витрат над доходами, здатне до кінця року поглинути весь або більшу частину прибутку банку, що не тільки значно знизить його здатність захисту від ризиків, а й може призвести до ліквідації банку. По-четверте, паралельно з переліченими проблемами, збільшується вплив коштів із депозитних рахунків клієнтів. І якщо це збільшення випереджатиме можливість банку за вивільнення коштів для оплати власних зобов'язань, розпочнеться криза платежів. Якщо до цієї стадії банк не зможе вирівняти свій платіжний баланс або залучити достатньо коштів для покриття наявного розриву ліквідності, може відбутися ланцюгова реакція щодо зростання вимог, які пред'являються до банку, з одночасним значним зменшення будь-яких надходжень.

При цьому на стадії, коли є ще достатньо ліквідні активи і надійні клієнти, але криза вже неминуча, керівництво або власники банку починають активно виводити з нього кошти, що підсилює до того вже загострену ситуацію.

Надалі найбільш імовірним розвитком подій може бути або санація банку сторонньою організацією, або його ліквідація, тому що відновлення нормальної діяльності банку є надто складним процесом.

Таким чином, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що головна причина розвитку кризи ліквідності банку полягає у виникненні та збільшенні платіжного дефіциту через неадекватність обраних методів управління ліквідністю банку станом і рівню розвитку фінансового ринку і в обмежених можливостях банку своєчасно змінити вектори вже обраної політики управління ліквідністю відповідно до змінених умов функціонування фінансового ринку, зокрема, ринку банківських продуктів.

На сьогодні банківським структурам доцільно вжити наступних заходів: збільшувати власний капітал шляхом злиття та приєднання банків; залучати нових інвесторів; вдосконалити якість та технічне обслуговування клієнтів; розширити асортимент послуг; розширити канали збуту та збільшити кількість філіалів, обмінних пунктів; використовувати сучасні способи стимулювання збуту, проводити навчання персоналу з продажу; створити (за потреби вдосконалити) імідж банку, збільшивши кількість рекламних заходів.

3.2 Особливості аналітичної оцінки показників платоспроможності та ліквідності комерційних банків

Специфіка функціонування комерційного банку як інституту кредитної системи полягає у використанні залучених ресурсів, які належать іншим суб'єктам ринку. Однак, якщо основою організації господарювання підприємств нефінансового сектора економіки є власні ресурси, і банкрутство такого підприємства загрожує тільки його власникам, то неплатоспроможність банку може дестабілізувати всю грошово-кредитну систему країни через серію фінансових криз кредитних установ.

Поряд з цим істотно зменшується рівень ліквідності комерційних банків і неможливість клієнтів кредитної установи виконувати свої грошові зобов'язання, внаслідок чого нерідко виникають структурні диспропорції в банківських активах і пасивах за сумами й строками розміщення.

Тому до ефективного управління ліквідністю комерційного банку варто відноситися як до фундаментальної основи банківського та фінансового менеджменту.

Рівень ліквідності комерційних банків регулюється через систему нормативів. Але порушення в даній сфері запровадження режимів фінансового оздоровлення та відкликання ліцензій на банківську діяльність свідчать про труднощі в управлінні комерційних банків своїми фінансами. Нормативні коефіцієнти, які характеризують певні співвідношення між різними статтями активу та пасиву банківського балансу, відображають стан ліквідності та платоспроможності комерційного банку на визначену конкретну дату, що не може бути основою для підтримки платоспроможності та надійного фінансового стану банківських установ у довгостроковому аспекті.

Нормативне регулювання діяльності банків є складовою механізму впливу держави на умови функціонування та результати діяльності банків. Проте використання нормативів не можна вважати достатньою умовою ефективного управління банківською ліквідністю, оскільки дотримання останньої передбачає не тільки встановлення вимог до рівня ліквідних коштів.

Банк повинен мати можливість не лише оперативно розв'язувати питання, які виникають у ході аналізу показників ліквідності, залучаючи ресурси інших кредитних установ, а й здійснювати стратегічне планування й управління ліквідністю на основі поглибленого аналізу всіх факторів, які тією чи іншою мірою впливають на дієздатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання. Адаптація банків до макроекономічного середовища відображається в зміні структури балансів банків. Вони відбуваються під впливом зовнішніх факторів банківської системи (темпи інфляції; темпи зміни валютного курсу; стан реального сектора економіки) та залежних від структури і стану самої банківської системи. Тому комерційні банки повинні регулювати такий вплив шляхом змін у проведенні активно-пасивних операцій (рис. 3.1). Блок управління ліквідністю, представлений на рис. 3.1, поєднує в собі цілий комплекс управляючих впливів.

Рис. 3.1 Адаптивна структура управління ліквідністю комерційного банку

При цьому діє «золоте правило» вкладень, яке установлює прямо пропорційну залежність між прибутковістю активів і ризиком ймовірних втрат коштів по них, що ускладнює систему оцінки фінансового менеджменту в банку. Адже підтримка достатньої ліквідності не повинна сильно позначатися на прибутковості банківської діяльності.

Рівень ліквідності в даному напрямку регулювання оцінюється в залежності від питомої ваги різних груп активів з різним ступенем ризику в загальній сумі вкладень банку. Чим більше частина в балансі банку належить високоризиковим активам, тим нижче рівень його ліквідності, і, навпаки, чим більшу питому вагу займають активи з низьким ступенем ризику, тим вище ліквідність банку.

Основою будь-якого аналізу є наявність та достатність інформаційного забезпечення. Щодо нашого дослідження інформаційною базою для проведення аналізу є дані щоденного та місячного балансу банку.

До інформаційних потоків, які відображають стан ліквідності, висуваються вимоги достовірності, своєчасності, повноти та системності. З метою отримання реальної та системної інформації таких потоків має бути декілька:

- офіційна інформація (звіти) від працівників банку, які здійснюють контроль над ліквідністю;

- неофіційна інформація від тих же працівників;
- формальна та неформальна інформація про стан ліквідності банку від інших працівників;
- формальна та неформальна інформація для контрагентів за договорами банку (клієнтів, акціонерів);
- формальна та неформальна інформація від державних органів нагляду;
- формальна або неформальна інформація від інших банків;
- формальна або неформальна інформація від юридичних або фізичних осіб, які не мають жодних відносин з банком;
- формальна або неформальна інформація в засобах масової інформації.

Важливим є забезпечення безперервного функціонування каналів надходження інформації з обох джерел: формального та неформального. Проте керівництво банку має зважити затрати на організацію таких потоків і вибрати оптимальне поєднання ціни, кількості та якості інформації.

Серед методів, які використовуються при оцінці ліквідності, можна виокремити методи внутрішньої та зовнішньої оцінки ліквідності.

До методів внутрішньої оцінки ліквідності належать:

- 1) коефіцієнтний аналіз ліквідності балансу;
- 2) аналіз платіжних потоків;
- 3) оцінка величини чистого відпливу зобов'язань банку.

Основу методів зовнішньої оцінки ліквідності становить оцінка зміни характеристики платоспроможності банку.

Коротко охарактеризуємо ці методи в табл. 3.3 і проаналізуємо характерні особливості їх прикладного застосування.

Таблиця 3.3

Методи оцінки ліквідності банку

Назва методу	Суть методу	Застосування

Коефіцієнтний аналіз ліквідності балансу	Розрахунок співвідношення залишків ліквідних активів і зобов'язань банку, які відображаються на балансі.	<p>1. При управлінні ліквідністю у великих банках і банках, де відсутня можливість проводити аналіз платіжних потоків.</p> <p>2. При внутрішньому аналізі – органами контролю, рейтинговими агентствами.</p>
Аналіз з платіжних потоків	Розрахунок на дату, яка аналізується, всіх вхідних і вихідних платіжних потоків.	<p>1. При управлінні ліквідністю більшістю банків, здатних організувати в себе моніторинг і оцінку платежів, що проводяться банком.</p> <p>2. При зовнішньому аналізі застосовується рідко, оскільки в офіційній звітності банку не має всієї необхідної інформації.</p>
Оцінка величини чистого відпливу зобов'язань банку	Розраховується обсяг ліквідних коштів, які потрібно банку в разі максимально чистого відпливу зобов'язань банку.	<p>1. При управлінні ліквідністю середніми банками, які здійснюють велику кількість операцій, за неможливості використати методу аналізу платіжних потоків.</p> <p>2. При зовнішньому аналізі використовується також активно, як і коефіцієнтний метод.</p>
Оцінка зміни характеристик платоспроможності	Оцінюються сигнали з ринку, які свідчать про погіршення платоспроможності банку.	<p>1. При управлінні ліквідністю як самостійний метод використовується дуже рідко, лише як додатковий індикатор.</p> <p>2. При зовнішньому аналізі використовують найбільш частіше</p>

банку		клієнти банку.
-------	--	----------------

Так, оцінка ліквідності банку на основі ряду коефіцієнтів є найбільш доступнішою і поширенішою. Суть цього методу полягає в розрахунку ряду коефіцієнтів, які характеризують нагромаджену в балансі ліквідність, стабільність зобов'язань банку і потреби банку в додаткових ліквідних коштах.

В забезпеченні ліквідності зацікавлені сам банк, клієнти банку та НБУ. Саме тому підтримання ліквідності кожного окремого банку і всієї їх сукупності є пріоритетом у діяльності монетарного регулятора. Значення ліквідності банків обумовлює необхідність управління нею на макрорівні і на мікрорівні. Управління ліквідністю банку – складний процес, який охоплює декілька етапів: аналіз та оцінку, планування та прогнозування, контроль, регулювання. Аналіз дотримання банками України нормативів ліквідності в період з 2011 року до початку листопада 2017 року показав наступне (рис.3.2).

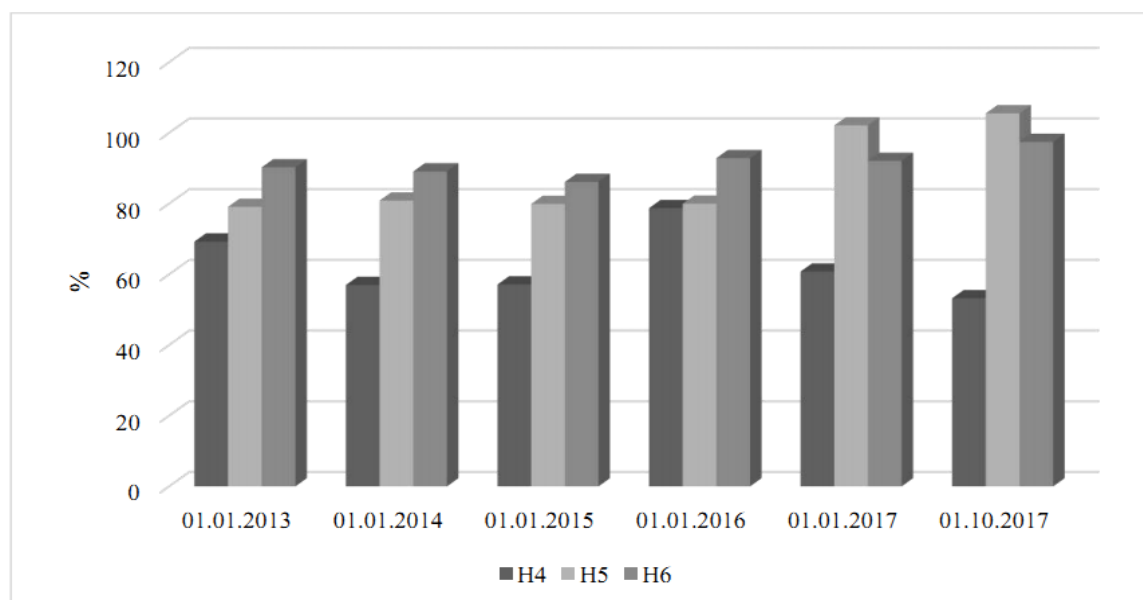

Рис. 3.2. Динаміка значень нормативів ліквідності банків (побудовано за даними НБУ) [2]

Як бачимо, фактичні значення нормативів ліквідності банків України значно перевищують допустимі мінімальні їх значення. Особливо значне перевищення (майже у 3 рази) має норматив поточної ліквідності, норматив

миттєвої ліквідності перевищують нормативне значення у 3 рази. Це означає, що банки не в повній мірі використовують кошти, які осідають на поточних рахунках і депозитах до запитання для їх розміщення в доходні активи. Це може призвести до неплатоспроможності банку, не зважаючи на його здатність виконувати поточні зобов'язання.

За результатами аналізу з'ясовано, що на стан ліквідності банків в Україні протягом аналізованого періоду впливали [11]:

1) обсяги та динаміка кредитного портфелю банків: встановлено, що протягом 2013 - 2014 років кредитні вкладення банків України зросли більше, як на 33%, а в наступні 2 роки вони почали скорочуватися, що спричинило підвищення нормативів ліквідності.

2) на стан ліквідності банків певною мірою впливали динаміка та структура їх зобов'язань. З початку 2013 р. по 2014 р. найбільшими темпами (у 1,6 рази) зростали обсяги коштів фізичних осіб, які з позиції впливу на ліквідність є більш ризиковими для банку, ніж кошти суб'єктів господарювання. У 2014-2015 роках ситуація змінилася на протилежну, а з початку 2016 р. відновилася тенденція збільшення вкладень населення в банках.

3) ліквідність банку знаходиться в обернено пропорційному зв'язку із його дохідністю. Підвищуючи свою ліквідність, банки недовикористовують можливості збільшувати свої доходи і прибутки за рахунок накопленої надлишкової ліквідності, що в кінцевому результаті може призвести до неплатоспроможності банківської установи попри її здатності виконати поточні зобов'язання.

Головною проблемою нерентабельної діяльності банків в Україні наразі є наявність проблемних банків в системі. Масове банкрутство банків в Україні в останні роки за умов дотримання деякими з них нормативів ліквідності свідчить про недосконалість діючої практики її оцінювання для своєчасного прийняття управлінських рішень щодо забезпечення платоспроможності банків.

Проведений аналіз коефіцієнтів дає змогу поділити їх на три основні групи.

1. Коефіцієнти, які дають можливість розрахувати обсяг і структуру зобов'язань банку.
2. Коефіцієнти, які дають змогу визначити обсяг і структуру ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку.
3. Коефіцієнти, які дають можливість визначити здатність покривати ті або інші види ліквідності за рахунок різних видів ліквідних активів.

Метод аналізу платіжних потоків, на наш погляд, для внутрішнього аналізу найкращий, оскільки його основою є аналіз чинників (вхідних та вихідних платіжних потоків), які дають змогу визначити ліквідну позицію банку. Проте його точність визначатиметься тим, наскільки вдало спеціалісти банку зможуть спрогнозувати поведінку клієнтів (бажання вилучити або залучити банківські депозити); наскільки великий обсяг операцій.

Розрахунок ліквідної позиції за даним методом здійснюється за формулою:

		али	П				
ліквід	али	рихі	шок	оверне			
на	шок	д	кош	ння	І	І	Ін
пози	на	кошт	тів	раніше	идача	нші	ші
ція	раху	ів на -	на	розміщ	кред	плате	надход
банк	нках	раху	раху	ених	итів	жі	ження в
у	банк	нки	нках	активі		банку	банк
	у	клієн	кліє	в			
		тів	нтів				

Метод оцінки величини чистого відпливу зобов'язань банку базується на припущенні, що ресурсна база банку постійно замінюється (термін одних депозитів у банку завершується, але з'являються нові клієнти, які розміщують нові депозити), і ризик неліквідності банку полягає в неочікуваному відпливі

коштів із рахунків клієнтів, на величину яких має бути створений запас ліквідності на балансі. Проте застосування цього методу в українських банках є малоефективним. Підвищити якість аналізу можна лише за рахунок деталізації категорій зобов'язань банку і постійного перегляду вагових коефіцієнтів.

Разом із цим, жоден із зазначених методів не дає змоги точно визначити основні характеристики ліквідності банку. Цю проблему можна вирішити за допомогою розрахунку індексу ліквідності. Для його обчислення активи і пасиви банку слід згрупувати за критерієм терміну погашення. В результаті отримаємо декілька груп, кожній з яких потрібно присвоїти певне число, що визначатиме її питому вагу (число збільшується зі збільшенням терміну погашення). Тобто індекс ліквідності можна визначити шляхом ділення суми зважених активів на суму зважених пасивів. Якщо він дорівнює одиниці, свідчить про повну узгодженість активів і пасивів за термінами, менший від одиниці – банк фінансує свої активи певною терміновістю за рахунок пасивів.

Банківська діяльність пов'язана з ризиком ліквідності, оскільки однією з банківських функцій є строковий трансферт. У разі виникнення банківської паніки будь-який банк може збанкрутувати. Такій неплатоспроможності банку допоможе протистояти висока частка ліквідних активів. Високою ліквідністю відзначаються кошти в касі банку, на рахунках в НБУ та інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані в готівкові чи безготівкові кошти, наприклад боргові цінні папери з ліквідним вторинним ринком.

Розглянемо нормативи ліквідності на прикладі державного АТ «Ощадбанк» та їх дотримання встановлених норм НБУ

АТ «Ощадбанк» дотримується нормативів та відповідає нормам згідно з інструкцією про регулювання діяльності НБУ, тенденція у 2017 році вказує на зміцнення ліквідності АТ «Ощадбанк». Так, державне регулювання ліквідності банків можна розглядати на мікро- та макрорівнях і в комплексі. Національний банк України, здійснюючи регулювання ліквідності кожної банківської установи, впливає на ліквідність банківської системи загалом, і навпаки,

впровадження грошово-кредитної політики, спрямованої на регулювання грошового ринку, впливає на управління ліквідністю окремого банку [2].

Табл. 3.4 показує, що АТ «Ощадбанк» займає гроші на тривалий термін і видає кредити на короткий термін. Негативний кумулятивний розрив (геп) показує зворотне, тобто організація фінансує довгострокові активи за допомогою короткострокових зобов'язань. Надлишок ліквідності означає, що наявні ліквідні кошти за обсягом перевищують їх використання, існує додатний розрив ліквідності. Така ситуація може негативно впливати на стан банку і економіки країни загалом, оскільки банк за таких умов не може ефективно розпоряджатися ресурсами, а змушений їх накопичувати.

Таблиця 3.4.

Показники ліквідності АТ «Ощадбанк» за 2015-2017 рр.

Показник	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Норматив миттєвої ліквідності (Н ₄)	78,0 0	33,51	60,5 3
Норматив поточної ліквідності (Н ₅)	60,2 0	77,67	104, 70
Норматив короткострокової ліквідності (Н ₆)	62,5 0	68,31	95,2 9
Загальна ліквідність АТ «Ощадбанк»	26,3	9,90	16,8 0

Результатами недотримання нормативів ліквідності, за якими ліквідовані банки і набули звання «неліквідні» стали:

- збільшення недовіри до банків;
- набуття негативної ділової репутації;
- зменшення частки грошових коштів клієнтів у балансі банку;
- збільшення ціни (відсоткової ставки) за кредитами та депозитами та іншими видами послуг;

- збільшення ризикованості за операціями;
- необхідність у реінвестуванні та підтримки банків за рахунок державних коштів;
- сповільнення розвитку банківської системи.

У трансформаційні періоди економічного розвитку центральні банки рідко поглинають усю надлишкову ліквідність, щоб досягнути ринкового балансу. Поглинаючи надлишкову банківську ліквідність, НБУ обмежує грошову пропозицію з боку комерційних банків у вигляді позичок та інших інвестицій, що запобігає зростанню грошової маси, як наслідок, обмежує попит на товари й послуги, стримує зростання цін [9, 11].

Таким чином, надлишкова ліквідність провокує підвищення процентних ставок по кредитах. Враховуючи вищевикладене, можемо припустити, що існує зворотний зв'язок між показниками ліквідності та величиною кредитів фізичних та юридичних осіб. Припускається, що чим більша ліквідність банку, тим більші процентні ставки по кредитах та менші обсяги кредитування.

Управління ліквідністю є передумовою довіри до банківської системи країни. Проблема ліквідності постає не лише на рівні одного банку, адже дефіцит ліквідності в одній банківській установі може відобразитися на усій системі загалом, тому практично в усіх країнах світу питанню управління ліквідністю приділяється велика увага як окремим комерційним банком, так і центральним банком країни.

У більшості країн світу не існує однакових показників оцінки ліквідності банку. Усі показники та методи управління ліквідністю змінюються від банку до банку. У закордонній практиці за ознакою ліквідності всі активи поділяються на:

- первинні резерви, до яких належать касова готівка і кошти на кореспондентському рахунку в центральному банку;
- вторинні резерви, до яких відносяться високоліквідні цінні папери, що призначені для продажу; цей вид активу доповнює первинний резерв у разі нестачі його ліквідних засобів;

– позички та інші цінні папери, ліквідність яких нижча, ніж у попередніх двох видах активів.

Для ефективного управління ліквідністю закордонна практика виробила певні вимоги до структури активів. Оптимальними для забезпечення стабільності, ліквідності і платоспроможності банку в різних країнах вважаються такі норми окремих видів активів.

1) Сполучені Штати Америки:

- первинні резерви (стосовно депозитів) – не менше 5–10%;
- первинні і вторинні резерви (стосовно депозитів) – не менше 10–15%;
- позички (стосовно активів) – не більше 65%;

2) Японія:

- ліквідні активи (первинні і вторинні резерви) стосовно депозитів – 30%;

3) Франція:

– ліквідні активи (активи з терміном погашення в найближчі 30 днів) стосовно зобов'язань до запитання і терміном погашення в найближчі 30 днів – 100% [15, 32];

– співвідношення суми активів, розміщених строком на 3 місяці, і суми депозитів до повернення, строкових депозитів та інших ресурсів, залучених на 3 місяці, – не менше 60% [32].

Під час управління ліквідністю на основі дотримання визначеного співвідношення в активах і пасивах за кордоном використовується метод закріплення окремих пасивів залежно від їх строковості за визначеними статтями активів з огляду на їх ліквідність [41].

В певних розвинених країнах світу, наприклад у США, управління ризиком ґрунтується на визначенні недостачі або надлишку ліквідності. Для цього усю суму активів за певний період порівнюють із сумою пасивів відповідного періоду, дефіцит або надлишок ліквідності визначають за періодами і наростаючим підсумком. Наступним етапом аналізу є зіставлення суми дефіциту чи надлишку з граничним рівнем, що визначив банк. Тобто

йдеться про гепаналіз, який використовується комерційними банками України для управління ризиком ліквідності [41, с. 23].

Беручи до уваги те, що метод коефіцієнтів є одним з основних методів управління ліквідністю комерційного банку, який використовують не лише самі банки в цілях регулювання, але й центральні банки країн світу у формі встановлення обов'язкових економічних нормативів, приділимо увагу саме закордонному досвіду управління ліквідністю за допомогою коефіцієнтів. Цей метод є встановленням деяких кількісних співвідношень статей активу і пасиву балансу. В одних країнах ці співвідношення встановлюють центральні банки, в інших – комерційні банки. Обсяг показників ліквідності в різних країнах неоднаковий.

Банківські установи деяких країн не обмежуються лише нормативними показниками ліквідності, адже для власних потреб вони можуть розраховувати інші показники ліквідності балансу банку. Наприклад, у Великій Британії для аналізу та контролю за своєю діяльністю комерційні банки розраховують такі показники ліквідності, за якими немає необхідності звітувати. Вони обчислюються як співвідношення суми активів до суми зобов'язань зі строком розміщення активів і погашення зобов'язань до одного та до шести місяців.

У Сполучених Штатах Америки досвід оцінювання ліквідності комерційними банками є напрочуд цікавим. Центральний банк США не вимагає від комерційних банків чіткого дотримання встановлених законодавством нормативів ліквідності. Одним із завдань, що постає перед керівництвом самих банківських установ, є розробка та підтримка системи показників ліквідності.

Нині в американській практиці не передбачено обов'язкових формул оцінки ліквідності різноманітних банків. Під час проведення аналізу ліквідності методи змінюються залежно від ринку, на якому функціонує банк, типу або виду комерційного банку, змісту і різноманіття банківських продуктів та послуг [44, с. 194].

Для підтримання ліквідності вагоме значення має розвиток міжбанківського ринку кредитів. Обсяг залучених позик, отриманих в інших

банках, зокрема кредитів, отриманих в центральному банку, поділяють на загальний обсяг залучених ресурсів. Під час розрахунку цього показника аналізують частоту, умови та причини запозичення, обсяг сплачених процентів. Тривале використання коштів, запозичених з міжбанківського ринку для покриття зобов'язань банку, свідчить про його ліквідну нестабільність. Усі вітчизняні комерційні банки повинні мати деякий нормативний документ, який би регулював виконання обов'язків щодо наявності в організації ліквідних активів та контролю за ризиком ліквідності.

При визначенні ліквідної позиції банківські активи та пасиви необхідно розподілити за критеріями реальних термінів їх закінчення. При цьому банк враховує такі статті надходження і списання коштів:

- надходження: залучення коштів на депозити, погашення кредитів, продаж власних цінних паперів, продаж активів, надходження коштів на рахунки клієнтів, на кореспондентські рахунки;

- списання: зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків, видача кредитів, купівля цінних паперів, витрати банку.

Отже, на рівень ліквідності комерційного банку значний вплив здійснює питома вага різних груп активів з різними коефіцієнтами ризику, регулювання банківської ліквідності повинне здійснюватися шляхом зміни структури вкладень банку. Тобто в залежності від рівня показника ліквідності банку необхідно змінювати структури високоризикових або низькоризикових активів у загальному портфелі вкладень, забезпечуючи необхідний стан ліквідності.

Комерційні банки можуть розподілити класифікацію активів за великою кількістю груп, довівши її до декількох десятків, що значно розширить сферу аналітичної роботи, зробить її більш точною і створить додаткові можливості ефективного розміщення вкладень (табл. 3.5).

На стан ліквідності комерційного банку найбільш впливають кредитні операції, оскільки супроводжуються зміною обсягів банківських зобов'язань. Так, якщо надані в кредит ресурси зараховуються на розрахункові рахунки клієнтів, то відбувається збільшення обсягів кредитних вкладень і зобов'язань

банку. Ці ж результати можуть бути отримані при перерахуванні суми виданого кредиту на рахунок в іншому банку. Безпосередній вплив на ліквідність мають зворотні операції по використанню ресурсів з розрахункових рахунків на погашення заборгованості за кредитами. При цьому відбувається зменшення обсягу кредитних вкладень і зобов'язань банку. Отже, для аналізу і регулювання банківської ліквідності необхідно враховувати дані про рух коштів за позиковими операціями.

Таблиця 3.5

Співвідношення пасивів і активів балансу банку за термінами виконання і ступенем ліквідності

Пасиви банку (за термінами виконання)	Активи банку (за ступенем ліквідності)
<p><u>Перша група</u></p> <p>Зобов'язання, виплачувані на першу вимогу, і короткострокові зобов'язання:</p> <p>1.1. Вклади до запитання</p> <p>1.2. Залишки коштів на поточних і розрахункових рахунках клієнтів</p> <p>1.3. Залишки коштів на кореспондентських рахунках інших банків</p> <p>1.4. Короткострокові депозити підприємств і організацій</p> <p>1.5. Короткострокові депозити інших банків</p>	<p><u>Перша група</u></p> <p>Активи в безпосередньо ліквідній формі:</p> <p>1.1. Залишок готівки в касі банку</p> <p>1.2. Залишок коштів на кореспондентському рахунку в НБУ</p> <p>1.3. Залишки коштів на кореспондентських рахунках в інших банках</p> <p>1.4. Державні цінні папери</p>
<p><u>Друга група</u></p> <p>Зобов'язання банку середньої терміновості:</p>	<p><u>Друга група</u></p> <p>Легколіквідні активи:</p> <p>2.1. Депозити в інших банках</p>

<p>2.1. Середньострокові депозити підприємств</p> <p>2.2. Строкові вклади населення</p> <p>2.3. Середньострокові позики, отримані від інших кредитних установ</p>	<p>терміном до 1 місяця</p> <p>2.2. Кредити й інші вкладення з терміном повернення до 30 днів</p> <p>2.3. Акції й інші легкореалізовані папери на ринку цінних паперів</p>
<p><u>Третя група</u></p> <p>3.1. Власний капітал</p> <p>3.2. Облігаційні позики</p> <p>3.3. Депозити підприємств і населення на тривалий термін</p>	<p><u>Третя група</u></p> <p>3.1. Середньо- і довгострокові кредити, видані банком</p> <p>3.2. Прострочена і ненадійна заборгованість за позиками</p> <p>3.3. Вкладення в будинки, споруди й інше нерухоме майно</p> <p>3.4. Участь у підприємствах</p>

У процесі аналізу варто враховувати, що оборотність коштів за поточними і розрахунковими рахунками вища, ніж за позиковими, тому що охоплює більше коло операцій. Отже важливо, щоб у процесі регулювання ліквідності банку використовувалися дані відносно залишків за виданими кредитами та відносно їхнього обороту за період, що аналізується.

Вплив касових операцій на ліквідність комерційного банку пов'язаний з задоволенням вимог клієнтів у наявних коштах. У випадку виникнення в клієнта необхідності в коштах банк повинен мати необхідний залишок у касі, розмір якого визначається загальним обсягом розрахунково-кредитних операцій і швидкістю обороту грошей. Чим більше потреби клієнтів у готівці, тим більшою повинна бути питома вага залишку коштів у касі банку в загальній структурі його активів.

Однак ресурси, які зберігаються у касі не приносять доходу, тому комерційні банки намагаються звести їхню частину в загальному обсязі до мінімуму, що може істотно погіршити ліквідність банківської установи.

Діючими методиками оцінки банківської ліквідності не враховуються потреби стосовно готівки в касі. Тобто складовою ефективного фінансового менеджменту в комерційному банку повинен бути постійний аналіз динаміки касових оборотів і попиту клієнтів на готівку; розрахунок і оцінка динаміки показників, які відображають співвідношення касових залишків і величини різних статей зобов'язань банку, а також співвідношення оборотів з видачі і надходження готівки в касу банку та суми дебетових оборотів за рахунками, на яких відображаються банківські зобов'язання. Результати такого аналізу дають можливість розрахувати і підтримувати на належному рівні оптимальну величину готівки, що є однією з обов'язкових умов забезпечення необхідного стану ліквідності комерційного банку.

Організація безготівкових розрахунків має менший вплив на рівень ліквідності комерційного банку, оскільки в цьому випадку немає необхідності залишати в касі певну суму готівки.

Різні види безготівкових розрахунків мають неоднаковий вплив на стан банківської ліквідності. Якщо безготівкові розрахунки здійснюються між клієнтами одного банку, то здійснюється лише переміщення коштів за їхніми рахунками, що не впливає на загальний обсяг зобов'язань банку, а отже, і на рівень його ліквідності.

Якщо безготівкові розрахунки здійснюються між клієнтами різних банків, то значення має форма кореспондентських відносин, за допомогою якої перераховуються кошти. Коли кореспондентські відносини встановлені безпосередньо між двома банками, то безготівкове перерахування коштів зменшує залишок на рахунку клієнта-платника з відповідним збільшенням у його банку залишку на кореспондентському рахунку банку-одержувача. У результаті цього замість зобов'язань комерційного банку перед клієнтом виникають зобов'язання перед іншим комерційним банком у розмірі суми здійсненого платежу (що, як і в попередньому випадку, не відображається не загальному обсязі зобов'язань банку, а тому істотно не впливає на ліквідність).

Інша ситуація виникає при безготівкових розрахунках через кореспондентські рахунки, відкриті в національному банку (домінуюча форма міжбанківських розрахунків). У цьому випадку комерційний банк для якісного виконання своїх зобов'язань перед клієнтом повинен мати на кореспондентському рахунку достатній залишок коштів, що є важливим чинником регулювання ліквідності, тому що має безпосередній вплив на структуру активів і пасивів банку.

Термінові зобов'язання є найбільш важливими ресурсами для розширення кредитних операцій. Це пов'язано з тим, що термінові ресурси, і насамперед депозити, є накопиченими заощадженнями, тому існує асиметрія між процесами утворення і скорочення заощаджень, що також впливає на ліквідність банківської системи.

Для регулювання ліквідності більше значення має й обсяг резервів банківської системи. У цьому відношенні варто вказати принципову відмінність ліквідності банківської системи і ліквідності окремого банку. З погляду окремого банку, вимоги до інших комерційних банків у формі кореспондентських рахунків або короткострокових кредитів виступають як ліквідні активи. Для банківської системи взаємні вимоги банків являють собою елементи повторного рахунку в консолідованому балансі банківської системи.

Валютна структура резервів банківської системи визначається рішенням банків з урахуванням очікуваних темпів зміни валютного курсу, співвідношення зовнішньоекономічних і внутрішніх розрахунків клієнтів банків і того, в якій мірі збереження резервів в іноземній валюті сполучені з трансакційними витратами. При цьому рішення комерційних банків щодо продажу частини валюти або її покупців у НБУ не змінює (при незмінному валютному курсі) обсягу резервів, змінюється тільки їхня структура.

Для комплексної всебічної оцінки ліквідності комерційного банку та її регулювання варто враховувати вплив окремих операцій на зміну складу зобов'язань і вкладень банку. Це дає можливість оцінити не тільки поточний стан ліквідності, а й виявити ймовірні тенденції її зміни і на цій основі

організувати управління фінансами банку так, щоб не допустити найменшої можливості невиконання кредитною установою зобов'язань перед клієнтами.

Для більшої конкретизації прогнозу банк повинен проводити аналіз очікуваних мір і на мікроекономічному рівні, вивчаючи потреби в кредитних ресурсах і можливий рівень залишків на поточних рахунках і термінових депозитах відносно кожного з своїх основних клієнтів. Це дає можливість оцінити майбутні обороти ресурсів за активними і пасивними операціями, і таким способом передбачити потреби банку в ліквідних активах для виконання зобов'язання перед клієнтами.

Отже, основою належного забезпечення ліквідності та платоспроможності комерційного банку є адаптивне прийняття рішень, укрупнена схема основних напрямків якого представлена на рис. 3.3..

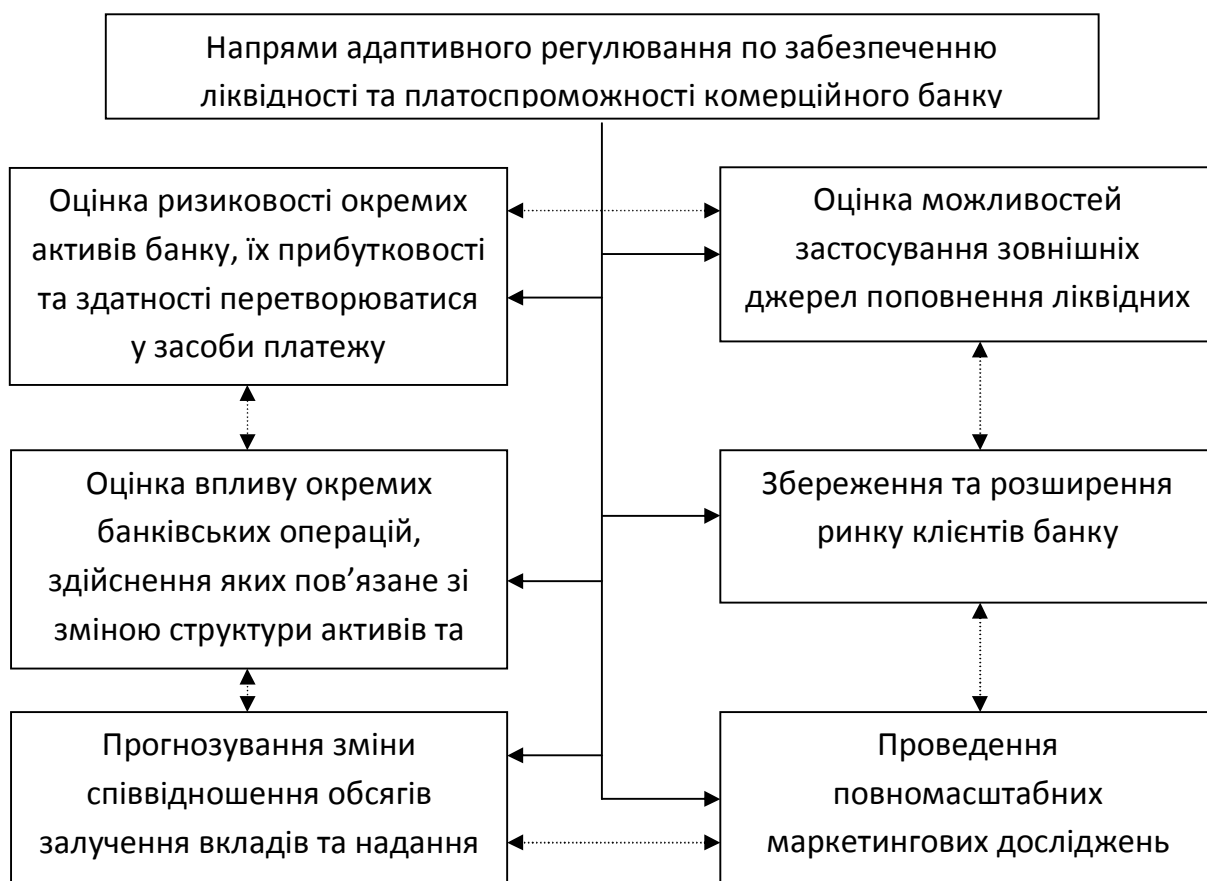

Рис. 3.3. Основні напрями прийняття рішень у сфері забезпечення ліквідності та платоспроможності комерційного банку

Як показано на рис. 3.3, усі напрями адаптивного регулювання по забезпеченню ліквідності та платоспроможності комерційного банку

взаємозалежні між собою і впливають один на одного, утворюючи адаптивне кільце регулювання. Чим стійкіше дане адаптивне кільце регулювання, тим більше реальне досягнення заданого рівня ліквідності та забезпечення платоспроможності комерційного банку.

Систему комерційних банків в Україні станом на 01.01.2018 року можна охарактеризувати наступними показниками платоспроможності і ліквідності:

платоспроможність, або адекватність регулятивного капіталу A1, дорівнює 22%, що на 15% перевищує його нормативне значення;

показник миттєвої ліквідності A2, який значно перевищує встановлене нормативне значення не менш, ніж 20% і дорівнює 37,7%. В процесі аналізу виникає запитання: як оцінювати виконання цього нормативу з точки зору розвитку банківської системи? Якщо виходити з того, що окрема банківська установа виконала або не виконала норматив, то сукупна оцінка буде приблизною, тому що не враховує динаміку зміни показника. Однак, для цього показника порівняти динаміку зміни буде важко. Тому надалі слід відзначати зміну показників за старими та новими нормативами;

показник загальної ліквідності A3 дорівнює 121,1% при доцільному значенні не менш 100%;

показник A4, який характеризує наявність у структурі працюючих активів високоліквідних, необхідних для підтримки «мобільності» з метою виконання непередбачених зобов'язань банку перед клієнтами, дорівнює 38,3% при доцільному значенні не менш 15%.

Таким чином, можна говорити, що в цілому система комерційних банків в Україні платоспроможна, а ліквідність знаходиться на достатньому рівні. Однак даний висновок є посереднім і не враховує особливостей фінансового стану й управління кожного банку окремо.

Так, у першу групу банків входить 8 комерційних банків, у той же час динаміка зростання кількості банків з нормативним капіталом 5 млн. євро і більше, здійснювалася за рахунок скорочення групи банків з нормативним капіталом менш 3 млн. євро. Іншими словами, збільшення нормативного

капіталу системи комерційних банків України відбувалося за рахунок групи середніх і малих банків. У цілому така політика зміцнила банківську систему.

Запас надійності по першій і другій групі банків достатній, тому що показники миттєвої і загальної ліквідності набагато перевищують нормативні та доцільні значення.

З метою недопущення різкої зміни показника платоспроможності банкам варто звернути увагу:

по-перше, на темпи зміни приросту капіталу й активів;

по-друге, на темпи зміни структури активів банку та не допускати різких змін структури активів, для чого необхідно використовувати всі інструменти проведення активних операцій, у тому числі і КОВДП.

При розгляді ліквідності важливим є аналіз відповідності структури активів і пасивів кредитних інститутів, що, в свою чергу, пов'язано з можливістю виникнення диспропорцій між активами та пасивами за термінами розміщення й залучення. Тому важливою є задача виявлення джерел потенційної погрози підриву ліквідності банківської системи.

Особливу увагу варто звернути на те, що в умовах ринкових перетворень найбільш стійкою частиною пасивів, які забезпечують проведення термінових активних операцій, є фонди та прибуток комерційного банку, випущені ним цінні папери. Ресурси, які залучені від фізичних та юридичних осіб в умовах економічної нестабільності, піддаються неконтрольованому відтоку. Крім того, дослідження тенденцій розвитку ринку депозитів фізичних осіб в Україні показують недостатню стабільність обсягів їхнього залучення. Разом з тим у структурі ринку депозитів обсяг довгострокових депозитів складає лише 23,7% і має тенденцію до зниження.

При проведенні аналізу ліквідності та платоспроможності банків необхідно врахувати зміну дисконтної ставки, ставки резервування, курсу національної валюти до іноземних валют, що особливо виявляється в період кризових ситуацій.

До початку фінансової кризи питома вага коштів комерційних банків і залишків коштів у НБУ мала тенденцію до зниження з 9% до 7% від усіх робочих активів. Така динаміка адекватна стану відносної макроекономічної стабільності, що характеризується позбавленням активних операцій комерційних банків і зменшенням суми ресурсів, які безпосередньо не приносять прибутку (каса і кореспондентський рахунок у НБУ).

В умовах валютно-фінансової кризи попит на високоліквідні активи стрімко збільшився під впливом багатьох негативних макроекономічних факторів, одним із яких є офіційний курс гривні до долара США.

До макроекономічних факторів, що провокували тривале збільшення питомої ваги готівки і коштів у НБУ в структурі активів комерційних банків, варто також віднести непопулярні, але цілком виправдані рішення про збільшення: дисконтної ставки НБУ; норм обов'язкового резервування залучених коштів.

Загалом, на нашу думку, проблему підвищення ефективності регулювання ліквідності банківської системи України потрібно вирішувати комплексно шляхом запровадження заходів, спрямованих на:

- удосконалення інструментарію регулювання ліквідності на основі впровадження передового світового досвіду з урахуванням вітчизняних умов розвитку грошово-кредитного ринку;
- підвищення дієвості трансмісійного механізму грошово-кредитної політики шляхом зростання ролі його процентного каналу;
- посилення координації грошово-кредитної і фіскальної політики та підвищення реальної незалежності Національного банку України щодо реалізації монетарної політики.

Досвід роботи комерційних банків показує, що банки одержують більше прибутку, коли функціонують на грані мінімально допустимих значень нормативів ліквідності, тобто цілком використовують надані їм права по залученню коштів у якості кредитних ресурсів.

У той же час особливості його роботи як установи, що засновує свою діяльність на використанні коштів клієнтів, диктує необхідність застосування показників ліквідності.

Максимальна ліквідність досягається при максимізації залишків у касах і на кореспондентських рахунках стосовно інших активів. Але саме в цьому випадку прибуток банку мінімальний. Максимізація прибутку потребує не збереження коштів, а їх використання для видачі позичок і здійснення інвестицій. Оскільки для цього необхідно звести касову готівку і залишки на кореспондентських рахунках до мінімуму, то максимізація прибутку ставить під загрозу безперервність виконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами [48].

Отже, суть банківського регулювання ліквідності складається в гнучкому сполученні протилежних вимог ліквідності і прибутковості. Цільова функція управління ліквідністю комерційним банком полягає в максимізації прибутку при обов'язковому дотриманні встановлюваних і обумовлених самим банком економічних нормативів.

Щоб знизити ризиків у нинішніх економічних умовах та підвищити як ліквідність так і фінансовий стан комерційного банку, ми рекомендується [67]:

- підвищити якість власних активів – аналіз діяльності банків показує, що збиткова діяльність забезпечена, в першу чергу неякісними активами, які тягнуть за собою зростання резервів, що в кінцевому результаті спонукає до значного зростання витрат банку;

- переглянути структуру активів та пасивів балансу, щоб частина коштів була направлена на збереження ліквідності, а інша мала найбільшу прибутковість;

- надавати кредити лише надійним позичальникам з високою платоспроможністю таким чином мінімізуючи ризики та забезпечуючи поверненість наданих у кредит коштів;

- збільшити диверсифікацію активів

В таких умовах ліквідність не є протилежним показником до прибутку, а скоріше є умовою ефективного та надійного функціонування банківської установи. Більшість банків потребують зміну структури активів та пасивів банку, перегляду методів регулювання на показники ліквідності та збільшення інструментів впливу на ризик.

3.3 Розробка системи контролю за діяльністю комерційних банків у стані фінансової скрути

Винятково важлива роль у забезпеченні стабільного функціонування комерційних банків на фінансовому ринку належить системі наглядових органів, для яких пруденційний нагляд є одним із найважливіших важелів контролю за фінансовим станом окремих банків і банківської системи в цілому.

Штрафні санкції, які має право накладати Національний банк України на уповноважені банки в разі допущення ними порушень чинного законодавства та інструктивних документів Національного банку, є одним із найважливіших важелів управління банківською системою та контролю за діяльністю окремих комерційних банків.

До порушень, за які можуть бути вжиті штрафні санкції, належать:

- 1) порушення порядку, строків і технологій виконання операцій;
- 2) порушення економічних нормативів регулювання діяльності банків;
- 3) стягнення відсотків авансом на час видачі кредиту;
- 4) подання недостовірної інформації та звітності, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку України.

Штрафи накладаються на банки за кожен випадок порушення в розмірі не менш як 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, але не більш як 1 % від суми зареєстрованого статутного фонду. Мінімальна сума штрафу за кожен випадок порушення економічних нормативів і значень (лімітів) відкритої валютної позиції становить 10 НМДГ.

Штраф за порушення порядку, строків і технології виконання банківських операцій, що встановлені нормативно-правовими актами Національного банку

України, накладається на банки в розмірі до 300 НМДГ. Разом з тим штраф може накладатися на банки в розмірі до 500 НМДГ у разі:

- неподання документів на письмову вимогу вповноважених працівників Нацбанку, а також приховування рахунків, документів, активів тощо;
- подання недостовірної інформації та звітності, а також не виправлення звітності у порядку, встановленому НБУ.

Штрафи за кожний випадок порушення економічних нормативів і значень (лімітів) відкритої валютної позиції мають накладатися на банки в таких розмірах:

1) за щоденне порушення нормативів – максимального розміру ризику на одного позичальника (Н8); максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н10); максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайд ерам (Н11). Застосування штрафних санкцій за порушення цих нормативів має здійснюватися в наступному за звітним місяці в загальній сумі нарахованих штрафів за кожен випадок порушення, що допущене в звітному місяці;

2) За порушення економічних нормативів і лімітів відкритої валютної позиції, що розраховуються за середньозваженою величиною за місяць:

- нормативу ліквідності (Н5, Н6, Н7),
- нормативу інвестування (Н 14);
- значення (ліміту) загальної відкритої валютної позиції банку;
- значення (ліміту) довгої відкритої валютної позиції у ВКВ;
- значення (ліміту) короткої відкритої валютної позиції у ВКВ;
- значення (ліміту) довгої (короткої) відкритої валютної позиції у НКВ;
- значення (ліміту) довгої (короткої) відкритої валютної позиції у всіх банківських металах.

За нормативами та лімітами відкритої валютної позиції, які розраховуються на основі середньозваженої величини за місяць, одним порушенням слід вважати порушення нормативів або значень (лімітів), що розраховуються як середньозважена величина за місяць.

Суму штрафу за порушення нормативів максимального розміру ризику на одного позичальника (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н 10), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н 11), можна визначити на основі використання нормативно-розрахункового методу.

Розглянемо на прикладі.

Припустимо, що сума ризику на одного позичальника становить 1 150 000 грн.; облікова ставка Національного банку – 30 %; капітал на день порушення – 4 000 000 грн. Норматив Н8 = 25 %.

Розрахунок суми штрафу (СШ) здійснюється в такій послідовності.

Спочатку визначаємо нормативну суму НС допустимого ризику банку для кожного позичальника окремо з використанням установлених нормативних значень:

$$НС = (4\,000\,000 \times 25\%) / 100\% = 1\,000\,000 \text{ грн.}$$

Після цього потрібно розрахувати понаднормативну суму ПНС ризику:

$$ПНС = 1\,150\,000 - 1\,000\,000 = 150\,000 \text{ грн.}$$

Після цього визначаємо суму штрафу:

$$ПНС = (150\,000 \times 30\%) / (365 \times 100\%) = 123,288 \text{ грн.}$$

Якщо порушення нормативів максимального розміру ризику на одного позичальника (Н8), максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н 10), максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н11), здійснюється щодо одного позичальника одночасно, штраф стягується за розрахунком із більшої суми виходячи з одного дня порушення.

Для розрахунку суми штрафу щодо кредитів, наданих в іноземній валюті та перерахованих у гривневий еквівалент, також можна застосувати облікову ставку Національного банку.

Для розрахунку суми штрафів за порушення нормативів ліквідності (Н5, Н6, Н7) та інвестування (Н 14) слід використовувати позитивний результат діяльності банку, що відображається на технічному рахунку 5999 «Результат

діяльності», у розмірі приросту за місяць, в якому допущено порушення. Конкретний приклад розрахунку наведено в табл. 3.4.

Якщо банк порушив одночасно декілька нормативів ліквідності, то штраф стягується за розрахунком із більшої суми, тобто 2400 грн.

Розрахунок штрафу за порушення нормативу інвестування (Н14) можна здійснити аналогічно розрахунку штрафів за порушення нормативів ліквідності.

Таблиця 3.6

Розрахунок суми штрафів за порушення нормативів миттєвої, загальної ліквідності та співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку

п/п	Порушення нормативів	Фактичне значення, %	Нормативне значення, %	Відхилення, %	Прибуток, грн.	Сума штрафу, грн.
	Миттєвої ліквідності (Н5)	15	>2	5	4 0 000	40 000 x 0,25 = = 2 000
	Загальної ліквідності (Н6)	94	>1	5	4 0 000	2 400
	Співвідношення високоліквідних активів до робочих активів банку (Н7)	17	>2	3	4 0 000	1 200

Приклад розрахунку штрафів за порушення лімітів відкритої, довгої (короткої) валютної позиції у вільно конвертованій валюті, довгої (короткої)

відкритої валютної позиції у неконвертованій валюті, довгої (короткої) відкритої валютної позиції у всіх банківських металах наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.7

Розрахунок суми штрафів за порушення лімітів валютної позиції

п/п	Порушення значень відкритої валютної позиції	Фактичне значення, %	Установл ені значення (ліміти) %	Відхи- лення, %	Поточний прибуток грн.	Сума штрафу, грн.
	Загальна	5	<3	1	2	3 0
		0	5	5	0 000	00
	Довга (у ВКВ)	4	<3	1	2	2 0
		0	0	0	0 000	00
	Коротка (у ВКВ)	1	<5	1	2	2 6
		8		3	0 000	00
	Довга / коротка (у ВКВ)	3	<3	0	2	0
					0 000	
	Довга / коротка (у банківських металах)	4	<2	2	2	40
					0 000	0

У цьому випадку для розрахунку суми штрафів також слід використовувати позитивний результат діяльності банку, що відображається на технічному рахунку 5999 «Результат діяльності», у розмірі приросту за місяць, в якому допущено порушення. Якщо розмір приросту прибутку, наприклад, дорівнює 20 000 грн., то сума штрафу становитиме відповідно 3000; 2000; 2600 та 400 грн. за кожною із позицій.

Штрафи за порушення лімітів відкритої валютної позиції розраховуються виходячи з розрахунку середньозваженої величини за місяць. У тому випадку, коли банк порушує одночасно кілька значень (лімітів) відкритої валютної позиції банку, штраф стягується за розрахунком з більшої суми, тобто 3000 грн.

Застосування штрафних санкцій має бути оформлено розпорядженням, яке підписує керівник відповідного обласного управління Національного банку.

Обласне управління Національного банку протягом п'яти робочих днів з дня надходження інформації про порушення готує розпорядження Національного банку про притягнення до відповідальності у вигляді накладання штрафу. У цей строк зазначене розпорядження надсилається банку-порушнику з обов'язковим переліком підстав для накладання штрафу та розрахунком його суми.

Розпорядження про накладання штрафу має містити перелік виявлених порушень із посиланням на нормативно-правові акти і документи, що підтверджують факт порушення, а також пропозицію до банку-порушника про добровільну сплату нарахованої суми штрафу протягом трьох робочих днів починаючи з наступного дня після отримання банком розпорядження.

У разі виявлення порушень у діяльності філії або відділення комерційного банку розпорядження Національного банку про притягнення до відповідальності у вигляді накладання штрафу надсилається банку – юридичній особі.

Якщо нараховану суму штрафу не буде перераховано банком-порушником у зазначений строк, то штраф стягується через подання до арбітражного суду позовної заяви.

Штрафи недоцільно накладати на банки, що втратили свій капітал, а також їх не можна застосовувати в таких випадках:

1) якщо застосування штрафних санкцій є неефективним і не вплинуло на усунення банком порушень економічних нормативів та якщо таке порушення відбувається систематично, а саме:

- економічні нормативи, що розраховуються за середньозваженою величиною за місяць, порушуються протягом 3 міс. поспіль або 6 раз протягом року;

- економічні нормативи, які розраховуються за кожний випадок порушення, порушуються протягом місяця поспіль або через певний проміжок часу протягом 3 міс;
- 2) якщо стягнення штрафу спричинить суттєве погіршення фінансового стану банку, зокрема неспроможність своєчасно виконувати зобов'язання перед своїми клієнтами, створення становища, що загрожує інтересам вкладників і кредиторів тощо;
 - 3) якщо банк є значно недокапіталізованим або критично недокапіталізованим;
 - 4) за друге та подальші порушення у поточному році порядку, строків і технології виконання банківських операцій, що встановлено нормативно-правовими актами Нацбанку щодо одного виду банківської операції;
 - 5) за повторний і наступні в поточному році випадки подання недостовірної інформації та звітності, а також за неподання або несвоєчасне їх подання щодо однієї і тієї самої форми звітності чи інформації.

У разі незастосування штрафних санкцій з метою забезпечення виправлення ситуації або запобігання подальшій втраті банком своїх активів Нацбанк може застосовувати інші адекватні заходи впливу відповідно до ст. 62 Закону України «Про Національний банк України», в тому числі запровадити тимчасову адміністрацію, реорганізувати чи ліквідувати банк.

Суми стягнених штрафів мають бути відображені в класі 7 Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України за статтею «Інші банківські операційні витрати» (рахунок 7397).

Поряд з накладенням на уповноважений банк штрафів за невиконання нормативів Національний банк має право накладати штрафи на керівників банків у разі невиконання ними вимог щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку в установлений строк відповідно до Положення про порядок накладання штрафів на керівників банків та інших фінансово-кредитних установ у разі невиконання ними законних вимог Національного банку України щодо усунення порушень банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку

України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 9.03.2000 р. № 94.

Крім того, Національний банк має право усувати керівництво (голову правління та головного бухгалтера) від управління банком. Такі заходи можуть бути вжиті у разі:

- невиконання банком зобов'язань за його листом із зобов'язаннями або програмою фінансового оздоровлення;
- визнання професійної непридатності керівництва банку;
- якщо складова рейтингова оцінка менеджменту за результатами виїзного інспектування «4» або «5» за системою CAMEL;
- невиконання вимог щодо усунення порушень банківського законодавства, а також завдання значних збитків банку, у тому числі надання кредитів за ставкою, що нижча за мінімальну ставку залучення коштів, втрати капіталу, ліквідності й платоспроможності тощо;
- подання недостовірної інформації та звітності, приховування рахунків, документів, активів;
- винесення вироку суду щодо керівництва про заборону займатися банківською діяльністю.

Пропозиція щодо усунення керівництва банку від управління подається обласним управлінням Національного банку України та відповідним структурним підрозділом банківського нагляду Національного банку.

Рішення про усунення керівництва банку від управління може прийматися Правлінням Національного банку та оформляється відповідною постановою, крім випадків, коли такі рішення прийняті правоохоронними органами або загальними зборами акціонерів (учасників) банку чи іншим органом, визначеним статутом банку. У такому разі обласне управління Національного банку має видати письмове розпорядження розрахунковій палаті про заборону приймати до виконання платіжні документи за підписами керівників, які усунути з посади, та повідомити про це банк.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Задача підтримки ліквідності та забезпечення платоспроможності комерційних банків була і залишається однією з найактуальніших, оскільки труднощі з ліквідністю та платоспроможністю банку можуть дестабілізувати його фінансове положення, призвести до банкрутства або навіть до ліквідації банківської установи.

Розвиток і впровадження нових видів банківських послуг, коливання стану фінансових ринків, використання нових інформаційних технологій, зростання конкуренції та глобалізація банківської діяльності в цілому вимагають постійного розвитку і удосконалення банківської системи та окремих її ланок – комерційних банків. Особливо актуальне це завдання для вітчизняної економіки, яка знаходиться у стадії трансформації, тому для неї традиційні підходи та методи не тільки неефективні, але і не завжди прийнятні.

У зв'язку з цим у процесі проведеного магістерського дослідження розроблено та обґрунтовано підходи та пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму забезпечення ліквідності та платоспроможності, як основи стійкого та стабільного розвитку комерційного банку.

За результатами дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Теоретичне дослідження аналізу фінансової діяльності комерційного банку, оцінки ефективності залучення та використання банківських ресурсів доводить, що одним із пріоритетних напрямків банківського менеджменту є характеристика ліквідності комерційного банку (істотним фактором роботи банків є їх здатність проводити платежі за своїми зобов'язаннями без затримки в часі та без дорогих коригувань у складі своїх активів).

2. При характеристиці сутності ліквідності комерційного банку варто виділити 2 підходи, які розглядають ліквідність або як запас, або як потік. При цьому в роботі обґрунтовано, що ліквідність комерційного банку як «запас» використовується для оцінки статичного рівня ліквідності і може бути використана для розроблення основних напрямків діяльності банку для

досягнення ним заданого рівня ліквідності. Ліквідність як «потік» дозволяє визначити ефективність обраних напрямленостей у діяльності банку.

Отже, сутність аналізу ліквідності комерційного банку як інструмента управління його діяльністю може зводитися до взаємозв'язку запасу й потоку ліквідності, які представляють статичний та динамічний рівень ліквідності.

3. Ретроспективний аналіз категорії «ліквідність комерційного банку» доводить, що вона відображає потенційні можливості фінансово-кредитної установи по виконанню боргових і фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами, ступінь тобто можливостей яких визначається у відповідності зі статичною та динамічною оцінками ефективності використання банківських ресурсів та їх розміщення. При цьому основний акцент робиться на досягнення потенційних можливостей щодо підтримки визначеного рівня ліквідності банку (забезпечення ефективного використання банківських ресурсів).

4. Більшість проблемних питань по забезпеченню достатнього рівня ліквідності та платоспроможності комерційного банку пов'язана з планування потреб у ліквідних ресурсах. При цьому часто вживають таке поняття як «надійність комерційного банку», тобто здатність банку в будь-якій ситуації на ринку виконувати взяті на себе зобов'язання. Розмаїття теорій платоспроможності банку обумовлене точним аналізом різних факторів, від яких залежить надійність комерційного банку.

5. Забезпечення ліквідності та платоспроможності комерційного банку здійснюється в умовах суворої регламентації, що не сприяє створенню стабільної та розгалуженої банківської мережі. Основними особливостями в сфері забезпечення ліквідності та платоспроможності комерційного банку, є:

- відсутність налагоджених організаційних форм у структурі комерційного банку;
- наявність різних видів ризику;
- регулювання з боку держави, оскільки економічні нормативи є найважливішими відносними показниками, що забезпечують можливість підвищення надійності роботи комерційних банків.

6. Негативно впливає на ліквідність та платоспроможність комерційних банків наявність сумнівних, пролонгованих і прострочених кредитів. Ліквідність більшості комерційних банків підтримується завдяки наданню короткострокових кредитів у найбільш прибутковій галузі, в яких повернення кредитів найбільш вірогідне.

7. До негативних явищ, що впливають на ліквідність та платоспроможність комерційних банків, відноситься зменшення кількості кредитних установ, часта зміна нормативної бази, погіршення фінансового результату діяльності банків. Аналіз дотримання економічних нормативів показав, що в цілому система комерційних банків в Україні платоспроможна, її ліквідність знаходиться на достатньому рівні.

З метою недопущення різкої зміни платоспроможності банкам варто звернути увагу на темпи зміни: приросту капіталу та активів; структури активів банку, не допускати різких змін структури активів, для чого варто використовувати всі інструменти проведення активних операцій.

8. Аналіз ліквідності для комерційних банків показав, що деякі з них мають проблеми в управлінні ліквідністю. Погіршення використання надлишку ліквідних ресурсів відбувається на фоні скорочення темпів зростання зобов'язань перед клієнтами. Значне збільшення показника загальної ліквідності пов'язане з нарощуванням власних ресурсів банків.

9. Проведені дослідження доводять те, що аналіз ліквідності та платоспроможності повинен відповідати вимогам системного та комплексного підходів. Тому пропонується наступна структура аналізу:

- аналіз основних нормативів платоспроможності та ліквідності;
- аналіз структури балансу і його складових частин;
- облік факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на ліквідність та платоспроможність;
- наочність уявлення результатів аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз банківської діяльності / За ред. А. М. Герасимовича. — К.: КНЕУ, 2003. — 599 с.
2. Аналітичний огляд банківської системи України за I кв. 2018 р. НРА «Рюрик». — [Електрон. ресурс]. — Національне агентство «Рюрик». Режим доступу : http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_tendency_1_kv_2018_ukr.pdf
3. Андреева Я. С. Проблеми забезпечення достовірності інформації на основі впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності / Я.С.Андреева // Кримський економічний вісник. — 2014. — №2(09).
4. Бабченко О. Міжнародний досвід регулювання фінансових кризових явищ [Електронний ресурс] / О. Бабченко // Вісник КНТЕУ. — 2011. — №4. — С. 51-61. — Режим доступу : <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2011/04/6.pdf>.
5. Банківський нагляд. Фінансовий стан банків України [Електронний ресурс] / Національний банк України. — Режим доступу: www.bank.gov.ua
6. Банківська система України: виклики і перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>
7. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / За ред. д. е. н., проф. О. В. Дзюблюка. — Тернопіль: Астон, 2012. — 358 с.
8. Банківські операції [Текст] : підручник / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. — 2-ге вид. випр. і доповн. — Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2013. — 688 с.
9. Банківська система України: інституційні зміни та інновації [Електронний ресурс] : кол. моногр. / [Л. О. Примостка, М. І. Диба, І. В. Краснова та ін.] ; за заг. ред. Л. О. Примостки. — К. : КНЕУ, 2016. — 434 с.
10. Башлай С. В. Злиття та приєднання в банківському секторі України [Електронний ресурс] / С. В. Башлай, О. В. Мірошніченко // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 1. — С. 131–137. — Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1066/1/Zlyuttya_ta_pruednannya.pdf.

11. Білик М.Д. Методологічні основи управління фінансовою стійкістю комерційного банку // Формування ринкових відносин в Україні.- 2005.- № 5.- С.54-58.

12. Білик О. І. Проблеми та перспективи проведення реорганізації як способу оздоровлення банківської системи України [Електронний ресурс] / О. І. Білик // Фінансовий простір. – 2015. – № 1 (17). – С. 25-32. – Режим доступу : <http://fp.cibs.ubs.edu.ua/files/1501/15boiptp.pdf>

13. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия. -К.: Ника-Центр, Эльга, 2003, - 496 с.

14. Боронос В.Г. Управління фінансовою санацією: навч. посібник/ В.Г. Боронос, І. Й. Плікус, І.М. Кобушко. – Суми: СумДУ, 2010. – 437 с

15. Бутов А. М. Світовий досвід реформування банківської системи [Електрон. ресурс] / А. М. Бутов, І. Є. Колодій, Г. Є. Шпаргало. – Режим доступу: <http://intkonf.org/butov-am-kolodiy-ie-shpargaloge-svitoviy-dosvidreformuvannya-bankivskoyisistemi>

16. Бюлетень Національного банку України [Текст] / Щомісячне аналітично-статистичне видання Національного банку України. – 2018. – № 7. – 153 с.

17. Васильчишин О. Б. Злиття та поглинання в банківській системі України [Електрон. ресурс] / О. Б. Васильчишин // Scientific Journal «ScienceRise». – 2015. – №6/3(11). – С. 43-50. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/text_2015_6\(3\)_10%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/text_2015_6(3)_10%20(1).pdf)

18. Волкова О. К. Аналіз процесів зовнішньої реструктуризації в банківському секторі України [Електрон. ресурс] / О. К. Волкова // Ефективна економіка. – 2014. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2882>

19. Волкова О. К. Зовнішні та внутрішні форми реструктуризації в комерційних банках [Текст] / О. К. Волкова // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.14. – С. 245-249

20. Волохата В. Є. Реорганізація та реструктуризація банків в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів [Електронний ресурс] / В. Є. Волохата, Ю. П. Пащенко // «Молодий вчений». – 2014. – № 11. – С. 46- 50. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/molv_2014_11\(14\)_11%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/molv_2014_11(14)_11%20(1).pdf)

21. Гаркавенко В.І. «Очищення» банківського сектору в Україні: ціна для суспільства та держави / В.І. Гаркавенко, Ю.І. Шаповал // Український соціум. – 2017. – № 1(60) – С. 108–123.

22. Герасимова Е.Б. Феноменология анализа финансовой устойчивости коммерческого банка // Вестник Финансовой академии. – 2005. - № 5. – С.4-7.

23. Гладких Д. М. Націоналізація ПАТ «Приватбанк» у контексті оздоровлення банківської системи України Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 2017. 27 с. 9

24. Голик М. Стабілізація банківської системи як шлях до подолання економічної кризи в Україні. Банківський та реальний сектор економіки : фінансово-економічні аспекти взаємодії та перспективи розвитку. 2015. С. 128-130.

25. Горбатюк Л. А. Ринок злиттів і поглинань у банківському секторі України: сучасний стан і перспективи розвитку [Текст] / Л. А. Горбатюк // Бізнесінформ. – 2014. - № 5. – С. 352–357

26. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV.

27. Гохан Патрик А. Слияния, поглощения и реструктуризация компаний [Текст] / Патрик А. Гохан; Пер. с англ. – 4-е изд. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 741 с.

28. Грачов В, І., Косарева І. П., Прохорова В. Я, Кузенко Т. Б, Управління фінансовою санацією: Навчальний посібник. - Х.: ВД "ІНЖЕК", 2004.-208с.

29. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Липень 2018 року. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=76950751>

30. Диба М., Зубок М., Яременко С. Інформаційні ризики в банківській діяльності // Вісник НБУ. – 2007. - №9. – С. 28-35.

31. Дзюблюк О. В. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: монографія. Тернопіль: «Вектор», 2012. 462 с

32. Другов О. О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи [Текст] / О. О. Другов, О. В. Прийма // Фінансовий простір. – 2015. – №4(20). – С. 40-48

33. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України / за заг. ред. д-ра екон. наук Г.Т. Карчевої. – Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. – 276 с.

34. Єпіфанов А.О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: Монографія: Наукове видання. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2007.- 417 с.

35. Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Сало І.В. Операції комерційних банків: Навчальний посібник: Навчальне видання. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. – 523 с.

36. Заруба Ю. Принципи і завдання інформаційної політики Національного банку України // Вісник НБУ. – 2007. - №8. – С. 42-35

37. Звіт про фінансову стабільність [Текст] / Випуск 2, грудень 2016. – К.: Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=40819104>

38. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затверджена постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 року №368 [Електронний ресурс] / Законодавство України – Режим доступу: www.rada.gov.ua

39. Карчева Г.Т. Системно-синергетичний підхід до розвитку банківських систем в умовах фінансової нестабільності / Г.Т. Карчева // Проблеми економіки. – 2015.- № 3. - С. 201-207

40. Карчева Г.Т. Проблеми забезпечення фінансової стійкості банківської системи України в умовах макроекономічної нестабільності / Г.Т. Карчева // Вісник Одеського національного університету. Економіка». – 2016.– Том 21. Випуск 5. – С. 146-149

41. Карчева Г.Т. Рекапіталізація банків: вітчизняний та зарубіжний досвід / Г.Т. Карчева // Таврійські економічні наукові читання. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Київ. Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2017. – ч. 2. – С. 91-94

42. Капіталізація: глосарій банківських термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123360

43.Коберник І. В. Ретроспективний аналіз розвитку процесів злиття та поглинання та основні мотиви їх здійснення [Текст] / І. В. Коберник // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11. – С. 35-42

44.Коваленко В.В. Методичні підходи до діагностики і моніторингу фінансової стійкості банківської системи.// Актуальні проблеми економіки. – 2006. - №11. – С.193-199.

45.Коваленко В.В., Крухмаль О.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: Монографія. – Суми: УАБС НБУ, 2007. – 198 с.

46. Коваленко В. В., Гаркуша Ю. А. Забезпечення фінансової стійкості банків: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Німеччина : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017. 113 с.

47. Крупка І. М. Актуальні проблеми функціонування банків на вітчизняному фінансовому ринку / І. М. Крупка // Формування ринкової економіки в Україні. – 2016. – Випуск 35. – Ч.1. – С.269–279

48. Крупка І.М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки/ І.М. Крупка // Бізнес інформ. – 2012. – №6. – 251 с. – С.168–175

49.Крухмаль О.В. Оцінка фінансової стійкості як динамічної характеристики банку // Вісник УАБС. – 2007. – №1 (22) – С. 75-78.

50. Ліготенко Л. О. Банкрутство та санація суб'єктів господарювання в Україні : монографія / Л. О. Ліготенко, О. О. Хіленко, І. І. Дянков; за ред. О. Ліготенко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 348 с

51.Лютий І., Юрчук О. Фінансова стабільність банків як основа розвитку ринку фінансових послуг // Вісник Національного банку України.- 2005.- № 4.- С.39-43.

52.Методичні рекомендації щодо організації та функціонування системи ризик-менеджменту в банках України [Електронний ресурс] : схвалені Постановою Правління Національного банку України від 02.08.2004 р. № 361. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0361500-04>

53. Михайлюк Р. В. Концептуальні засади механізму управління

фінансовою стійкістю комерційних банків. Світ фінансів. 2017. Вип. 3–4 (4–5). С. 21–32

54. Міжнародна рейтингова агенція Fitch Ratings [Електронний ресурс] / – Режим доступу: [http:// www.fitchratings.ru](http://www.fitchratings.ru)

55. Міщенко В. Міжнародний досвід реструктуризації банківської системи за участі держави [Текст] / В. Міщенко, А. Петріна // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 4. – С. 12-17

56. Овчинникова О.П., Бец А.Ю. Основные направления обеспечения динамичной устойчивости банковской системы // Финансы и кредит.- 2006.- № 22.- С.2-12.

57. Основні засади грошово-кредитної політики на 2018 рік та середньострокову перспективу [Електронний ресурс] / Національний банк України. - Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=55564681>

58. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу до сайту : <http://www.bank.gov.ua>

59. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. – Режим доступу до сайту <http://www.fg.gov.ua/>

60. Офіційний сайт Асоціації українських банків «Рейтинг українських банків за 2017 рік» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://aub.org.ua/>

61. Офіційний сайт Національного Інституту стратегічних досліджень України «Проект стабілізації банківської системи шляхом підвищення довіри до банків» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf

62. Пащенко Ю. П. Застосування зарубіжного досвіду реорганізації та реструктуризації банків для оптимізації банківської діяльності в Україні [Електронний ресурс] / Ю. П. Пащенко // Ефективна економіка. – 2015. – № 12. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4635>

63. Пересада А.А., Майорова Т.В. Інвестиційне кредитування: Навчальний посібник: Навчальне видання.- К.: КНЕУ, 2006.- 271 с.

64. Подплетній В.В. Капіталізація банківської системи як фактор макроекономічної стабільності [Текст] / В.В.Подплетній [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: [http://kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/26.pdf](http://kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/26.pdf)

65. Положення про особливості реорганізації банку за рішенням його власників [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ : прийнята 27.06.2008 року № 189. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0845-08>

66. Присяжник Ю. Ю. Удосконалення процесів злиття і поглинання банків: механізми реалізації і принципи застосування [Текст] / Ю. Ю. Присяжник // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2010. – № 1 (7). – С. 149-152

67. Примостка Л. О. Управління кредитним ризиком банків в умовах економічних дисбалансів. Фінанси, облік та аудит. 2017. Вип. 2 (30). С. 150–163

68. Пронько Л.М. Сутність капіталізації, її види та напрями здійснення / Л.М. Пронько // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2011. – № 2 (53). – С. 84-88 – (Серія : Економічні науки)

69. Про банки й банківську діяльність. Закон України від 7 грудня 2000 року №2121-III [Електронний ресурс] / Законодавство України – Режим доступу: www.rada.gov.ua

70. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] : Закон України : прийнятий 23.02.2012 р. № 4452-VI / Верховна Рада України. – Офіційний текст. – Режим доступу до закону : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>

71. Про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства: Положення, затверджене постановою Правління НБУ №369 від 28.08.2001 [Електронний ресурс] / Законодавство України – Режим доступу: www.rada.gov.ua

72. Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999р. №679-3 [Електронний ресурс] / Законодавство України – Режим доступу: www.rada.gov.ua

73. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 року № 2654-XII.

74. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 30 червня 1999 року №784-XIV.

75. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні Закон України від 16.07.1999 № 996 – 14 із змінами і доповненнями.

76. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р.

77. Про затвердження Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків: Постанова Правління НБУ від 1 грудня 2008 р. № 405 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <www.gdo.kiev.ua

78. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Постанова Національного банку України. Законодавство України. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

79. Радова Н. В. Оцінювання ефективності банківських злиттів і поглинань [Текст] / Н. В. Радова // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 10 (136). – С. 203-211

80. Рашкован В. Спрощення процедур приєднання банків: пропозиції НБУ [Текст] / В.Рашкован, О.Бевз // Національний банк України. – лютий, 2016. – <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=28181868>

81. Рид Стэнли Фостер Искусство слияний и поглощений [Текст] / Стэнли Фостер Рид, Александра Рид Лажу; Пер. с англ. – М.: «Альпина Бизнес Букс», 2004. – 958 с.

82. Реорганізація та ліквідація. Офіційний сайт Національного банку України. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75535&cat_id=17823466

83. Скільки банків залишиться в Україні через кілька років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://groshi-v-kredit.org.ua/skilky-bankiv-zalyshytsya-v-ukrajini-cherez-kilka-rokiv.html>

84. Созоник М. Злиття і поглинання на банківському ринку [Текст] / М. Созоник // Золотий резерв. – 2011. – № 5. – С. 20–21

85. Сало І.В., Криклій О.А. Фінансовий менеджмент банку: Навчальний посібник: Навчальне видання.- Суми: ВТД Університетська книга, 2007.- 314с.

86. Сафронов В.А. Некоторые аналитические аспекты оценки финансовой устойчивости банковского сектора // Деньги и кредит.- 2005.- № 2.- С.13-15.

87. Семенов С. Рейтинговая методика оценки эффективности банков // Банковские технологии.- 2006.- № 2.- С.59-62.

88. Скалозуб Л. Безпека операцій зі злиття та поглинання банків [Текст] /Л. Скалозуб // Вісник КНТЕУ. – 2014. - №3. – С. 48–62

89. Тарасевич Н.В. Проблеми капіталізації банків в Україні [Текст] / Н.В.Тарасевич. Вісник соціально-економічних досліджень, 2013. – випуск 1 (48) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?

90. Тен В.В. Модель финансовой устойчивости банка в системе страхования вкладов // Банковское дело.- 2006.- № 2.- С.58-62.

91. Фостяк В.В. Шляхи підвищення капіталізації банків України [Текст] / В.В.Фостяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: fkd.org.ua/article/download/28836/25819

92. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навчальний посібник / [Штангрет А. М., Шляхетко В. В., Волович О. Б., Зубрей І. В.] – Львів : Українська академія друкарства, 2010. – 337 с.

93. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.org.ua/index.html>

94. Чайковський Я. І. Реорганізація банків як напрямок реформування банківської системи України [Текст] / Я. І. Чайковський // Наука молода. – Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – Випуск 23. – С. 112-119

95. Черничко С.Ф., Черничко С.С., Пелехач І.І. Банківський сектор економіки України: огляд основних тенденцій і перспектив розвитку // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка» - Випуск 2(8). – 2017. - С. 182-189

96. Чурило П. Б. Оцінка вартості банку в аспектах злиття та поглинання [Текст] / П. Б. Чурило // Економічний простір. – 2010. – № 41. – С. 171 – 183

97. Чурило П. Б. Стан здійснення угод злиття і поглинання в банківській системі України [Електронний ресурс] / П. Б. Чурило // Економічний простір. – 2010. – № 41. – С. 171-183. – Режим доступу : <http://www.lib.nau.edu.ua/>

Journals/3_27_2010/Churilo.pdf

98. Шевчук В. Тенденції розвитку системи рефінансування банків України. Економіст. 2016. № 3. С. 12-15.

99. Щегельська М. Алгоритм проведення реорганізації комерційних банків [Електронний ресурс] / М. Щегельська. – Режим доступу : <http://cyberbrains.org.ua/uk/alhorytm-provedennya-reorhanizatsiji-komertsijnyhbankiv/>

100.Щегельська М. Тенденції М&А у банківській сфері в Україні [Електронний ресурс] / М. Щегельська. – Режим доступу : <http://cyberbrains.org.ua/uk/tendenciji-ma-u-bankivskij-sferi-v-ukraini/>

ДОДАТКИ